

IHMISKAUPAN UHRIEN RANKAISEMATTOMUUSPERIAATE SUOMESSA

Jani Hannonen

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

30.5.2021

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO

Oikeustieteellinen tiedekunta

HANNONEN JANI: Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate Suomessa

Pro gradu -tutkielma, XII + 90 s.

Rikosoikeus

Toukokuu 2021

Turun yliopiston laaturjärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tutkielman tarkoitus on selvittää lainopin avulla, miten ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate (*principle of non-punishment*) soveltuu Suomen oikeusjärjestykseen. Tutkielman keskeisimmät lähteet ovat Euroopan neuvoston ihmiskauppapyleissopimus ja EU:n ihmiskauppadirektiivi sekä kansainvälinen rankaisemattomuusperiaatetta käsittelevä oikeuskirjallisuus.

Rankaisemattomuusperiaate on kansainvälinen oikeusperiaate, jonka mukaan ihmiskaupan uhreja ei tule syyttää tai rangaista osallisuudesta lainvastaisiin tekoihin, joihin heidät on pakotettu. Ihmiskauppapyleissopimuksen 26 artiklan ja ihmiskauppadirektiivin 8 artiklan rankaisemattomuussäännökset kuitenkin velvoittavat jäsenvaltioita vain tarjoamaan lainsäädännössään mahdollisuuden rangaistuksesta pidättäytymiseen. Rankaisemattomuusperiaate soveltuu lähtökohtaisesti kaikkiin rikoksiin ja myös hallinnollisiin seuraamuksiin. Rankaisemattomuusperiaate soveltuu luonnolliseen henkilöön, kun on olemassa perusteltu syy uskoa, että hän on ollut lainvastaisen teon tekohetkellä ihmiskaupparikoksen kohteena. Pakottamisen käsite koostuu ihmiskaupparikoksessa käytetyistä keinoista kokonaisuutena ja hyväksikäyttäjän tahdonilmaisusta lainvastaisen teon tekemiseen. Lisäedellytyksenä on se, että pakottaminen on ollut riittävää suhteessa ihmiskaupan uhrin tekemään lainvastaiseen tekoon.

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään Suomessa erikseen valtionrajarikoksen yhteydessä (RL 17:7.2), mutta muilta osin lainsäätäjällä on jättänyt rankaisemattomuusperiaatteen toteutumisen voimassa olevan oikeusjärjestyksen varaan. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen soveltaminen johtaa siihen, ettei rikoksen tunnusmerkistö täyty. Katson, että muussa tapauksessa ihmiskaupan uhrien rankaisemisesta on mahdollista pidättäytyä pakkotilasääntelyn ja etenkin rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevan poikkeuksellisuusperusteen (RL 6:12.1 kohta 3) nojalla. Suomen oikeusjärjestys täyttää siten ihmiskauppapyleissopimuksen ja -direktiivin asettamat rikosoikeudelliset vähimmäisvelvoitteet. Ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen pakotettuina tehdyistä rikoksista on mahdollista vähäisyysperusteella (ROL 1:7.1 kohta 1) tai kohtuusperusteella (ROL 1:8.1 kohta 1) ainakin lievissä rikoksissa, mutta vakavien rikosten osalta oikeustila on epäselvä. Rankaisemattomuusperiaate mielletään Suomessa pääasiassa toimenpiteistä luopumisena. Tällöin on perustellumpaa pyrkiä siihen, ettei ihmiskaupan uhreja ylipäätään syytettäisi rangaistuksen tuomitsematta jättämisen sijasta.

Asiasanat: rikosoikeus, ihmiskauppa, uhrin, rankaisemattomuus, rankaisemattomuusperiaate, principle of non-punishment

SISÄLLYS

Tiivistelmä.....	II
Sisällys	III
Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	XII
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkielman tausta ja tarkoitus	1
1.2 Tutkimuksen metodi.....	4
1.3 Tutkimuskysymykset, tutkielman rakenne ja rajaukset	6
2 RANKAISEMATTOMUUSPERIAATTEEN SISÄLTÖ.....	8
2.1 Rankaisemattomuusperiaate osana ihmiskauppailmiötä	8
2.1.1 Ihmiskauppa ilmiönä.....	8
2.1.2 Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa ja ihmiskaupan uhrien rikokset.....	10
2.1.3 Rankaisemattomuusperiaatteen ratio.....	13
2.2 Rankaisemattomuusperiaate kansainvälisten oikeuslähteiden valossa	16
2.2.1 Rankaisemattomuusperiaatteen vahvasti velvoittava sääntely	16
2.2.2 Rankaisemattomuusperiaatteen soft law -tasoinen sääntely.....	20
2.2.3 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö	22
2.3 Rankaisemattomuusperiaatteen sisältö ja oikeuskirjallisuus.....	25
2.3.1 Rankaisemattomuusperiaatteen ulottuvuudet	25
2.3.2 Ihmiskaupan uhrin käsite	31
2.3.3 Pakottamisen käsite.....	33
2.4 Johtopäätös rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä	41
3 RANKAISEMATTOMUUSPERIAATE JA SUOMEN OIKEUSJÄRJESTYS	44
3.1 Rankaisemattomuusperiaatteen jäsentäminen Suomen näkökulmasta	44
3.1.1 Rankaisemattomuusperiaatteen sääntely Suomessa	44
3.1.2 Ihmiskaupan uhrin ja pakottamisen käsitteet Suomessa	45
3.1.3 Rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellisen tulkinnan lähtökohdat	49
3.1.4 Rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeussystemaattinen luonne.....	52
3.2 Seuraamuksetta jättäminen (non-application of penalties).....	61
3.2.1 Rankaisemattomuusperiaate ja pakkotila anteeksiantoperusteena.....	61
3.2.2 Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen.....	64
3.2.3 Rankaisemattomuusperiaate ja poikkeuksellisuusperuste	66
3.2.4 Johtopäätös seuraamuksetta jättämisen toteutumisesta	70
3.3 Valtionrajarikoksen erityinen rankaisemattomuussäännös (non-criminalisation) 72	72
3.4 Syyttämättä jättäminen (non-prosecution)	75
3.4.1 Rankaisemattomuusperiaate ja syytepakko.....	75
3.4.2 Syyttämättä jättäminen prosessuaalisella perusteella	77
3.4.3 Syyttämättä jättäminen harkinnanvaraisella perusteella.....	78
3.4.4 Johtopäätös syyttämättä jättämisen toteutumisesta	83
3.5 Johtopäätös rankaisemattomuusperiaatteesta Suomen oikeusjärjestyksessä	84
4 LOPPUPÄÄTELMÄT	88

LÄHTEET

Kirjallisuus

Anti-Slavery International, Trafficking for Forced Criminal Activities and Begging in Europe: Exploratory Study and Good Practice Examples. RACE in Europe Project (2014).

http://www.antislavery.org/wp-content/uploads/2017/01/trafficking_for_forced_criminal_activities_and_begging_in_europe.pdf (Luettu 27.5.2021).

Backman, Eero, Pakkotila ja velvollisuuksien kollisio rikosoikeudessa. Lakimies 3/2004, s. 395–403.

Bosma, Alice – Rijken, Conny, Key Challenges in the Combat of Human Trafficking: Evaluating the EU Trafficking Strategy and EU Trafficking Directive. New Journal of European Criminal Law 7(3) 2016, s. 315–330.

ETYJ, Ministerial Council Decision No. 1 Enhancing the OSCE’s Efforts to Combat Trafficking in Human Beings (2000).

<https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/19213.pdf> (Luettu 8.2.2021).

ETYJ, Permanent Council Decision No. 557 OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings (2003).

<https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/42708.pdf> (Luettu 8.2.2021).

ETYJ, Ministerial Declaration on Combating All Forms of Human Trafficking (2011).

<https://www.osce.org/files/f/documents/4/a/86373.pdf> (Luettu 8.2.2021).

ETYJ, Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the non-punishment provision with regard to victims of trafficking (2013). (ETYJ 2013a)

<http://www.osce.org/secretariat/101002?download=true> (Luettu 7.12.2020).

ETYJ, Trafficking in Human Beings Amounting to Torture and other Forms of Ill-treatment (2013). (ETYJ 2013b)

https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/thb_amounting_to_torture_and_other_forms_of_ill-treatment_0.pdf (Luettu 27.5.2021).

Euroopan neuvosto, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (2005).

<https://rm.coe.int/16800d3812> (Luettu 27.5.2021).

Euroopan neuvosto, Recommendations on Identification and Referral to Services of Victims of Trafficking in Human Beings (2008).

https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/default/files/recommendations_on_identification_and_referral_to_services_of_victims_of_trafficking_in_human_beings_1.pdf (Luettu 27.5.2021).

Euroopan unioni, Jäsenvaltioiden ilmoittamat täytäntöönpanotoimet koskien Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviä 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäättöksen 2002/629/YOS korvaamisesta (2013).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/NIM/?uri=CELEX:32011L0036> (Luettu 28.5.2021).

Cross, Allison, Slipping Through the Cracks: The Dual Victimization of Human Trafficking Survivors. *McGeorge Law Review* 44(2) 2013, s. 395–422.

Derenčinović, Davor, Comparative Perspectives On Non-Punishment Of Victims Of Trafficking in Human Beings. *Annales XLVI* 63/2014, s. 3–20.

Dettmeijer-Vermeulen, Corinne – Esser, Luuk, The victim of human trafficking as offender: A combination with grave consequences. *Journal of Trafficking and Human Exploitation* 1(1) 2017, s. 77–94.

Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, *Keskeiset rikokset*. 4., uudistettu ja laajennettu laitos. Edita Publishing Oy 2018.

Gallagher, Anne, *The International Law of Human Trafficking*. Cambridge University Press 2010.

GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland – First evaluation round (2015).

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680631bee> (Luettu 27.5.2021).

GRETA, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland – Second evaluation round (2019).

<https://rm.coe.int/report-concerning-the-implementation-of-the-council-of-europe-conventi/168094c77b> (Luettu 27.5.2021).

Hoshi, Bijan, The Trafficking Defence: A Proposed Model for the Non-Criminalisation of Trafficked Persons in International Law. *Groningen Journal of International Law* 1(2) 2013, s. 54–72.

Hyttinen, Tatu, *Syytön tai syyllinen: tutkimus syyllisyyskysymyksen ratkaisemisesta*. Suomalainen lakimiesyhdistys 2015.

ICAT, Issue Brief: Non-Punishment of Victims of Trafficking (2020).

https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/ICAT/19-10800_ICAT_Issue_Brief_8_Ebook.pdf (Luettu 27.5.2021).

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, Vuosikatsaus 1.1.–31.12.2020 (2020).

https://www.ihmiskauppa.fi/files/525/Ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_1.1.-_31.12.2020.pdf (Luettu 24.5.2021).

Itämeren valtioiden neuvosto (Council of the Baltic Sea States: Child Centre, Expert Group for Cooperation on Children at Risk), Children Trafficked for Exploitation in Begging and Criminality: A challenge for law enforcement and child protection (2013).

https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/children_trafficked_for_exploitation_in_begging_and_criminality_1.pdf (Luettu 27.5.2021).

Jareborg, Nils, Allmän kriminalrätt. Iustus Förlag 2001.

Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2018.

Jones, Jackie, Is It Time to Open a Conversation About a New United Nations Treaty to Fight Human Trafficking That Focuses on Victim Protection and Human Rights?, s. 1804–1817 teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), The Palgrave International Handbook of Human Trafficking. Springer International Publishing AG 2019.

Jovanovic, Marija, The Principle of Non-Punishment of Victims of Trafficking in Human Beings: A Quest for Rationale and Practical Guidance. Journal of Trafficking and Human Exploitation 1(1) 2017, s. 41–76.

Kallio, Heikki, Valtionrajarikosta ja ulkomaalaisrikkomusta koskevien rikossäännösten tulkinnasta ja tunnusmerkistön täyttymisestä. Defensor Legis 1/2016, s. 1–17.

Kervinen, Elina – Ollus, Natalia, Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI 2019.

Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. 3., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2020.

Koskenoja, Maija – Ollus, Natalia – Roth, Venla – Viuhko, Minna – Turkia, Laura, Tuntematon tulevaisuus – selvitys ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön toimivuudesta. Valtioneuvoston kanslia 2018.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalainen lakimiesyhdistys 1987.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosten seuraamukset. Werner Söderström lakitieto 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. 4. painos. Alma Talent Oy 2013.

Käytetty 14.4.2021 päivitettyä sähköistä versiota osoitteessa: <https://fokus-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/GAIBCXJTBF#kohta:RIKOSOIKEUS/piste:tB5t> (Luettu 27.5.2021).

- Matikkala, Jussi, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita 2010.
- Melander, Sakari, Allmänna förutsättningar för straffansvar. Helsingfors universitet 2019.
- Muraszkiewicz, Julia Maria, Protecting Victims of Human Trafficking from Liability: The European Approach. Springer International Publishing AG 2019.
- Niemi, Matti Ilmari, Lainopillisen tiedon objektiivisuudesta. Lakimies 7–8/2017, s. 950–969.
- Obokata, Tom – Payne, Brian, Implementing Action against Trafficking of Human Beings under the TFEU: A Preliminary Analysis. New Journal of European Criminal Law 3(3–4) 2012, s. 298–319.
- OHCHR, Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, an addendum to the report of the United Nations High Commissioner for Human Rights E/2002/68/Add.1 (2002).
- <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Traffickingen.pdf> (Luettu 27.5.2021).
- OHCHR, Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking – Commentary (2010).
- Oikeusministeriö, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistaminen – Tiivistelmä lausunnoista. Lausuntoja ja selvityksiä 2002:7 (2002).
- Oikeusministeriö, Suomi torjuu ihmiskauppaa – Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15 (2021).
- Piotrowicz, Ryszard, The Non-Punishment Principle in International Law. Promoting the Implementation of the Non-Punishment Principle for Victims of Human Trafficking: A Workshop for Judicial and Prosecutorial Officials (2015).
- https://www.academia.edu/14108021/The_Non_Punishment_Principle_in_International_Law (Luettu 27.5.2021).
- Piotrowicz, Ryszard, Article 26 – Non-Punishment Provision, s. 310–322 teoksessa Planitzer, Julia – Sax, Helmut (ed.), A Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings. Edward Elgar Publishing 2021.
- Piotrowicz, Ryszard – Sorrentino, Liliana, Human Trafficking and the Emergence of the Non-Punishment Principle. Human Rights Law Review 16(4) 2016, s. 669–700.
- Piotrowicz, Ryszard – Sorrentino, Liliana, The non-punishment provision with regard to victims of trafficking - A human rights approach, s. 171–184 teoksessa Piotrowicz, Ryszard – Rijken, Conny – Uhl, Barbel Heide (ed.), Routledge Handbook of Human Trafficking. Routledge 2018.
- Rodríguez-López, Silvia, Telling Victims from Criminals: Human Trafficking for the Purposes of Criminal Exploitation, s. 303–318 teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), The Palgrave International Handbook of Human Trafficking. Springer International Publishing AG 2019.

- Roth, Venla, Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. *Oikeus* 3/2010, s. 278–287.
- Ruutiainen, Satu, pakkotila vastuuvapausperusteena Suomen, Englannin ja kansainvälisessä rikosoikeudessa: Ihmishenki vastaan ihmishenki ja pakkotilaan vetoaminen. Edita Publishing Oy 2004.
- Sajama, Seppo, Argumentaatio oikeustieteellisessä tutkimuksessa, s. 24–50 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edita Publishing Oy 2015.
- Scarpa, Silvia, UN Palermo Trafficking Protocol Eighteen Years On: A Critique, s. 623–640 teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Springer International Publishing AG 2019.
- Schloenhardt, Andreas – Markey-Towler, Rebekkah, Non-Criminalisation of Victims of Trafficking in Persons — Principles, Promises, and Perspectives. *Groningen Journal of International Law* 4(1) 2016, s 10–38.
- Stoyanova, Vladislava, Human trafficking and slavery reconsidered: conceptual limits and states' positive obligations. Lund University 2015.
- Střítecký, Vít – Topinka, Daniel et al., Developments in Trafficking in Human Beings for the Purpose of Labour Exploitation and Forced Labour. The Institute of International Relations 2013. (Střítecký – Topinka et al. 2013a)
- Střítecký, Vít – Topinka, Daniel et al., Discovering Trafficking in Human Beings for the Purpose of Labour Exploitation and Forced Labour: European Perspective. La Strada Česká republika, o.p.s., 2013. (Střítecký – Topinka et al. 2013b)
- Tala, Jyrki, Katsaus oikeudellisen sääntelyn uusiin muotoihin, s. 185–203 teoksessa Ahonen, Timo (toim.), *Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa – Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946–24/4–2006*. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2006.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosoikeus: rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2016.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. 3., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2019.
- UNICEF, Guidelines on the Protection of Child Victims of Trafficking (2006).
- <https://gdc.unicef.org/resource/guidelines-protection-child-victims-trafficking> (Luettu 8.2.2021).
- UNODC, Model Law against Trafficking in Persons (2009).
- https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/UNODC_Model_Law_on_Trafficking_in_Persons.pdf (Luettu 27.5.2021).
- UNODC, Global Report on Trafficking in Persons (2016).

https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons.pdf (Luettu 27.5.2021).

UNODC, Global Report on Trafficking in Persons (2018).

https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf (Luettu 27.5.2021).

Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje, VKS:2016:6 Syyttämättäjäätämispäätöksen laatiminen ja sisältö (2016).

<https://syyttajalaitos.fi/vks-2016-6-syyttamattajattamispaatoksen-laatiminen-ja-sisalto> (Luettu 27.5.2021).

Van der Watt, Marcel – Kruger, Beatri, Breaking Bondages: Control Methods, “Juju,” and Human Trafficking, s. 935–951 teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), The Palgrave International Handbook of Human Trafficking. Springer International Publishing AG 2019.

Villacampa, Carolina, Trafficking in Human Beings for criminal exploitation from the perspective of victims and professionals. *Rivista di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza* XIII(3) 2019, s. 9–26.

Villacampa, Carolina – Flórez, Katherine, Human trafficking for criminal exploitation and participation in armed conflicts: the Colombian case. *Crime, Law and Social Change* 69(3) 2018, s. 421–445.

Villacampa, Carolina – Torres, Núria, Trafficked Women in Prison: The Problem of Double Victimisation. *European Journal on Criminal Policy and Research* 21(1) 2014, s. 99–115.

Villacampa, Carolina – Torres, Núria, Human Trafficking for Criminal Exploitation: The Failure to Identify Victims. *European Journal on Criminal Policy and Research* 23(3) 2017, s. 393–408.

Villacampa, Carolina – Torres, Núria, Human trafficking for criminal exploitation: Effects suffered by victims in their passage through the criminal justice system. *International Review of Victimology* 25(1) 2019, s. 3–18.

YK, yleiskokouksen päätöslauselma A/RES/55/67 (2001).

<https://undocs.org/en/A/RES/55/67> (Luettu 27.5.2021).

YK, Working Group on Trafficking in Persons CTOC/COP/WG.4/2010/4: Non-punishment and non-prosecution of victims of trafficking in persons: administrative and judicial approaches to offences committed in the process of such trafficking – Background paper prepared by the Secretariat (2010).

<https://undocs.org/en/CTOC/COP/WG.4/2010/4> (Luettu 8.2.2021).

YK, Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children A/HRC/20/18 (2012).

<https://undocs.org/A/HRC/20/18> (Luettu 27.5.2021).

YK, Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children A/HRC/29/38 (2015).

<https://undocs.org/A/HRC/29/38> (Luettu 27.5.2021).

YK, turvallisuusneuvoston päätöslauselma S/RES/2331 (2016).

[https://www.undocs.org/S/RES/2331%20\(2016\)](https://www.undocs.org/S/RES/2331%20(2016)) (Luettu 27.5.2021).

YK, turvallisuusneuvoston päätöslauselma S/RES/2388 (2017).

https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2388%282017%29
(Luettu 27.5.2021).

YK, Working Group on Trafficking in Persons CTOC/COP/WG.4/2018/2 (2018).

<https://undocs.org/CTOC/COP/WG.4/2018/2> (Luettu 8.2.2021).

YK:n ihmiskaupparaportoiija (UN Special Rapporteur on Trafficking in Persons), The importance of implementing the non-punishment provision: the obligation to protect victims (2020).

YLE, Suomen vankiloissa viruu ihmiskaupan uhreja – naisia on pakotettu huumehuriireiksi ja prostituutioon, lopuksi heidät on passitettu vankilaan (21.10.2020).

<https://yle.fi/uutiset/3-11604761> (Luettu 27.5.2021).

Zabyelina, Yulia, The application of the non-punishment principle to victims of human trafficking in the United States, s. 1165–1181, teoksessa Winterdyk, John – Jones, Jackie (ed.), The Palgrave International Handbook of Human Trafficking. Springer International Publishing AG 2019.

Virallislähteet

HE 79/1989 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaiksi lainsäädännöksi.

HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 221/2005 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta.

HE 122/2011 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta.

HE 58/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 69/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle pakollista työtä koskevaan sopimukseen liittyvän pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta.

Oikeustapaukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EIT Rantsev v. Kypros ja Venäjä 10.5.2010

EIT V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta 16.2.2021

Korkein oikeus

KKO 1991:88 (ään.)

KKO 1992:78

KKO 1995:203 (ään.)

KKO 2000:40 (ään.)

KKO 2005:137 (ään.)

KKO 2017:57

KKO 2019:22 (ään.)

KKO 2020:80

KKO 2020:98 (ään.)

LYHENTEET

CETS	Council of Europe Treaty Series
EIS	Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esitutkintalaki (2011/805)
ETYJ	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)
EU	Euroopan unioni, European Union
GRETA	Council of Europe's Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings
HE	hallituksen esitys
ICAT	United Nations Inter-Agency Coordination Group Against Trafficking in Persons
ILO	International Labour Organization, Kansainvälinen työjärjestö
OHCHR	Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto
RL	rikoslaki (1889/39)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (1997/689)
UlkL	ulkomaalaislaki (2004/301)
UNICEF	United Nations Children's Fund, Yhdistyneiden kansakuntien lastenrahasto
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime, Yhdistyneiden kansakuntien huumaussaine- ja rikosasioiden toimisto
UNTS	United Nations Treaty Series
vastaanottolaki	laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (2011/746)
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet kansakunnat, United Nations (UN)
YLE	Yleisradio

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta ja tarkoitus

Käsittelen tutkielmassa ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatetta (*principle of non-punishment / principle of non-liability*). Tutkielman tarkoitus on selvittää lainopin avulla, miten ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate soveltuu Suomen oikeusjärjestykseen.

Rankaisemattomuusperiaate on luonteeltaan kansainvälinen oikeusperiaate, jonka keskeinen ajatus on se, ettei ihmiskaupan uhreja tule rangaista tai syyttää rikoksista ja muista lainvastaisista teoista, joihin heidät on pakotettu ihmiskaupan seurauksena.¹ Käytän rankaisemattomuusperiaatteen käsitettä tässä laajassa merkityksessä kuvaamaan ajatusta ihmiskauppatilanteeseen liittyvästä uhrien vastuuvapaudesta. Abstraktin rankaisemattomuusperiaatteen ja konkreettisten rankaisemattomuussäännösten välille on tehtävä ero, koska rankaisemattomuusperiaatteella on nähdäkseni rankaisemattomuussäännöksiä laajempi merkityssisältö. Rankaisemattomuussäännökset ilmentävät rankaisemattomuusperiaatetta säännöstasolla eli ne ovat toisin sanoen abstraktin rankaisemattomuusperiaatteen konkreettinen ilmiä.

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään Suomea velvoittavasti vuonna 2012 ratifioidun Euroopan neuvoston ihmiskauppaleyssopimuksen² 26 artiklassa ja vuonna 2011 annetun Euroopan unionin ihmiskauppadirektiivin³ 8 artiklassa. Suomen kansallisessa lainsäädännössä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään erikseen ainoastaan valtionrajarikoksen (RL 17:7) ja lievän valtionrajarikoksen (RL 17:7a) yhteydessä rikoslain 17 luvun 7 §:n 2 momentissa. Muilta osin rankaisemattomuusperiaatteen toteutuminen on jätetty voimassa olevan oikeusjärjestyksen varaan. Lainsäätäjällä on todennut, että ihmiskaupan uhreihin saattavat soveltua oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaiset syyttämättäjättämisperusteet (ROL 1:7–8) ja rikoslaissa säädetyt tuomitsemättäjättämisperusteet (RL 6:12). Lisäksi esitöissä mainitaan rikosoikeudellisista periaatteista toisintoimimismahdollisuus.⁴ Euroopan neuvoston ihmiskauppaleyssopimusta valvova elin GRETA on huomauttanut vuosina 2015 ja 2019, että

¹ Ks. vastaavasti ETYJ 2013a, s. 11 kohta 10, Piotrowicz 2015, kohta 17, Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 11, Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 669, Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 172 ja Muraszkievicz 2019, s. 8.

² Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehty yleissopimus 16.5.2005 (CETS No. 197).

³ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta.

⁴ HE 122/2011 vp, s. 60.

Suomen tulisi ryhtyä lisätoimenpiteisiin, jotta rankaisemattomuusperiaate toteutuisi kaikissa rikostyypeissä.⁵

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen kytkeytyy erottamattomasti ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen, joka on keskeinen haaste ihmiskaupan uhrien auttamisessa. Mikäli rikoksesta epäiltyjä ei ylipäätään tunnisteta ihmiskaupan uhreiksi, ei heihin myöskään voida soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta.⁶ Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa on huonosti tunnettu ihmiskaupan muoto,⁷ joka kohdistuu erityisesti lapsiin.⁸ Jos ihmiskaupan uhreja ei tunnisteta, he eivät saa tarvitsemaansa apua.⁹ Rikoksiin pakottamisen kontekstissa tämä tarkoittaa lisäksi sitä, että ihmiskaupan uhria kohdellaan uhrin sijasta yksinomaan rikoksen tekijänä.¹⁰ Espanjassa tehdyn tutkimuksen mukaan rikosoikeusjärjestelmä ei tunnista rikoksiin pakottamista ihmiskaupaksi, eikä rankaisemattomuusperiaatetta siten sovelleta. Tämän seurauksena ihmiskaupan uhreja on tuomittu jopa vankeusrangaistukseen pakotettuina tehdyistä teoista.¹¹ YLE uutisoi 21.10.2020, että myös Suomen vankiloissa on tunnistettu useita ihmiskaupan uhreiksi joutuneita naisia, jotka on tuomittu vankeusrangaistukseen pakotettuina tehdyistä rikoksista, kuten huumausaineiden salakuljettamisesta.¹²

Toinen keskeinen ongelma ihmiskaupan vastaisessa työssä on se, etteivät ihmiskaupparikoksen tekijät joudu rikosvastuuseen.¹³ Jos rikokseen pakotettua ihmiskaupan uhria ei tunnisteta, myöskään ihmiskaupparikoksen tekijä ei joudu rikosvastuuseen, koska hyväksikäyttö ei tule ilmi. Toisin sanoen todellisen tekijän sijasta rangaistaan vakavan rikoksen uhria, joka on tehnyt rikoksen pakotettuna.¹⁴ Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen on siten ensiarvoisen tärkeää uhrin auttamisen, ihmiskaupparikoksen tekijöiden rikosvastuun toteutumisen ja rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen kannalta.

⁵ GRETA 2015, s. 46–47 ja GRETA 2019, s. 38–39.

⁶ Ks. esim. Gallagher 2010, s. 283, Stoyanova 2015, s. 227 & 230, Jovanovic 2017, s. 62–63 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 10–11 kohta 39.

⁷ Ks. ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen liittyvien vaikeuksien syistä Villacampa – Torres 2017, s. 394 & 400–405, Villacampa – Torres 2019, s. 6–9. Ks. myös Cross 2013, esim. s. 401–402.

⁸ Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 63. UNODC 2018, s. 28. Ks. myös Itämeren valtioiden neuvosto 2013, s. 11.

⁹ Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 76. Ks. myös Itämeren valtioiden neuvosto 2013, s. 17–18.

¹⁰ Villacampa – Torres 2019, s. 8–12. Ks. myös Villacampa – Torres 2014, s. 113.

¹¹ Villacampa – Torres 2014, s. 112–114 ja Villacampa 2019, s. 10. Ks. myös Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 76.

¹² YLE 2020.

¹³ Ks. esim. UNODC 2018, s. 23–24.

¹⁴ ETYJ 2013a, s. 10 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 3–4 kohta 6.

Vaikka rikollisessa toiminnassa hyväksikäytetty ihmiskaupan uhri tunnistettaisiin, rankaisemattomuusperiaatteen toteutuminen ei ole varmaa. Espanjassa tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että rankaisemattomuusperiaate on huonosti tunnettu rikosprosessin viranomaisten keskuudessa. Osalla haastatelluista rikosprosessin toimijoista oli pidättyvä asenne rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiseen ja myös virheellinen käsitys periaatteen laajuudesta.¹⁵

Rankaisemattomuusperiaate vaikuttaa olevan myös suomalaiselle oikeusjärjestelmälle vieras asia, koska siitä ei ole kotimaista oikeuskäytäntöä tai rikosoikeustieteellistä tutkimusta.¹⁶ Rankaisemattomuusperiaate ei nähdäkseen ole sellaisenaan osa suomalaisen rikosoikeuden vakiintuneita yleisiä oppeja. Oikeustilan epäselvyys voi johtaa eriäviin tulkintoihin samanlaisissa tapauksissa, ja siten heikentää oikeudenkäytön yhdenvertaisuutta. Näin ollen on olemassa ilmeinen tutkimustarve rankaisemattomuusperiaatetta koskevalle systematisoivalle esitykselle.¹⁷ Keskityn tutkielmassani tämän tutkimuksellisen aukon täyttämiseen. Tutkimustarvetta korostaa se, että suomalainen lainsäätäjä on valinnut jättää rankaisemattomuusperiaatteen suurimmalta osin erikseen sääntelemättä. Lisäksi tutkimuksen tarpeellisuutta puoltaa GRETA:n huomautuksista kumpuava paine arvioida Suomen täytäntöönpanotoimien riittävyttä.

Tutkielma sijoittuu ajankohtaiseen kansainväliseen akateemiseen keskusteluun ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaatteesta, jota on käyty 2010-luvulla etenkin Yhdistyneessä kuningaskunnassa. Keskeisiä puheenvuoroja tässä keskustelussa ovat esittäneet Julia Muraszkievicz¹⁸, Ryszard Piotrowicz ja Lilliana Sorrentino¹⁹, Marija Jovanovic²⁰, Vladislava Stoyanova²¹ sekä Andreas Schloenhardt ja Rebekkah Markey-Towler²². Keskusteluun ovat

¹⁵ Villacampa – Torres 2019, s. 13, 15 ja 17.

¹⁶ Olen kuitenkin saanut ajattelulleni tukea Esa Korven ja Anni Pesosen erinomaisista opinnäytteistä, jotka liittyvät samaan tematiikkaan. Pakolaissopimuksesta rikosoikeudellisena vastuuvapausperusteena ks. Korpi 2019. Laitto-man maahantulon järjestämisen hyväksyttäviä syitä koskevasta rajoitussäännöksestä (RL 17:8.2) ks. Pesonen 2017.

¹⁷ Rankaisemattomuusperiaatteen tutkimustarve on tunnistettu myös ihmiskaupan uhrien auttamista koskevassa selvityksessä ks. Koskenoja – Ollus – Roth – Viuhko – Turkia 2018, s. 202.

¹⁸ Muraszkievicz on kirjoittanut laajan ja yhtenäisen esityksen rankaisemattomuusperiaatteesta, jonka pituus on noin 200 sivua (ks. Muraszkievicz 2019).

¹⁹ Piotrowicz ja Sorrentino ovat käsitelleet rankaisemattomuusperiaatetta etenkin ihmisoikeusnäkökulmasta (ks. Piotrowicz – Sorrentino 2016 ja 2018 sekä Piotrowicz 2015 ja 2021). He ovat lisäksi laatineet ETYJ:n *soft law* -instrumentin rankaisemattomuusperiaatteesta (ETYJ 2013a).

²⁰ Jovanovic on kirjoittanut ansiokkaan artikkelin, jossa hän kartoittaa rankaisemattomuusperiaatteen tulkinnan kannalta keskeisiä kysymyksiä ja korostaa kansallisen rikosoikeuden roolia (ks. Jovanovic 2017).

²¹ Stoyanova käsittelee laajasti ihmiskauppateemaisessa väitöskirjassaan myös rankaisemattomuusperiaatetta (ks. Stoyanova 2015, s. 224–251).

²² Schloenhardt ja Markey-Towler jaottelevat artikkelissaan osuvasti etenkin ihmiskauppatilanteen ja ihmiskaupan uhrin tekemän lainvastaisen teon suhteesta (ks. Schloenhardt – Markey-Towler 2016).

osallistuneet muun muassa myös Anne Gallagher²³, Bijan Hoshi²⁴ ja Silvia Rodríguez-López²⁵. Lisäksi Carolina Villacampa ja Núria Torres ovat tehneet merkittävää empiiristä tutkimusta hyväksikäytöstä rikollisessa toiminnassa.²⁶

Keskustelu rankaisemattomuusperiaatteesta, ja siten myös tämä tutkielma, kytkeytyy olennaisesti laajempaan kansainväliseen ihmiskauppakeskusteluun, jonka pääpaino vaikuttaa olevan ihmiskauppailmiön ymmärtämisessä ja ihmisoikeusnäkökulmassa. Myös rankaisemattomuusperiaatetta koskeva keskustelu on käyty pitkälti ihmisoikeuskontekstissa. Sen sijaan kirjallisuudessa ei ole juurikaan esitetty puheenvuoroja rankaisemattomuusperiaatteen konkreettisesta sisällöstä etenkin kansallisen rikosoikeuden näkökulmasta. Jovanovic toivookin rankaisemattomuusperiaatetta koskevaan keskusteluun enemmän puheenvuoroja nimenomaan rikosoikeuden näkökulmasta. Vastaan tutkielmassa Jovanovicin keskustelunavaukseen ja hänen kartoittamiinsa kolmeen keskeiseen kysymykseen eli rankaisemattomuusperiaatteen ulottuvuuteen, sen soveltamisedellytyksiin ja soveltamisen oikeusvaikutuksiin.²⁷ Tutkielman tarkoituksena on avata keskustelua rankaisemattomuusperiaatteesta myös kotimaisella lainopillisella kentällä, ja levittää tietoisuutta sen olemassaolosta. Tutkielman kohdeyleisönä on ennen kaikkea suomalainen lainsäätäjät ja oikeustieteellinen yhteisö, mutta tutkielma voi tarjota eväitä myös lainsoveltajalle.

1.2 Tutkimuksen metodi

Tutkimukseni metodi on lainoppi – tarkemmin ilmaistuna rikoslainoppi. Rikoslainopilla tarkoitetaan vakiintuneesti rikosoikeudellisten säännösten tulkintaa ja systematisointia.²⁸ Rikosoikeus ja rikosprosessi ovat erottamattomasti yhteydessä toisiinsa. Siksi tarkastelen rankaisemattomuusperiaatetta myös jossain määrin rikosprosessioikeuden näkökulmasta.²⁹ Tutkimustani voitaisiin kutsua myös kriminaalipoliittisesti latautuneeksi rikoslainopiksi, jonka ensisijaisena tavoitteena ei ole tuottaa yksiselitteisiä tulkintasuosituksia lainsoveltajalle.

²³ Gallagher näyttää aloittaneen akateemisen keskustelun rankaisemattomuusperiaatteesta teoksessaan ”*The International Law of Human Trafficking*” (ks. Gallagher 2010, s. 283–296).

²⁴ Hoshi on kirjoittanut tärkeän artikkelin, jossa hän puolustaa kiivaasti kausaatiomallia (ks. Hoshi 2013).

²⁵ Rodríguez-López käsittelee artikkelissaan etenkin hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa sekä lyhyesti myös rankaisemattomuusperiaatetta (ks. Rodríguez-López 2019).

²⁶ Ks. Villacampa – Torres 2014, 2017 ja 2019. Näiden tutkimusten tutkimustulokset kootaan yhteen ja esitetään toimenpide-ehdotuksia rikollisen toiminnan hyväksikäytön parempaan huomioonmiseen artikkelissa Villacampa 2019.

²⁷ Jovanovic 2017, s. 43 ja 75–76.

²⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 13–14.

²⁹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 23.

Kriminaalipolitiikalla viitataan rikollisuutta koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.³⁰ Lainoppi tarkoittaa minulle ennen kaikkea tyhjentävän tiedonhaun perusteella tehtyä pohdintaa. Lainopin metodi on siis nähdäkseni tyhjentävyyteen pyrkivä tiedonhaun tekniikka, jonka avulla saadaan haalittua kokoon relevantit oikeuslähteet, joiden perusteella päädytään oikeudellisesti kestävään johtopäätökseen.

Systematisointi tarkoittaa Seppo Sajaman mukaan informaationkäsittelyprosessia, jossa hajallaan oleva oikeudellinen aineisto järjestetään järkevään järjestykseen. Systematisoinnilla pyritään saavuttamaan ymmärrettävyyttä, yhtenäisyyttä ja yleiskatsauksellisuutta – usein luomalla uutta käsitteistöä.³¹ Tutkielmassa systematisoin rankaisemattomuusperiaatetta kokoamalla olennaisen kansainvälisen ja kotimaisen oikeudellisen aineiston yksiin kansiin, luomalla uutta käsitteistöä ja jäsentämällä rankaisemattomuusperiaatetta oikeudellisesti. Tutkimukseni pääpaino on siis spekulatiivisessa systeemitason pohdinnassa, jolla pyrin sovittamaan rankaisemattomuusperiaatteen Suomen oikeusjärjestyksen kontekstiin. Tavoitteeni ei ole antaa yksiselitteisiä tulkintasuosituksia, vaan luoda teorettinen viitekehys rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle.

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa kartoitin mahdollisuutta hankkia oikeustapausaineisto hovioikeuksista ja kärjäoikeuksista. Luovuin kuitenkin ajatuksesta tutkimuksen rajauksesta, aineistopyynnön yksilöinnin haasteista ja tapausten oletettavasti rajallisesta lukumäärästä johtuen. Yksittäisillä hovioikeus- ja kärjäoikeustasoisilla ratkaisuilla ei ole sellaista oikeuslähdevaikutusta, että näiden tyhjentävälle läpikäynnille olisi tarvetta lainopillisessa tutkimusotteessa. Myöskin vertaileva tutkimusote esimerkiksi Pohjoismaiden sääntelyyn ja oikeuskäytäntöön on jätetty pois, koska tämä ei tarjoaisi tietoa Suomen oikeusjärjestyksestä, vaikka muiden Pohjoismaiden oikeuskulttuuri onkin samankaltainen.

Tutkimuksessa ei valitun lainopin metodin johdosta ole erityisiä tutkimuseettisiä ongelmia. Tutkielmassa on kuitenkin noudatettu hyviä tieteellisiä käytäntöjä käyttämällä asianmukaisia lähdeviittauksia ja tavoittelemalla objektiivisuutta. Lainopillisen tiedon objektiivisuus on asteittaista, koska objektiivisuudessa on kyse oikeudellisen päättelyn eli tulkinnan ja argumentaation laadusta. Objektiivisen päättelyn kriteereiksi voidaan asettaa vapaus henkilökohtaisista

³⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 19–22.

³¹ Sajama 2015, s. 25 ja 39–41.

vaikutteista, johdonmukaisuus, rehellisyys ja avoimuus.³² Näin ollen tutkielmani objektiivisuus on viime kädessä lukijan harkinnassa.

1.3 Tutkimuskysymykset, tutkielman rakenne ja rajaukset

Tutkielman tarkoitus on selvittää, miten ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate soveltuu Suomen oikeusjärjestykseen. Tutkimustehtävän täyttäminen edellyttää seuraaviin tutkimuskysymyksiin vastaamista:

Tutkimuskysymys 1: Mitä rankaisemattomuusperiaate tarkoittaa?

Tutkimuskysymys 2: Miten rankaisemattomuusperiaate toteutuu Suomen oikeusjärjestyksessä?

Tutkielma koostuu kahdesta pääluvusta, jossa kussakin vastaan yhteen tutkimuskysymyksen. Pääluku 2 on nimeltään rankaisemattomuusperiaatteen sisältö. Tässä pääluvussa määrittelen, mikä rankaisemattomuusperiaate oikein on ja mitä se pitää sisällään kansainvälisten lähteiden mukaan. Pääluvun näkökulma on kansainvälinen, jolloin keskeisiä lähteitä ovat Euroopan neuvoston ihmiskauppapyleissopimus ja EU:n ihmiskauppadirektiivi, *soft law* -instrumentit, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ja ennen kaikkea kansainvälinen oikeuskirjallisuus. Luvussa 2.1 taustoitan tutkielman muita osioita tarkastelemalla rankaisemattomuusperiaatetta osana ihmiskauppailmiötä ja perustelemalla rankaisemattomuusperiaatteen tarkoitusta. Luvussa 2.2 esittelen keskeiset ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevat kansainväliset oikeuslähteet ja niiden asettamat kansainväliset velvoitteet. Luvussa 2.3 jäsennän rankaisemattomuusperiaatetta koskevaa käsitteistöä, ja esitän tulkintani rankaisemattomuusperiaatteen konkreettisesta sisällöstä kansainväliseen oikeuskirjallisuuteen tukeutuen. Luvussa 2.4 esitän kootusti johtopäätökseni siitä, mitä rankaisemattomuusperiaate tarkoittaa.

Pääluku 3 on nimeltään rankaisemattomuusperiaate ja Suomen oikeusjärjestys. Tässä pääluvussa tarkastelen sitä, että mahdollistaako Suomen oikeusjärjestys rankaisemattomuusperiaatteen toteutumisen. Pääluvun näkökulma on kansallinen, jolloin keskeinen lähdeaineisto koostuu Suomen lainsäädännöstä, esitöistä ja kotimaisesta oikeuskirjallisuudesta. Luvussa 3.1 asetan rankaisemattomuusperiaatteen Suomen oikeusjärjestyksen kontekstiin. Esittelen, miten Suomessa on säädetty ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta, ja tuon esiin rikosoikeudellisen tulkinnan keskeiset lähtökohdat. Luvussa 3.2 tarkastelen sitä, miten ihmiskaupan uhrin

³² Niemi 2017, s. 965–966.

voidaan jättää seuraamuksetta eli ilman rikosoikeudellista sanktiota rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa. Luvussa 3.3 käsittelen kootusti valtionrajarikoksen erityistä rankaisemattomuussäännöstä, joka poikkeaa rikosoikeussystemaattiselta luonteeltaan siitä, miten rankaisemattomuusperiaatetta tulee muutoin tulkita. Luvussa 3.4 tutkin sitä, millä edellytyksillä rikokseen pakotettuja ihmiskaupan uhreja voidaan jättää syyttämättä. Luvussa 3.4 esitän kootusti johtopäätökseni siitä, miten rankaisemattomuusperiaate toteutuu Suomen oikeusjärjestyksessä. Lopuksi kiteytän loppupäätelmissä tutkielmani keskeisen viestin.

Olen rajannut tutkielman Suomen kontekstiin. Rankaisemattomuusperiaatteella on kuitenkin vahva kansainvälinen ulottuvuus. Käsittelen rankaisemattomuusperiaatetta pääasiassa eurooppalaisen alueellisen sääntelyn näkökulmasta, koska tämä rajaa Suomen kannalta epäolennaiset kansainväliset instrumentit tutkimuksen ulkopuolelle. Olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle myös rankaisemattomuusperiaatteen valtionrajat ylittävien vaikutusten pohdinnan.

Käsittelen rankaisemattomuusperiaatetta vain ihmiskaupan uhrien näkökulmasta, eikä tutkielmassa siten tarkastella rankaisemattomuusperiaatetta ihmiskaupan lähirikosten uhrien kannalta. Olen rajannut tutkimuksen yksinomaan ihmiskaupan uhrien rikosoikeudelliseen vastuuseen, vaikka rankaisemattomuusperiaate ulottuu myös hallinnollisiin seuraamuksiin. Rajallisen sivumäärän johdosta en käsittele tutkielmassa rankaisemattomuusperiaatteeseen liittyviä näyttökysymyksiä, vaikka todellisuudessa riittävän näytön puute lienee keskeinen rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen este. En käsittele myöskään lainvoimaisen rikostuomion jälkeen ilmennyttä ihmiskauppa-asemaa tuomion purkuperusteena.

Rankaisemattomuusperiaatetta ei ole mahdollista tarkastella tämän tutkielman laajuudessa tyhjentävästi rikosoikeuden yleisten oppien valossa. Siksi käsittelen rankaisemattomuusperiaatteen suhdetta pakkotilasääntelyyn vain varsin suppeasti. Mielestäni olisi kuitenkin syytä tutkia tarkemmin pakkotilan suhdetta rankaisemattomuusperiaatteeseen etenkin sallimisen (*non-criminalisation*) merkityksessä. Lisäksi eräs mielenkiintoinen tutkimuskohde on rankaisemattomuusperiaatteen suhde rikoslain 5 luvun 4 §:n mukaiseen välilliseen tekemiseen, jonka avulla rikosvastuu pakotettuna tehdystä teosta voitaisiin mahdollisesti siirtää ihmiskaupan uhrilta ihmiskaupparikoksen tekijälle. Välillisen tekemisen merkitys olisi varmaankin käytännössä varsin pieni, mutta rikosvastuun siirtyminen olisi rikosoikeussystemaattisesti tyydyttävää.

2 RANKAISEMATTOMUUSPERIAATTEEN SISÄLTÖ

2.1 Rankaisemattomuusperiaate osana ihmiskauppailmiötä

2.1.1 Ihmiskauppa ilmiönä

Ihmiskauppa ei harhaanjohtavasta nimestään huolimatta tarkoita ihmisten myymistä ja ostamista. Sen sijaan ihmiskaupassa on kyse prosessista, jossa toista ihmistä käytetään hyväksi hyödyn tavoittelemistarkoituksessa.³³ Hyöty on usein luonteeltaan taloudellista.

Vuonna 2000 YK:n Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa³⁴ valtiot rajat ylittävä ihmiskauppa määriteltiin ensimmäistä kertaa kansainvälisellä tasolla. Lisäpöytäkirjan 3 artiklan a kohdan mukaan ihmiskaupalla tarkoitetaan hyväksikäyttötarkoituksessa tapahtuvaa henkilöiden värväystä, kuljettamista, siirtämistä, kätkemistä tai vastaanottamista voimankäytöllä uhkaamisen tai voimankäytön tai muun pakottamisen, sieppauksen, petoksen, harhaanjohtamisen, vallan väärinkäytön tai haavoittuvan aseman hyödyntämisen avulla, taikka toista henkilöä vallassaan pitävän henkilön suostumuksen saamiseksi annetun tai vastaanotetun maksun tai edun avulla. Lisäpöytäkirjan 3 artiklan b kohdan mukaan ihmiskaupan uhrin suostumuksella hyväksikäyttöön ole merkitystä, kun sen saamiseksi on käytetty a kohdassa mainittua keinoa.

Ihmiskaupparikos koostuu siis kolmesta osasta: tekotavasta (esim. värväys), keinosta (esim. harhaanjohtaminen) ja hyväksikäyttötarkoituksesta (esim. seksuaalinen hyväksikäyttötarkoitus). Kuitenkin alle 18-vuotiaiden henkilöiden osalta määritelmän täytyminen ei edellytä keinoa lisäpöytäkirjan 3 artiklan c ja d kohtien mukaan, vaan tekotapa ja hyväksikäyttötarkoitus riittävät. Lisäpöytäkirjan määritelmää on kuitenkin kritisoitu siitä, että tekotapojen, keinojen ja hyväksikäyttötarkoituksen sisältö on heikosti määritelty.³⁵

Lisäpöytäkirjan 3 artiklan a kohdan mukaan hyväksikäytöksi katsotaan vähintään toisen hyväksikäyttö prostituutiotarkoituksessa tai muut seksuaalisen hyväksikäytön muodot, pakkotyö tai pakollinen palvelu, orjuus tai muu orjuuden kaltainen käytäntö, orjuuden kaltaiset olot tai elinten poistaminen. Luettelo ei ole tyhjentävä, vaan lisäpöytäkirja asettaa vain

³³ Roth 2010, s. 286–287.

³⁴ Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta 15.11.2000 (UNTS 2237).

³⁵ Scarpa 2019, s. 631.

vähimmäisvaatimuksen.³⁶ Kansallisessa lainsäädännössä voidaan siten mennä lisäpöytäkirjaa pidemmälle tai määritellä hyväksikäyttötarkoitus yksityiskohtaisemmin. Ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoitus voi esimerkiksi olla myös pakkoavioliitto, kotiorjuus (*domestic servitude*) ja kerjäämiseen tai rikolliseen toimintaan pakottaminen.

Ihmiskaupan uhrin ja tekijän välillä vallitsee epätasapainoinen valtasuhde, jossa tekijä rajoittaa uhrin toimijuutta esimerkiksi väkivallalla tai sen uhalla taikka taloudellisella ja psykologisella kontrollilla.³⁷ Tekijä voi käyttää hyväksi uhrin velkasuhdetta tai päihderiippuvuutta. Psykologisen kontrolloinnin keinoja voivat olla esimerkiksi kontaktien rajoittaminen, eristäminen, uhrin passin vieminen, viranomaispelon lietsominen tai jopa juju-kirous.³⁸ Lisäksi uhreja voidaan uhata häpäisevän kuva- tai videomateriaalin julkaisemisella. Ihmiskaupassa on siis kyse valtaasetelmasta, jossa uhrin ei ole käytännössä mahdollista uhmata hyväksikäyttäjän käskyjä.

Ihmiskauppa on luonteeltaan valtionrajat ylittävää rikollisuutta, joka suuntautuu usein kehittyvästä maailmasta länsimaihin. Kuitenkin kaikki ihmiskaupan osateot voivat tapahtua vain yhden valtion alueella ja myös yksinomaan valtaväestön keskuudessa.³⁹ Ihmiskaupan uhrin ja tekijät ovat sekä naisia että miehiä. Kuitenkin suurin osa tunnistetuista uhreista on naisia ja tekijöistä miehiä.⁴⁰ Ihmiskaupan uhrilla ja tekijällä on usein sama etninen tausta. Uhrin ja tekijän välinen suhde voi olla esimerkiksi sukulaisuussuhde, parisuhde, työsuhde tai muu henkilökohtainen suhde. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on haastettu käsitys siitä, että ihmiskauppa on ensisijassa järjestäytyneen rikollisuuden organisoimaa, vaan sen sijaan pikemminkin yksittäisten henkilöiden tai henkilöryhmien harjoittamaa toimintaa.⁴¹

Ihmiskaupan arvellaan olevan pitkälti piilorikollisuutta, eikä uhrien todellista määrää ole nykymenetelmin mahdollista laskea tai edes arvioida kovin tarkasti. Tämän johdosta tilastoihin ihmiskauppailmiön laajuudesta tulee suhtautua varauksella.⁴² Ihmiskauppaa esiintyy myös Suomessa, ja ihmiskaupan uhreja tunnistetaan vuosi vuodelta enemmän. Vuoden 2020 lopussa ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piirissä oli yhteensä 704 tunnistettua ihmiskaupan

³⁶ Rodríguez-López 2019, s. 304.

³⁷ Viuhko 2019, s. 75–76 ja 80.

³⁸ Van der Watt – Kruger 2019, s. 933–944 ja 946–947. Kontrolloinnin keinoista rikollisen toiminnan hyväksikäytön kontekstissa ks. Villacampa – Torres 2014, s. 106–109, vaikkakin tutkimuksen otanta on liian pieni yleistettäväksi.

³⁹ UNODC 2018, s. 9. Ks. myös Viuhko 2019, s. 36.

⁴⁰ UNODC 2018, s. 25 ja 35. Ks. myös Viuhko 2019, s. 77.

⁴¹ Viuhko 2019, s. 77–78. Ks. myös Villacampa – Torres 2014, s. 105–106 ja 113.

⁴² Muraszkievicz 2019, s. 38.

uhria. Ihmiskaupan uhreiksi on tunnistettu niin ulkomaalaisia kuin Suomen kansalaisia sekä naisia ja miehiä.⁴³

2.1.2 Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa ja ihmiskaupan uhrien rikokset

Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa ei mainita nimenomaisesti hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa, vaikkakin se voidaan lukea työperäiseksi hyväksikäytöksi. Hyväksikäyttötarkoituksien ainoa erottava tekijä onkin pakotettuna tehdyn toiminnan lainvastaisuus.⁴⁴

EU:n ihmiskauppadirektiivin resitaaliosion 11 kohdassa määritellään kuitenkin käsite ”rikollisen toiminnan hyväksikäyttö”. Tällä tarkoitetaan toimintaa, jossa henkilöä käytetään hyväksi muun muassa taskuvarkauksiin, myymälävarkauksiin, huumausaineiden laittomaan kauppaan ja muuhun vastaavaan toimintaan, joka on rangaistavaa ja josta saadaan taloudellista hyötyä. Resitaaliosion 14 kohdassa mainitaan myös väärennettyjen asiakirjojen käyttö ja prostituutio tai maahanmuuttoa koskevan lainsäädännön soveltamisalaan kuuluvat rikokset.

Ihmiskaupan uhreja voidaan pakottaa monenlaisiin rikoksiin, joista koituu hyväksikäyttäjälle hyötyä, eikä näitä tekotapoja ole mahdollista luetella tyhjentävästi. Jovanovic on ryhmitellyt ihmiskaupan uhrien tekemät rikokset tarkoituksirikoksiin (*purpose offences*), statusrikoksiin (*status offences*) ja toissijaisiin rikoksiin (*secondary offences*).⁴⁵ Ryhmittely itsessään ei juurikaan eroa muussa kirjallisuudessa esitetystä, mutta Jovanovic on nähdäkseni onnistunut erinomaisesti ryhmien nimeämisessä.⁴⁶

Tarkoituksirikokset ovat rikoksia, joiden tekemistä varten uhriin on kohdistettu ihmiskaupparikos. Tarkoituksirikosten tekeminen on siis hyväksikäytön nimenomainen syy, jolloin kyseessä on

⁴³ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2020, s. 10 ja 18–19.

⁴⁴ Villacampa – Torres 2014, s. 109 ja 113. Ks. myös Villacampa 2019, s. 10.

⁴⁵ Jovanovic 2017, s. 66–67. Ks. myös Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 13–15, jotka tosin käyttävät tarkoituksirikoksista ilmaisua ”*consequential offences*” ja toissijaisista rikoksista ilmaisua ”*liberation offences*”. Ks. myös Schloenhardtin ja Markey-Towlerin ryhmittelyä hyödyntävät Rodríguez-López 2019, s. 313 sekä Zabyelina 2019, s. 1169–1170. Myös Villacampa erottaa statusrikokset ja tarkoituksirikokset toisistaan ks. Villacampa 2019, s. 10.

⁴⁶ Kirjallisuudessa statusrikoksiin viitataan myös käsitteellä ”*causation-based offences*” ja tarkoituksirikoksiin käsitteellä ”*duress-based offences*”. En ole kuitenkaan valinnut käyttää niitä, jotta vältettäisiin sekaannusta pakko- ja kausaatiomallia tarkoittaviin englanninkielisiin käsitteisiin (ks. luku 2.3.3). Ks. esim. ETYJ 2013a, s. 22, Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 685, Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 172 ja Rodríguez-López 2019, s. 313.

varsinainen hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa. Ihmiskaupparikoksen tekijä tavoittelee tarkoituksilla taloudellista hyötyä, eikä tämä hyöty koidu ihmiskaupan uhrin hyväksi.⁴⁷

RACE in Europe -projektissa tarkoituksiksi kartoitettiin muun muassa varkausrikokset, väärennettyjen tuotteiden valmistus, laittomat hyväntekeväisyyskeräykset, etuuspetos (*benefit fraud*), lumeavioliitto, laitton adoptio, huumausaineiden myynti ja salakuljetus, metamfetamiinin valmistus sekä kannabiksen viljely.⁴⁸ Villacampa ja Torresin tutkimuksessa huumausaineiden myynti ja salakuljetus korostuivat.⁴⁹ Joissain maissa myös kerjääminen tai seksuaalipalvelujen myyminen on itsessään rikollista toimintaa. Ihmiskaupan uhreja voidaan lisäksi pakottaa osallistumaan ihmiskaupparikokseen, jonka uhreja he itse myös ovat. Esimerkiksi seksuaalisessa tarkoituksessa hyväksikäytetty ihmiskaupan uhri voidaan pakottaa järjestämään asiakastapaamisia toisille tai värväämään uusia ihmiskaupan uhreja taikka osallistumaan ihmiskauppa- tai paritusrikokseen muulla tapaa.

Rikollisen toiminnan hyväksikäytön kytkemistä taloudelliseen hyötyyn on kritisoitu kirjallisuudessa, koska kaikkiin rikoksiin pakottaminen ei johda suoraan taloudellisen hyödyn saamiseen. Esimerkiksi lapsisotilaiden käytön pääasiallinen tarkoitus ei ole taloudellisen hyödyn tavoittelu.⁵⁰ Tutkimuksessa on kuitenkin katsottu, että pakottaminen aseelliseen konfliktiin osallistumiseen on hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa ja siten ihmiskauppaa.⁵¹ Täten myös tarkoituksiksi voidaan lukea tekoja, joilla ihmiskaupparikoksen tekijä tavoittelee muuta hyötyä kuin taloudellista hyötyä. Nähdäkseni myös kiinnijäämisriskin pienentämiseksi tehdyt rikokset voivat olla tarkoituksellisia, jos niiden tekeminen edistää hyväksikäyttöä. Esimerkiksi yritys, jossa harjoitetaan työperäistä hyväksikäyttöä, voi olla uhrin nimissä, jolloin rekisterimerkintärikos voi tulla kyseeseen. Lisäksi kirjanpitorikoksen ja veropetoksen rikosvastuu voi tällöin kohdentua väärään henkilöön, mikäli todelliset omistussuhteet eivät tule ilmi. Uhrien henkilötietoja tai pankkitiliä voidaan myös käyttää hyväksi nettipetoksissa tai maksuvälinepetoksissa. Jälkimmäisissä tilanteissa ei kuitenkaan ole suoranaisesti kyse rikokseen pakottamisesta, mutta menettelyllä on joka tapauksessa kielteisiä vaikutuksia uhrille.

⁴⁷ Jovanovic 2017, s. 66.

⁴⁸ Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 64.

⁴⁹ Villacampa – Torres 2014, s. 110. Kuitenkin on huomioitava, että tutkimuksessa tarkasteltiin vain vankilassa olevia ihmiskaupan uhreja, jolloin huumausainerikosten ankarat tuomiot voivat selittää asian.

⁵⁰ Rodríguez-López 2019, s. 304–305 ja 310.

⁵¹ Villacampa – Flórez 2018, s. 441–442.

Ihmiskaupan uhria voidaan käyttää samanaikaisesti useampaan hyväksikäyttötarkoitukseen.⁵² Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa ei siten välttämättä ole pääasiallinen hyväksikäyttötarkoitus. Esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäyttötarkoituksen lisäksi ihmiskaupan uhria voidaan käyttää huumausaineiden salakuljettamiseen samalla, kun uhreja siirretään maasta toiseen. Tarkoitusrikoksista on nähdäkseni kyse kaikissa tapauksissa, joissa rikoksen tekeminen on itse tarkoitus, vaikka hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa ei olisi uhrin pääasiallinen hyväksikäyttötarkoitus.

Statusrikoksilla tarkoitetaan maahantuloon ja maassa oleskeluun eli ihmiskaupan uhrin statukseen liittyviä lainvastaisia tekoja, jotka ovat välttämättömiä ihmiskaupparikoksen tekemiselle tai helpottavat sen tekemistä. Esimerkiksi väärennettyjen asiakirjojen käyttäminen maahantulon yhteydessä luetaan statusrikokseksi.⁵³ Statusrikoksilla tarkoitetaan siis ennen kaikkea rikoksia, jotka tehdään ihmiskaupprosessin aikana.⁵⁴ Statusrikokset tulevat kuitenkin kyseeseen myös silloin, kun ihmiskaupan tunnusmerkistö on jo täyttynyt, jos ihmiskaupan uhri esimerkiksi oleskelee maassa tai työskentelee ilman laillista oikeutta.⁵⁵ Statusrikokset eivät ole hyväksikäytön varsinainen tarkoitus, vaan eräänlainen sivutuote. Statusrikosten pääasiallinen tarkoitus ei siis ole taloudellisen hyödy tavoittelu, vaan enemmänkin ihmiskaupparikoksen toteuttaminen. Täten kyse ei ole varsinaisesti hyväksikäytöstä rikollisessa toiminnassa.

Toissijaiset rikokset ovat rikoksia, joita ihmiskaupan uhrin tekevät pyrkiessään pakenemaan hyväksikäyttäjiltä tai elättäessään itseään pakenemisen jälkeen. Tällaisia rikoksia voivat olla esimerkiksi omaisuusrikokset tai hyväksikäyttäjältä saatujen väärennettyjen asiakirjojen käyttäminen pakomatalla. Toissijaisiksi rikoksiksi luetaan myös tilanteet, joissa ihmiskaupan uhri osallistuu ihmiskaupparikokseen tarkoituksenaan välttää itseensä kohdistunutta hyväksikäyttöä.⁵⁶ Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa voi siis johtaa siihen, että ihmiskaupan uhrista tulee ihmiskaupparikoksen tekijä. Organisaatiossa ylenemistä voidaan pitää eräänlaisena selviytymiskeinona, jolla pyritään lopettamaan uhriin itseensä kohdistunut hyväksikäyttö esimerkiksi siirtymällä prostituutiosta muihin tehtäviin.⁵⁷ Toissijaisten rikosten ryhmä on siis varsin epämääräinen joukko, joka ei ole oikeudelliselta luonteeltaan yhtenäinen.

⁵² Ks. esim. Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 9–10 ja 65.

⁵³ Jovanovic 2017, s. 66. Ks. myös Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 13–14.

⁵⁴ Villacampa 2019, s. 10.

⁵⁵ Jovanovic 2017, s. 66. Ks. myös Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 14.

⁵⁶ Jovanovic 2017, s. 66–67. Ks. myös Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 15.

⁵⁷ UNODC 2016, s. 36.

Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa ei ole uusi ilmiö, mutta sen on tunnistettu olevan nouseva trendi, joka kohdistuu erityisesti lapsiin.⁵⁸ Sitä on luonnehdittu vähäriskiseksi ja tuottavaksi ihmiskaupan muodoksi.⁵⁹ Nykyisellään tiedonkeruujärjestelmät ovat riittämättömiä, jotta ilmiön tosiasiallisesta laajuudesta olisi mahdollista saada kattavaa kokonaiskuvaa.⁶⁰ Tunnistettujen tapausten vähäinen lukumäärä ei täten kerro ilmiön todellisesta esiintyvyydestä, vaan enemmänkin siitä, ettei hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa tunnisteta.⁶¹ Myös Suomessa esiintyy hyväksikäyttöä rikollisessa toiminnassa. Erityisesti lapsia pakotetaan tekemään rikoksia, ja uhrina on jopa enemmän valtaväestöön kuuluvia kuin ulkomaalaisia.⁶² Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piirissä oli vuoden 2020 lopussa 704 ihmiskaupan uhria, joista 17 asiakkaan hyväksikäyttötarkoitukseksi oli kirjattu pakottaminen rikolliseen toimintaan, 3 asiakkaan osalta etuuspetos ja 2 asiakkaan kohdalla hyväksikäyttö kerjäämisessä.⁶³

2.1.3 Rankaisemattomuusperiaatteen ratio

Rankaisemattomuusperiaate on saanut ristiriitaisen vastaanoton kansainvälisessä oikeudessa, ja se on kohdannut myös vastustusta valtioiden keskuudessa.⁶⁴ Rankaisemattomuusperiaatetta sääntelevien instrumenttien kirjo tarkoittaa kuitenkin sitä, että rankaisemattomuusperiaate on saavuttanut enenevässä määrin kansainvälistä hyväksyntää.⁶⁵

Euroopan neuvoston ihmiskauppaleysoisopimuksessa tai sen esitöissä ei avata rankaisemattomuusperiaatteen tarkoitusta. Ihmiskauppadirektiivin resitaaliosion 14 kohdan mukaan rankaisemattomuussäännöksen tarkoitus on turvata uhrin ihmisoikeudet, välttää uudelleen uhriksi joutuminen ja rohkaista uhreja toimimaan rikosoikeudenkäynneissä todistajina rikoksenteikiä vastaan.⁶⁶

⁵⁸ Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 63 ja UNODC 2018, s. 28. Ks. myös Itämeren valtioiden neuvosto 2013, s. 11.

⁵⁹ Štrítecký – Topinka et al. 2013a, s. 29.

⁶⁰ Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 7. Tilastoista ks. myös Villacampa 2019, s. 10–11.

⁶¹ Ks. rikollisen toiminnan hyväksikäytön tunnistamiseen liittyvistä haasteista Villacampa – Torres 2017, s. 394 & 400–405 ja Cross 2013, esim. s. 401–402.

⁶² Kervinen – Ollus 2019, s. 65–67. Ks. myös Koskenoja – Ollus – Roth – Viuhko – Turkia 2018, s. 75–76.

⁶³ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2020, s. 18.

⁶⁴ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 24. Ks. myös Štrítecký – Topinka et al. 2013b, s. 29–30 ja Jovanovic 2017, s. 41.

⁶⁵ Gallagher 2010, s. 285, ETYJ 2013a, s. 14 kohta 24 ja Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 677.

⁶⁶ Ks. myös Jovanovic 2017, s. 48 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 4 kohta 7.

Rankaisemattomuusperiaatteen tarkoitus on estää ihmisoikeusloukkaus, johon ihmiskaupan uhrin rankaiseminen johtaisi.⁶⁷ Ihmisoikeusloukkaus voi olla joko suora tai epäsuora. Suorasta loukkauksesta on kyse, kun rankaisemattomuusperiaatetta ei noudateta tapauksissa, joissa viranomaisten olisi tullut olla tietoisia ihmiskaupan uhriasemasta. Epäsuorasta loukkauksesta on kyse tilanteista, joissa valtio ei tunnista uhria ihmiskaupan uhriksi, ja tämä joutuu rikosvastuuseen pakotettuna tehdystä teosta.⁶⁸ Rankaisemattomuusperiaate siis suojaa ihmiskaupan uhreja vastuulta.⁶⁹

Rankaisemattomuusperiaatteella pyritään myös välttämään uudelleen uhriksi joutuminen poistamalla uhri hyväksikäyttäjän määräysvallasta. Ihmiskaupan uhrin rankaiseminen altistaa hänet uudelleen uhriksi joutumisen vaaraan, koska uhria ei missään vaiheessa poisteta hyväksikäyttäjän määräysvallasta, ja hyväksikäyttö voi täten jatkua rangaistuksen kärsimisen jälkeen.⁷⁰ Rankaisemattomuusperiaate voisi selkeänä ja hyvin tunnettuna rohkaista uhreja olemaan uskottomatta hyväksikäyttäjiä ja lähtemään hyväksikäyttäjien kontrollista.⁷¹

Rankaisemattomuusperiaate kannustaa uhreja tukemaan viranomaisia rikosvastuun toteuttamisessa todistamalla hyväksikäyttajiään vastaan. Täten valtiot voivat taistella ihmiskauppaa vastaan tehokkaammin suojelemalla uhreja ja edistämällä rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamista.⁷² Muraszkievicz kuitenkin kyseenalaistaa tämän tavoitteen, koska hän pitää ihmisoikeuksien turvaamista rankaisemattomuusperiaatteen ainoana pätevänä tavoitteena. Hän korostaa uhrien suojaamisen ja kunnioittavan kohtelun merkitystä rikosoikeusjärjestelmän tehokkuuden sijasta.⁷³ Empiirisen tutkimuksen mukaan rikollisessa toiminnassa hyväksikäytetyn uhrin tunnistaminen ihmiskaupan uhriksi, ja siten myös rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen, vaikuttavat kuitenkin olevan sidoksissa uhrin halukkuuteen auttaa viranomaisia hyväksikäyttäjän rikosprosessissa.⁷⁴ Olen yhtä mieltä Muraszkieviczin kanssa siitä, että rankaisemattomuusperiaatteen ensisijainen tavoite on uhrien suojeleminen. Ihmiskaupan tekijöiden rikosvastuun tehokkaampi toteutuminen on kuitenkin eittämättä erinomainen sivuvaikutus.

⁶⁷ Muraszkievicz 2019, s. 73. Ks. myös ETYJ 2013a, s. 10 ja 15.

⁶⁸ ETYJ 2013a, s. 15. Ks. myös Jovanovic 2017, s. 74 ja Piotrowicz 2021, s. 319.

⁶⁹ Muraszkievicz 2019, s. 200.

⁷⁰ Muraszkievicz 2019, s. 67–68. Ks. myös YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 4 kohta 7.

⁷¹ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 22.

⁷² Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 23–24.

⁷³ Muraszkievicz 2019, s. 8–9. Ks. myös Piotrowicz 2021, s. 317.

⁷⁴ Villacampa – Torres 2019, s. 8–9.

Rankaisemattomuusperiaatetta perustellaan siten, että ihmiskaupan uhrien rankaiseminen pakotettuina tehdyistä teoista on epäoikeudenmukaista. Nimittäin tällöin rankaiseminen johtuu heidän uhriasemastaan. Hyväksikäyttäjät myös hyötyvät siitä, että rikosvastuu kohdistuu todellisten tekijöiden sijasta heidän uhreihinsa. Pakottamisen seurauksena uhreilla ei ole todellista autonomiaa ja vapaata tahtoa, eikä heidän tällöin tule olla vastuussa pakotettuina tehdyistä teoista.⁷⁵ Toisin sanoen heillä ei ole ollut muuta vaihtoehtoa.⁷⁶

Ihmiskaupan uhrien rankaisemisella ei ole yleisestäviä tai erityisestäviä vaikutuksia. Pakottaminen on yleisestävyyttä voimakkaampi vaikutin, jolloin ei ole realistista kuvitella, että muiden ihmiskaupan uhrien rankaiseminen pakotettuina tehdyistä teoista estäisi vastaavassa asemassa olevia ihmisiä tekemästä rikoksia. Ihmiskaupan uhrin rankaisemisella ei ole myöskään erityisestävää vaikutusta, koska uhrin rankaiseminen ei estä rikoksiin pakottanutta hyväksikäyttäjää tekemästä rikoksia toisen uhrin välityksellä. Ihmiskaupan uhrien rankaisemiselle ei siis ole rikosoikeusjärjestelmän näkökulmasta funktiota, ja rankaiseminen on täten tarpeetonta.⁷⁷

Rankaisemattomuusperiaatteella pyritään välttämään toissijaisen uhriutumisen (*double victimisation / secondary victimisation*) aiheuttamaa psykologista traumaa.⁷⁸ Tällä tarkoitetaan sitä, että uhri joutuu ihmiskaupparikoksen lisäksi myös institutionaalisen uhriutumisen (*institutional victimisation*) kohteeksi, kun hän joutuu rikosprosessiin epäillyn asemassa. Äärimmäisessä tapauksessa institutionaalinen uhriutuminen johtaa siihen, että ihmiskaupan uhri kärsii vankeusrangaistuksen teosta, josta häntä ei olisi tullut tuomita.⁷⁹ Rankaisemisesta aiheutuu ihmiskaupan uhreille terveydellistä haittaa, kuten trauman ja haavoittuvaisuuden syventymistä, ahdistusta, masennusta, itsetuhoista käytöstä ja traumaperäistä stressihäiriötä.⁸⁰ Lisäksi rangaistuksen tuomitseminen voi johtaa muihin kielteisiin seurauksiin, kuten maasta poistamiseen tai rikosrekisterimerkinnästä aiheutuviin pitkäaikaisiin kielteisiin vaikutuksiin.⁸¹ Kirjallisuudessa on katsottu, että jo ihmiskaupan uhrin syyttäminen voi olla ihmisoikeusloukkaus, koska rikosprosessista aiheutuu uhrille haittaa.⁸² Toissijainen uhriutuminen ei ainoastaan loukkaa uhrien oikeuksia, vaan tällöin ihmiskaupan uhrit eivät myöskään saa tarvitsemaansa apua. Lisäksi toissijainen

⁷⁵ ETYJ 2013a, s. 10 kohta 5. Muraszkievicz huomauttaa osuvasti, ettei uhrien toimijuutta tule tukahduttaa, vaikka rankaisemattomuusperiaatetta perustellaankin vapaan toimijuuden puutteella ks. Muraszkievicz 2019, s. 56.

⁷⁶ Piotrowicz 2021, s. 316.

⁷⁷ Muraszkievicz 2019, s. 57–59.

⁷⁸ Hoshi 2013, s. 54. Ks. myös Muraszkievicz 2019, s. 60–61 & 73.

⁷⁹ Villacampa – Torres 2014, s. 112. Ks. myös Cross 2013, s. 397–398 ja Villacampa – Torres 2019, s. 10.

⁸⁰ ETYJ 2013b, s. 117. Ks. myös ETYJ 2013a, s. 18.

⁸¹ ETYJ 2013a, s. 19.

⁸² Muraszkievicz 2019, s. 68.

uhriutumisen johtaa siihen, että yhteistyö viranomaisten kanssa on epätodennäköisempää myös tulevaisuudessa.⁸³

Rankaisemattomuusperiaatteen tarkoitus ei ole luonnollisesti vapauttaa ihmiskaupan uhreja kaikesta vastuusta. Ihmiskauppadirektiivin resitaaliosion 14 kohdan mukaan rankaisemattomuussäännöksen tarkoituksena ei ole syytetoimilta tai seuraamuksilta suojaaminen sellaisten rikosten osalta, jotka henkilö on tehnyt tai joiden tekemiseen hän on osallistunut omasta tahdostaan. Rankaisemattomuusperiaate ei sovellu tekoihin, jotka on tehty vihan, koston tai koetun epäoikeudenmukaisuuden johdosta.⁸⁴ Lisäksi rankaisemattomuusperiaatteeseen liittyvien käsitteiden, kuten ihmiskaupan uhrin ja etenkin pakottamisen tulkinta rajaavat periaatteen soveltamisalaa.

2.2 *Rankaisemattomuusperiaate kansainvälisten oikeuslähteiden valossa*

2.2.1 Rankaisemattomuusperiaatteen vahvasti velvoittava sääntely

Rankaisemattomuusperiaate on luonteeltaan kansainvälinen oikeusperiaate. Oikeusperiaatteilla tarkoitetaan laintulkintaa ohjaavia periaatteita, jotka eivät ole lainsäätäjän asettamia eivätkä ne ole suoranaisesti johdettavissa positiivisista oikeuslähteistä. Oikeusperiaatteen käsite on kuitenkin jokseenkin epämääräinen, ja sillä voidaan tarkoittaa monia asioita.⁸⁵ Suomen näkökulmasta keskeisimmät ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta sääntelevät kansainväliset oikeuslähteet ovat Euroopan neuvoston ihmiskauppapyleissopimuksen ja EU:n ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännökset. Nämä rankaisemattomuussäännökset ja niiden kansallinen implementointi ilmentävät rankaisemattomuusperiaatetta säännöstayalla. Rankaisemattomuussäännökset ovat toisin sanoen abstraktin rankaisemattomuusperiaatteen konkreettinen ilmiäsu. Rankaisemattomuusperiaate on puolestaan eräänlainen abstrakti ideaali, jota laintulkinnassa pyritään tavoittamaan.

Rankaisemattomuusperiaatteen ja konkreettisten rankaisemattomuussäännösten välille on kuitenkin tehtävä ero, koska rankaisemattomuusperiaatteella on nähdäkseni rankaisemattomuussäännöksiä laajempi merkityssisältö. Rankaisemattomuusperiaatteella ja rankaisemattomuussäännöksillä on mielenkiintoinen suhde, sillä rankaisemattomuussäännökset antavat tietoa

⁸³ Anti-Slavery International (RACE in Europe Project) 2014, s. 76.

⁸⁴ Muraszkievicz 2019, s. 56.

⁸⁵ Ks. Hyttinen 2015, s. 167–168.

rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä, mutta toisaalta rankaisemattomuusperiaate ohjaa säännösten tulkintaa. Rankaisemattomuusperiaatteella on siis ohjaava vaikutus rankaisemattomuussäännösten tulkinnassa, koska rankaisemattomuussäännösten tulkinnalla pyritään tavoittamaan niiden taustalla oleva rankaisemattomuusperiaate. Tämän pohjustuksen jälkeen on syytä esitellä keskeiset rankaisemattomuusperiaatetta koskevat kansainväliset instrumentit ja määritellä, mitä ne velvoittavat tekemään ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuuden turvaamiseksi.

Rankaisemattomuusperiaate ei oikeastaan ole kovinkaan radikaali tai innovatiivinen ajatus.⁸⁶ Rankaisemattomuus ei nimittäin ole mikään uutuuksia kansainvälisissä sopimuksissa, sillä jo vuoden 1951 pakolaissopimuksen⁸⁷ 31 artiklan 1 kohdassa säädettiin turvapaikanhakijoiden rankaisemattomuudesta laittoman maahan saapumisen tai maassa oleskelun yhteydessä.⁸⁸ Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa ei ole kuitenkaan mainintaa ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta. Kansainvälisellä tasolla ei siis ole nimenomaista ihmiskaupan uhreja koskevaa sitovaa rankaisemattomuussäännöstä.⁸⁹ Tämä on mielenkiintoista, koska samana vuonna laaditun YK:n salakuljetuksen kieltämistä koskevan pöytäkirjan⁹⁰ 5 artikla pitää sisällään säännöksen salakuljetettujen maahanmuuttajien rankaisemattomuudesta.⁹¹ Kirjallisuudessa on esitetty, että Palermon sopimuksen lisäpöytäkirja tunnistaa rankaisemattomuusperiaatteen kuitenkin epäsuorasti.⁹² Kirjallisuudessa on myös nostettu esiin tarve neuvotella uusi kansainvälinen ihmiskauppaa koskeva sopimus, jossa otettaisiin huomioon myös rankaisemattomuusperiaate.⁹³

Rankaisemattomuusperiaatteesta on kuitenkin nimenomaista alueellista sääntelyä erityisesti Euroopassa, jossa ihmiskaupan uhreja suojeleva sääntely on todennäköisesti edistyksellisintä koko maailmassa.⁹⁴ Rankaisemattomuusperiaatteesta säädettiin ensimmäistä kertaa velvoittavasti vuonna 2005 laaditun Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn yleissopimuksen 26 artiklassa, jonka mukaan osapuolet säätävät oikeusjärjestelmänsä

⁸⁶ Gallagher 2010, s. 288.

⁸⁷ Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus 28.7.1951 (UNTS 189).

⁸⁸ Muraszkiewicz 2019, s. 92–93. Ks. myös Piotrowicz 2015, kohta 14.

⁸⁹ Strítecký – Topinka et al. 2013b, s. 30.

⁹⁰ Yhdistyneiden Kansakuntien kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen yleissopimuksen maitse, meritse ja ilmateitse tapahtuvan maahanmuuttajien salakuljetuksen kieltämisestä 15.11.2000 (UNTS 2241).

⁹¹ Ks. myös Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 25.

⁹² Piotrowicz 2015, kohta 6. Ks. myös ETYJ 2013a, s. 10 ja Villacampa – Torres 2019, s. 5.

⁹³ Jones 2019, s. 1816.

⁹⁴ Muraszkiewicz 2019, s. 79.

peruseriaatteiden mukaisesti mahdollisuudesta jättää uhrin rankaisematta heidän osallisuudestaan laittomaan toimintaan siltä osin kuin heidät on pakotettu siihen.⁹⁵

Ihmiskauppaleyssopimuksen selitysmuistion mukaan yleissopimus asettaa jäsenvaltioille velvollisuuden implementoida rikosoikeudellinen tai prosessioikeudellinen säännös taikka toteuttaa mikä tahansa muu lainsäädännöllinen toimenpide, joka mahdollistaa ihmiskaupan uhrien rankaisematta jättämisen.⁹⁶ Toisin sanoen jäsenvaltioiden on varmistettava, että niiden lainsäädännössä on jokin säännös tai on olemassa jokin käytäntö, joka sallii viranomaisille rangaistuksesta pidättäytymisen.⁹⁷ Ihmiskauppaleyssopimus ei siis velvoita olemaan rankaisematta ihmiskaupan uhreja, vaan pelkkä mahdollisuus tähän riittää.⁹⁸

Rankaisemattomuusperiaatteesta säädetään velvoittavasti lisäksi vuonna 2011 annetun EU:n ihmiskauppadirektiivin 8 artiklassa, jonka mukaan jäsenvaltioiden on oikeusjärjestelmiensä peruseriaatteita noudattaen toteutettava tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen, että toimivaltaisilla kansallisilla viranomaisilla on mahdollisuus jättää ihmiskaupan uhrin syyttämättä tai seuraamuksetta osallistumisesta rikolliseen toimintaan, johon heidät on pakotettu suorana seurauksena ihmiskaupan kohteeksi joutumisesta.

Ihmiskauppadirektiivi edellyttää siten jäsenvaltioita varmistamaan mahdollisuuden jättää ihmiskaupan uhrin syyttämättä tai seuraamuksetta. Täten myöskään ihmiskauppadirektiivi ei aseta tosiasiallista velvollisuutta olla rankaisematta tai syyttämättä ihmiskaupan uhreja.⁹⁹ Ihmiskauppadirektiivi ei velvoita mahdollistamaan sekä syyttämättä jättämistä että seuraamuksetta jättämistä, vaan direktiivin sanamuodon mukaan ne ovat toistensa vaihtoehtoja.¹⁰⁰ Toisin sanoen syyttämättä jättämisen mahdollistaminen on vapaaehtoista, koska ihmiskauppadirektiivin vähimmäisvelvoite on mahdollistaa seuraamuksetta jättäminen.

⁹⁵ Siitä, miksi tähän sanmuotoon päädyttiin ks. Piotrowicz 2021, s. 311–314.

⁹⁶ Euroopan neuvosto 2005, kohdat 274 ja 274.

⁹⁷ Muraszkievicz 2019, s. 107. Ks. myös Piotrowicz 2021, s. 316–317.

⁹⁸ Stoyanova 2015, s. 237–239 ja Muraszkievicz 2019, s. 107. Ks. myös Gallagher 2010, s. 284, Hoshi 2013, s. 59 & 68, Stritecký – Topinka et al. 2013b, s. 30 ja Derenčinović 2014, s. 7. Ks. toisin Piotrowicz 2015, kohta 9 ja Piotrowicz 2021, s. 317. Piotrowicz katsoo, että ihmiskauppaleyssopimus velvoittaa myös tosiasiasa soveltamaan rankaisemattomuusperiaatetta.

⁹⁹ Hoshi 2013, s. 60 ja Muraszkievicz 2019, s. 125. Ks. myös Obotaka – Payne 2012, s. 310 ja Stoyanova 2015, s. 237–239. Ks. toisin Piotrowicz 2015, kohta 11. Piotrowiczin mukaan ihmiskauppadirektiivi velvoittaa olemaan syyttämättä tapauksissa, joissa syyttäjä päätyy syyteharkinnassa siihen lopputulokseen, että ihmiskaupan uhri on tehnyt teon pakotettuna.

¹⁰⁰ Näin myös Bosma – Rijken 2016, s. 320.

Nähdäkseni sekä ihmiskauppaleyssopimusta että ihmiskauppadirektiiviä on tulkittava niin, että ne velvoittavat ainoastaan mahdollistamaan sen, ettei ihmiskaupan uhreja tuomita rangaistukseen pakotettuina tehdyistä teoista. Näin ollen kansainväliset vahvasti velvoittavat oikeuslähteet eivät aseta tosiasiallista velvollisuutta olla rankaisematta ihmiskaupan uhreja.¹⁰¹ Tämä tarkoittaa kuitenkin sitä, että pelkkä mahdollisuus rangaistuksen lieventämiseen ei riitä kansainvälisten velvoitteiden täyttämiseen.¹⁰² Ihmiskauppaleyssopimuksen ja -direktiivin asettamista velvollisuuksista ei vallitse täysi selkeys, mutta kirjallisuudessa on katsottu, että ne velvoittavat korkeintaan harkitsemaan rankaisemattomuuden soveltamista yksittäisissä tapauksissa.¹⁰³ Vaikka rankaisemattomuussäännökset eivät ole sanamuodoltaan kovin velvoittavia, on niistä implisiittisesti tulkittavissa, että rankaisemisesta tai syyttämisestä pidättäytyminen olisi tällaisessa tilanteessa suotavaa.

Molemmat instrumentit määrittelevät vain tavoitteen, ja toteutuskeinot jäävät täten jäsenvaltioiden harkintaan. Toteutuskeinoja voivat olla esimerkiksi luottaminen voimassa oleviin vastuuvapausperusteisiin, erillisen rankaisemattomuussäännöksen implementointi tai ohjeistuksen laatiminen viranomaisille.¹⁰⁴ Ihmiskauppadirektiivin ja ihmiskauppaleyssopimuksen heikko kieli jättää jäsenvaltioille laajan harkintavallan rankaisemattomuussäännösten täytäntöönpanossa.¹⁰⁵ Instrumentit eivät määrittele ihmiskaupan uhreille tarjottavan suojan tasoa, vaan ainoastaan sen, miltä ihmiskaupan uhreja tulee suojata. Laaja harkinnanvaraisuus voi johtaa siihen, että valtiot käyttävät harkintavaltaansa siten, että ihmiskaupan uhrien suoja jää heikoksi.¹⁰⁶

Rankaisemattomuudesta säädetään lisäksi pakollisen työn (*forced labour*) kontekstissa ILO:n pakollista työtä koskevan sopimuksen vuoden 2014 pöytäkirjassa¹⁰⁷. Pöytäkirjan 4 artiklan 2 kohdan mukaan jokainen jäsenvaltio toteuttaa oikeusjärjestelmänsä perusperiaatteiden mukaisesti tarpeelliset toimenpiteet sen varmistamiseksi, että toimivaltaisilla viranomaisilla on oikeus olla kohdistamatta syytetoimia pakollisen työn uhriin tai määräämättä heille rangaistuksia heidän osallistumisestaan oikeudenvastaisiin toimiin, jotka heidät on pakotettu tekemään välittömänä seurauksena siitä, että he ovat joutuneet pakolliseen työhön.

¹⁰¹ Muraszkievicz 2019, s. 107. Ks. myös Hoshi 2013, s. 68 ja Stoyanova 2015, s. 237–239. Ks. toisin Piotrowicz 2015, kohta 9 & 11 ja Piotrowicz 2021, s. 317.

¹⁰² YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 10 kohta 37. Ks. myös ETYJ 2013a, s. 28 kohta 76.

¹⁰³ Jovanovic 2017, s. 56–57. Ks. myös Stoyanova 2015, s. 237–239 & 250.

¹⁰⁴ Muraszkievicz 2019, s. 103 ja 122–123. Ks. myös Piotrowicz 2021, s. 317.

¹⁰⁵ Obotaka – Payne 2012, s. 310–311. Ks. myös Muraszkievicz 2019, s. 101–102.

¹⁰⁶ Muraszkievicz 2019, 106–107.

¹⁰⁷ Protocol of 2014 to the Forced Labour Convention, 1930 (P029).

ILO:n pöytäkirja on erityinen instrumentti, koska rankaisemattomuuden arviointia ei ole sidottu ihmiskaupan, vaan pakollisen työn käsitteeseen. Pakollisen työn ja ihmiskaupan käsitteet ovat osittain päällekkäisiä, jolloin pakollisen työn määritelmän täyttävä menettely voi olla myös ihmiskauppaa työperäisen hyväksikäytön (*labour exploitation*) tarkoituksessa.¹⁰⁸ Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa voidaan lukea työperäisen hyväksikäytön alaisuuteen.¹⁰⁹ Pakolliseksi työksi luettava menettely ei kuitenkaan aina ole ihmiskauppaa, vaan kyseeseen voivat tulla muut tunnusmerkistöt, kuten työperäisen ihmiskaupan lähirikokset kiskonta (RL 36:6) tai kiskonnantapainen työsyryntä (RL 47:3a). Täten ILO:n pöytäkirjalla on vaikutusta rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa työperäisen ihmiskaupan lähirikosten uhreihin. Tätä erityisyksymystä ei valitettavasti ole mahdollista käsitellä syvemmin tutkimuksen rajauksen johdosta.

ILO:n pöytäkirjan sanamuoto muistuttaa ihmiskauppadirektiivin ja ihmiskauppaleyseisopimuksen muotoilua, eikä pöytäkirja siten aseta velvollisuutta olla syyttämättä tai rankaisematta pakollisen työn uhreja. ILO:n pöytäkirja muistuttaa ihmiskauppadirektiiviä erityisesti syyttämättä jättämisen osalta, joka on esitetty vapaaehtoisena vaihtoehtona seuraamuksetta jättämiselle. Näin ollen ILO:n pöytäkirja ei aseta ihmiskauppaleyseisopimusta tai -direktiiviä pidemmälle meneviä velvollisuuksia ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta.

Rankaisemattomuussäännökset siis velvoittavat jäsenvaltioita ainoastaan luomaan institutionaaliset raamit rankaisemattomuusperiaatteen toteutumiseksi. Tämän lisäksi rankaisemattomuussäännökset antavat tietoa rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä. Rankaisemattomuussäännökset eivät kuitenkaan ole ainoat rankaisemattomuusperiaatetta koskevat kansainväliset oikeuslähteet, koska myös *soft law* -instrumentit ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen rajallinen oikeuskäytäntö tarjoavat tietoa rankaisemattomuusperiaatteesta.

2.2.2 Rankaisemattomuusperiaatteen *soft law* -tasoinen sääntely

Vahvasti velvoittavien instrumenttien lisäksi rankaisemattomuusperiaatteesta on annettu paljon *soft law* -tasoista sääntelyä. *Soft law* on laaja ja epämääräinen käsite, joka kattaa tyypillisesti ulkoasultaan säännöksiä muistuttavia sääntöjä, ohjeita tai periaatteita, joilla pyritään vaikuttamaan ohjaavasti sääntelyn kohteisiin, mutta niiltä puuttuu kuitenkin sitovan oikeussäännön status ja ominaisuudet. *Soft law* -instrumentteja ovat esimerkiksi julkisten tai yksityisten

¹⁰⁸ Ks. käsitteistä tarkemmin Štráčeký – Topinka et al. 2013b, s. 21–22.

¹⁰⁹ Villacampa–Torres 2014, s. 109 ja 113. Ks. myös Villacampa 2019, s. 10.

toimijoiden laatimat ohjeistot, suositukset, periaatelausumat ja tiedonannot.¹¹⁰ *Soft law* ei ole siis luonteeltaan vahvasti velvoittavaa, mutta sitä voidaan pitää suuntaa antavana ja tulkintaa ohjaavana oikeuslähteenä.

Soft law -instrumentit eivät ole perinteisiä oikeuslähteitä rikosoikeudessa. On selvää, ettei rikosvastuu voi perustua *soft law* -tasoiseen sääntelyyn, vaan ainoastaan rikoslakiin. Rankaisemattomuusperiaatteessa on kuitenkin kyse vastaajan eduksi tapahtuvasta tulkinnasta, jolloin myös muita oikeuslähteitä voidaan ottaa huomioon astetta vapaammin.¹¹¹ *Soft law* -instrumenttien suuri määrä ja niitä antaneiden tahojen kirjo viestii ennen kaikkea rankaisemattomuusperiaatteen kansainvälisestä tunnustamisesta ja hyväksymisestä.¹¹² Rankaisemattomuusperiaatetta koskevat varsin periaateluonteiset *soft law* -instrumentit eivät kuitenkaan tarjoa eväitä käytännön lainsoveltamistilanteisiin, vaan ne antavat tietoa siitä, mitä rankaisemattomuusperiaatteella tarkoitetaan.

Keskeisimpiä rankaisemattomuusperiaatetta koskevia *soft law* -instrumentteja ovat YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston antama suositus ihmisoikeuksia ja ihmiskauppaa koskevista periaatteista ja ohjeista¹¹³, YK:n huumausaine- ja rikosasioiden toimiston antama ihmiskaupan vastainen mallilaki¹¹⁴ ja Euroopan turvallisuus -ja yhteistyöjärjestön antama suositus käytännöistä ja lainsäädännöllisistä toimista rankaisemattomuussäännöksen tehokkaan ja ihmiskaupan uhrit huomioon ottavan täytäntöönpanon toteuttamiseksi¹¹⁵. Myös YK:n ihmiskaupparaportoija on hiljattain julkistanut asiakirjan rankaisemattomuussäännösten täytäntöönpanon tärkeydestä ja uhrien suojelelvelvoitteesta.¹¹⁶ Rankaisemattomuusperiaatetta on käsitelty lisäksi eräissä muissa YK:n alaisten toimijoiden antamissa *soft law* -instrumenteissa¹¹⁷ ja YK:n elinten

¹¹⁰ Tala 2006, s. 194–195.

¹¹¹ Ks. oikeuslähteistä vastaajan eduksi Hyttinen 2015, s. 158–167.

¹¹² ETYJ 2013a, s. 14 kohta 24. Ks. myös Gallagher 2010, s. 285.

¹¹³ Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking (OHCHR 2002). Ks. instrumentin sisällöstä tarkemmin sen kommentaari OHCHR 2010, s.129–141.

¹¹⁴ Model Law against Trafficking in Persons (UNODC 2009).

¹¹⁵ Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the non-punishment provision with regard to victims of trafficking (ETYJ 2013a).

¹¹⁶ UN Special Rapporteur on Trafficking in Persons: The importance of implementing the non-punishment provision: the obligation to protect victims (YK:n ihmiskaupparaportoija 2020). Ks. myös ihmiskaupparaportojan antamat raportit YK 2012, kohdat 23–30 & 89 ja YK 2015, kohdat 20–21.

¹¹⁷ Ks. etenkin ihmiskaupan vastaisen työryhmän taustaselvitys YK 2010, s. 2–8 ja ICAT 2020, s. 1–6, joissa käsitellään rankaisemattomuusperiaatetta laajasti. Ks. myös YK 2018, kohdat 25–27 ja UNICEF 2006, s. 20.

päätöslauselmissa¹¹⁸. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudelle löytyy tukea myös eräistä eurooppalaisista alueellisista asiakirjoista.¹¹⁹

Soft law -instrumenteissa mennään vahvasti velvoittavaa sääntelyä pidemmälle, kun rankaisemattomuuteen luetaan selväsanaisesti myös säilöönoton ja pidättämisen (*detention*) kieltäminen.¹²⁰ *Soft law* -instrumenteissa todetaan nimenomaisesti, että rankaisemattomuusperiaate ulottuu myös hallinnollisiin seuraamuksiin.¹²¹ Monet *soft law* -instrumentit korostavat rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamista mahdollisimman aikaisessa rikosprosessin vaiheessa.¹²² Myös rikoksiin pakotettujen lasten asemaan on kiinnitetty erityistä huomiota.¹²³ Lisäksi niissä käytetään huomattavasti voimakkaampia sanamuotoja kuin vahvasti velvoittavissa instrumenteissa, kun *soft law* -instrumenteissa ei vain edellytetä lainsäädännöllisen mahdollisuuden tarjoamista, vaan ihmiskaupan uhrien rankaiseminen kielletään nimenomaisesti.¹²⁴ Rankaisemattomuusperiaate tarkoittaa siis jotain muuta kuin sitä, mitä pelkkä rankaisemattomuussäännösten suppea sanamuoto antaa ymmärtää.

2.2.3 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimella ei ole toimivaltaa arvioida ihmiskauppaleysohjelmien tai -direktiivien mukaisten velvoitteiden noudattamista. Sen sijaan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä rankaisemattomuusperiaatetta arvioidaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen¹²⁵ orjuuden ja pakkotyön kieltoa koskevan 4 artiklan sekä oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin koskevan 6 artiklan valossa. Näin ollen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta ei ole odotettavissa ratkaisuja rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä tai tulkinnasta.

¹¹⁸ Ks. yleiskokouksen päätöslauselma YK 2001, kohta 13 ja turvallisuusneuvoston päätöslauselmat YK 2017, kohta 17 sekä YK 2016, kohta 2 d.

¹¹⁹ Ks. Euroopan neuvosto 2008, kohta 3.1 sekä Euroopan yhteistyö- ja turvallisuusjärjestöltä ks. ETYJ 2000, kohta 9, ETYJ 2003, kohta 1.8 ja ETYJ 2011, kohta 10.

¹²⁰ OHCHR 2002, s. 1 kohta 7 & s. 6 kohta 5, UNODC 2009, s. 42, ETYJ 2013a, s. 32 kohta 16 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 10 kohta 38.

¹²¹ OHCHR 2002, s. 5 kohta 5 (ylempi), UNODC 2009, s. 42 kohdat 1–2, ETYJ 2013a, s. 32 kohdat 20 & 21 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 11 kohta 41.

¹²² ETYJ 2013a, s. 32–33 kohta 25 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 9 kohta 32–34 ja

¹²³ OHCHR 2002, s. 11 kohta 3, ETYJ 2013a, s. 19–22 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 8 ja 12. Ks. myös UNICEF 2006, s. 20.

¹²⁴ Käytettyjä ilmaisuja ovat ”ensuring” (OHCHR 2002, s. 5 kohta 5, s. 6 kohta 5 & s. 11 kohta 3, ja ETYJ 2013a, s. 32 kohta 16) sekä ”...shall not be held criminally or administratively liable...” (UNODC 2009, s. 42 kohta 1).

¹²⁵ Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 4.11.1950, sellaisena kuin se on muutettuna 11. ja 14. pöytäkirjalla sekä täydennettynä 1., 4., 6., 7., 12., 13. ja 16. pöytäkirjalla (CETS No. 194).

Sen sijaan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuilla on suuri merkitys sen kannalta, mitä valtioiden tulee tosiasiaassa tehdä rankaisemattomuusperiaatteen turvaamiseksi.¹²⁶

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut tärkeän tuomion *Rantsev v. Kypros ja Venäjä* (10.5.2010) valtioiden vastuusta ihmiskaupan uhrien suojelemisessa. Tapauksessa oli kyse ihmiskaupan uhrista, joka menehtyi pudottuaan parvekkeelta pakoyrityksen yhteydessä, ja tätä edeltäneestä viranomaisten puuttumattomuudesta hyväksikäyttöön sekä kuolemaa seuranneesta tutkinnasta. *Rantsev* on olennainen rankaisemattomuusperiaatteen kannalta, koska rankaisemattomuusperiaatteen laiminlyönti voi rikkoa valtioiden velvollisuutta suojella ihmiskaupan uhreja. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin toteaa perustelujen kohdassa 282, että ihmiskauppa kuuluu EIS 4 artiklan soveltamisalaan. Lisäksi ihmisoikeustuomioistuin asettaa perustelujen kohdassa 284 jäsenvaltioille velvollisuuden, jonka mukaan kansallisessa lainsäädännössä on oltava riittävät suojakeinot, jotta ihmiskaupan uhrien tai mahdollisten uhrien toimiva ja tehokas suojeleminen voidaan turvata. Kirjallisuudessa on esitetty, että velvollisuus koskee myös ihmiskaupan uhrien suojelemista rangaistukselta pakotettuna tehdyistä teoista.¹²⁷ Jovanovic katsoo, että *Rantsev* laajentaa ihmiskauppaleysoimimuksen asettamaa velvoitetta siten, että seuraamuksetta jättämisen mahdollistavan lainsäädännön tulee olla myös toimivaa, ja sitä on myös sovellettava käytännössä.¹²⁸

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on antanut helmikuussa 2021 rankaisemattomuusperiaatteen merkittävän ratkaisun *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta* (16.2.2021), jossa ihmisoikeustuomioistuin vahvistaa, että rankaisemattomuusperiaatteen noudattamatta jättäminen voi olla vastoin EIS 4 ja 6 artiklaa. Tapauksessa oli kyse alaikäisten vietnamilaisten ihmiskaupan uhrien pakottamisesta kannabiksen viljelyyn. Sekä *A.N.* että *V.C.L.* saivat Yhdistyneessä kuningaskunnassa lainvoimaisen tuomion huumausainerikoksesta ja heidät tuomittiin vankeusrangaistukseen. Ihmisoikeustuomioistuimessa oli kyse siitä, että voitiinko ihmiskaupan uhreja syyttää näistä rikoksista, jotka liittyivät ihmiskauppatilanteeseen.¹²⁹

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi, ettei ihmiskauppaleysoimimus tai direktiivi pidä sisällään yleistä kieltoa syyttää ihmiskaupan uhreja.¹³⁰ Ihmiskaupan uhrien syyttäminen voi

¹²⁶ Ks. Jovanovic 2017, s. 57–58.

¹²⁷ Muraszkievicz 2019, s. 65–68. Ks. toisin Jovanovic 2017, s. 52–55.

¹²⁸ Jovanovic 2017, s. 55–56.

¹²⁹ *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, perustelujen kohta 1.

¹³⁰ *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, perustelujen kohta 158.

kuitenkin olla ristiriidassa uhrien suojelemisen velvollisuuden kanssa, jos jäsenvaltio oli tietoinen tai sen olisi tullut olla tietoinen uhriaseasta.¹³¹ Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että ihmiskaupan uhrien syyttäminen rikkoi EIS 4 artiklaa, koska Yhdistynyt kuningaskunta ei ollut pätevästi suojannut valittajia siitä huolimatta, että oli olemassa varteenotettava näyttö ihmiskaupan uhriaseasta.¹³² Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan jäsenvaltioiden tulee tehdä arvio ihmiskaupan uhriaseasta ennen kuin ihmiskaupan uhreja päätetään syyttää.¹³³ Myös EIS 6 artiklaa katsottiin rikotun sillä perusteella, ettei oikeudenkäynti ollut oikeudenmukainen. Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan ihmiskaupan uhreilla ei ollut mahdollisuutta hankkia todisteita, koska arviota heidän uhriaseastaan ei tehty.¹³⁴

Ratkaisu *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta* asettaa siis jäsenvaltioille velvollisuuden selvittää ihmiskaupan uhrin uhriaseamaa ja harkita rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista. Ratkaisun suurin anti on se, että yksittäisillä ihmiskaupan uhreilla on nyt käytettävissään koeponnistettu oikeussuojakeino ja oikeus korvaukseen, mikäli rankaisemattomuusperiaatetta ei tunnusteta tai edes yritetä noudattaa jäsenvaltiossa.¹³⁵ Kuitenkaan ihmisoikeusloukkauksesta ei ole kyse, jos jäsenvaltio tulkitsee oikeudellisen harkinnan jälkeen rankaisemattomuusperiaatetta ahtaasti.

Jovanovic toteaa osuvasti, että ihmisoikeusnäkökulma perustelee, miksi rankaisemattomuusperiaatetta tulisi soveltaa. Ihmiskauppaleyssopimuksen ja -direktiivin rankaisemattomuussäännöksistä, *soft law* -instrumenteista ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä on kuitenkin vain rajallista tulkinta-apua siihen, mitä rankaisemattomuusperiaate käytännössä tarkoittaa. On rikosoikeuden tehtävä vastata siihen, miten rankaisemattomuusperiaatetta tulisi soveltaa.¹³⁶ Oikeuskirjallisuudella onkin merkittävä rooli rankaisemattomuusperiaatteen sisällön hahmottamisessa. Koska rankaisemattomuusperiaatteesta ei ole kotimaista oikeuskirjallisuutta, on seuraavassa luvussa syytä tukeutua siihen, miten rankaisemattomuusperiaatetta on lähestytty kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa.

¹³¹ *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, perustelujen kohta 159.

¹³² *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, perustelujen kohdat 173–174 ja 182–183.

¹³³ *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, perustelujen kohta 160–162.

¹³⁴ *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, perustelujen kohta 200 ja 209–210.

¹³⁵ Ks. myös pohdintaa Jovanovic 2017, s. 52.

¹³⁶ Jovanovic 2017, s. 43 ja 74–76.

2.3 Rankaisemattomuusperiaatteen sisältö ja oikeuskirjallisuus

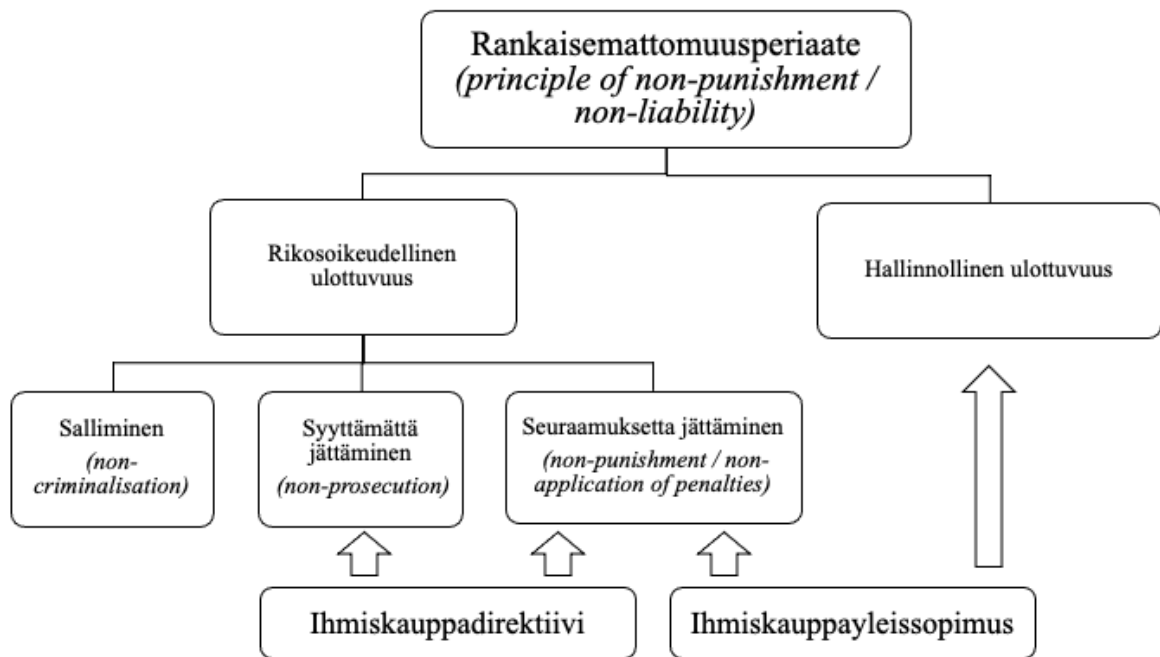
2.3.1 Rankaisemattomuusperiaatteen ulottuvuudet

Kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa ei ole saavutettu täyttä konsensusta rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä ja sen ulottuvuudesta.¹³⁷ Kansainvälisissä oikeuslähteissä ja oikeuskirjallisuudessa ei myöskään käytetä yhteneviä englanninkielisiä käsitteitä. Käytettyjä käsitteitä ovat esimerkiksi ”*non-punishment*”, ”*non-liability*”, ”*non-criminalisation*”, ”*non-prosecution*”, ”*non-application of penalties*” ja ”*exemption*”. Käsitteiden täsmällisestä merkityksestä ei myöskään vallitse kirjallisuudessa yhteisymmärrys, vaan niitä käytetään tarkoittamaan hie-
man eri asioita kirjailijasta riippuen.¹³⁸

Englanninkielisille käsitteille ei ole vakiintuneita suomenkielisiä vastineita. Suomenkielisen rankaisemattomuusperiaatteen käsitteen laajuus ei ole nähdäkseni vakiintunut, vaan sillä viitataan yleisesti ajatukseen ihmiskaupan uhrien vastuuvapaudesta. Rankaisemattomuusperiaatella voidaan suomenkielisenä käsitteenä siten tarkoittaa oikeastaan mitä tahansa periaatteen ulottuvuutta. Näin ollen on tarpeen selkeyttää käyttämäni käsitteistöä, ja havainnollistaa rankaisemattomuusperiaatteen ulottuvuuksia ennen syvempää paneutumista rankaisemattomuusperiaatteen sisältöön. Tässä tutkielmassa käytän täsmällisyyden vuoksi seuraavan kaavion mukaista käsitteistöä, ja ehdotan englanninkielisille käsitteille seuraavia suomenkielisiä kään-
nöksiä.

¹³⁷ Ks. Stoyanova 2015, s. 236 ja Piotrowicz 2021, s. 322.

¹³⁸ Muraszkiwicz 2019, s. 10–11.

Kuvio 1. Rankaisemattomuusperiaatteen ulottuvuudet.

Olen valinnut käyttää tutkielmassa kattokäsitteenä rankaisemattomuusperiaatetta (*principle of non-punishment*). Muraszkievicz käyttää kuitenkin ilmaisua vastuuvapausperiaate (*principle of non-liability*) kuvaamaan ihmiskaupan uhrien rikosoikeudellista ja hallinnollista vastuuvapautta. Muraszkievicz perustelee valitsemaansa terminologiaa sillä, että kansainvälisissä oikeuslähteissä vaihtelevasti käytetyt käsitteet eivät sovellu ongelmitta rikosoikeuden ulkopuolelle.¹³⁹ Esimerkiksi ilmaisuja *principle of non-criminalisation* ja *principle of non-prosecution* käytetään yksinomaan rikosoikeuden viitekehyksessä.¹⁴⁰ Ilmaisua *non-liability* on lainattu YK:n huumausaine- ja rikosasioiden toimiston laatiman ihmiskaupan vastaisen mallilain 10 artiklan otsikosta.¹⁴¹ Vastuuvapauden tai vastuuvapausperiaatteen käsitteitä ei kuitenkaan käytetä velvoittavissa kansainvälisissä instrumenteissa. Olen Muraszkieviczin kanssa yhtä mieltä siitä, että vastuuvapausperiaate (*principle of non-liability*) on laajuudestaan johtuen erinomainen kattokäsite, koska se tavoittaa rikosvastuun lisäksi erinomaisesti myös hallinnollisen vastuun ulottuvuuden.

¹³⁹ Muraszkievicz 2019, s. 10–11. Myös Rodríguez-López käyttää ilmaisua *non-liability*, mutta tarkoittaa tällä samaa kuin Schloenhardt ja Markey-Towler käsitteellä *non-criminalisation*. Ks. Rodríguez-López 2019, s. 314 ja Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32.

¹⁴⁰ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32.

¹⁴¹ Muraszkievicz 2019, s. 11. Ks. myös UNODC 2009, s. 40–44.

Ihmiskauppaleyssopimuksen 26 artiklan otsikko on suomeksi rankaisemattomuusmääräys (englanniksi *non-punishment provision*).¹⁴² Englanninkielinen ilmaisu *principle of non-punishment* on siten perusteltua kääntää mahdollisimman yhdenmukaisesti ihmiskauppaleyssopimuksen suomennoksen kanssa rankaisemattomuusperiaatteeksi. Schloenhardt ja Markey-Towler katsovat, että rankaisemattomuusperiaate (*principle of non-punishment*) tarkoittaa vain periaatteen suppeaa tulkintaa, jossa valtioiden tulee pidättäytyä rikosoikeudellisten seuraamusten määräämisestä.¹⁴³ Piotrowiczin ja Sorrentinon sekä Jovanovicin mukaan rankaisemattomuusperiaate (*principle of non-punishment*) ei kuitenkaan koske yksinomaan rikosoikeudellisista rangaistuksista pidättäytymistä, vaan rankaisemattomuusperiaate kattaa rikosoikeudellisen ulottuvuuden lisäksi myös hallinnollisen vastuuvapauden.¹⁴⁴ Lisäksi useat *soft law* -instrumentit käyttävät käsitettä *principle of non-punishment* tässä laajassa merkityksessä.¹⁴⁵ On syytä mainita, ettei ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta tule sekoittaa ihmiskaupparikoksen tekijöiden rankaisemattomuuteen eli rikosvastuun välttämiseen, josta käytetään englanninkielistä ilmaisua *impunity*.

Ihmiskauppaleyssopimuksen 26 artikla koskee lainvastaista toimintaa (*unlawful activities*) eli se ei koske yksinomaan rikosoikeudellisesti sanktioituja tekoja. Näin ollen ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännös suojaa ihmiskaupan uhreja myös hallinnollisilta seuraamuksilta.¹⁴⁶ Nähdäkseni rankaisemattomuusperiaatelle on ihmiskauppaleyssopimuksen 26 artiklan soveltamisalan johdosta annettava laajempi merkitys kuin vain rikosoikeudellisista sanktioista pidättäytyminen. Suomenkielisenäkään käsitteenä rangaistus ei ole yksinomaan sidottu rikosoikeuteen, sillä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ja korkein oikeus ovat Engel-kriteerien valossa pitäneet joitain hallinnollisia seuraamuksia rikosoikeudellisina sanktioina.¹⁴⁷ Laajassa merkityksessä rankaisemattomuusperiaate (*principle of non-punishment*) tarkoittaa siten samaa vastuuvapausperiaatteen (*principle of non-liability*) kanssa. Olen valinnut käyttää tutkielmassa kattokäsitteenä rankaisemattomuusperiaatetta vastuuvapausperiaatteen sijasta, koska suomalaiset ihmiskauppa-asiantuntijat käyttävät kotimaisessa keskustelussa

¹⁴² Ks. 28.6.2012 annettu valtioneuvoston asetus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen voimaansaattamisesta ja yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta (SopS 44/2012) ja sen liitteenä oleva käännetty sopimusteksti.

¹⁴³ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 33. Rodríguez-López 2019, s. 314.

¹⁴⁴ Jovanovic 2017, s. 43–44 ja Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 176.

¹⁴⁵ ETYJ 2013a, s. 17 ja ICAT 2020, s. 2 & 6.

¹⁴⁶ Muraszkievicz 2019, s. 113 & 126. Ks. myös Stoyanova 2015, s. 227, Bosma –Rijken 2016, s. 320 ja Piotrowicz 2021, s. 319–320.

¹⁴⁷ Ks. esim. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 2–3 ja Melander 2019, s. 4 & 8–9. Myös Stoyanova argumentoi vastaavalla tavalla ks. Stoyanova 2015, s. 245–246.

rankaisemattomuuteen viittaavia suomenkielisiä käsitteitä.¹⁴⁸ Kun puhun tutkielmassa rankaisemattomuusperiaatteesta, tarkoitan rankaisemattomuusperiaatetta nimenomaan tässä laajassa merkityksessä.

Rankaisemattomuusperiaate pitää sisällään ainakin rikosoikeudellisen ja hallinnollisen ulottuvuuden. Ihmiskaupan uhrin hallinnollinen rankaisemattomuus liittyy ennen kaikkea maahanmuuttosäännösten rikkomisesta aiheutuneisiin kielteisiin seuraamuksiin, jos säännöksiä on rikottu pakottamisen seurauksena. Hallinnollisia seuraamuksia voivat olla esimerkiksi hallinnolliset seuraamusmaksut, säilöönotto, maahantulokielto, karkotus ja myös rikosrekisterimerkinästä aiheutuneet kielteiset seuraukset.¹⁴⁹ Ei ole täysin selvää, miten rankaisemattomuusperiaatteen mahdollinen siviilioikeudellinen ulottuvuus sijoittuu yllä esitettyyn kaavioon. Rankaisemattomuusperiaatteen siviilioikeudellisella ulottuvuudella tarkoitan esimerkiksi vapautumista rikosperusteisesta vahingonkorvausvastuusta tapauksissa, joissa vahinko on aiheutunut pakottamisesta. Ihmiskauppaleyssopimus tai ihmiskauppadirektiivi eivät säädä rankaisemattomuusperiaatteen siviilioikeudellisesta ulottuvuudesta, koska vahingonkorvausta ei voida oikeudellisessa mielessä pitää rangaistuksena.

Rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellinen ulottuvuus tarkoittaa ihmiskaupan uhrien vapauttamista rikosvastuusta pakotettuna tehdyistä rikoksista. Rankaisemattomuuden rikosoikeudellista soveltamisalaa ei ole rajattu ihmiskauppaleyssopimuksessa tai ihmiskauppadirektiivissä. Rankaisemattomuusperiaate soveltuu siten lähtökohtaisesti kaikkiin rikoksiin rikoksen tyypistä ja teon vakavuudesta riippumatta.¹⁵⁰ Ihmiskauppaleyssopimusta ja ihmiskauppadirektiiviä yhdistää kuitenkin laaja harkintavalta rankaisemattomuussäännösten ja ”oikeusjärjestelmän perusperiaatteiden” yhteensovittamisessa, jolloin tiettyjen vakavien rikosten rajaaminen rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalan ulkopuolelle on mahdollista kansallisessa lainsäädännössä.¹⁵¹ Rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellinen ulottuvuus kattaa ainakin tarkoituksirikokset (*purpose offences*) ja statusrikokset (*status offences*), mutta

¹⁴⁸ Oikeusministeriö käyttää tuoreessa ihmiskaupan vastaisessa toimintaohjelmassa suomenkielistä käsitettä ”rankaisemattajättämisperiaate” ks. oikeusministeriö 2021, s. 61 kohta 50. Suomenkielisenä käsitteenä on käytetty myös ilmaisua ”rankaisemattomuuden periaate” ks. Kervinen – Ollus 2019, s. 16 ja Koskenoja – Ollus – Roth – Viuhko – Turkia 2018, s. 78.

¹⁴⁹ ETYJ 2013a, s. 18–19.

¹⁵⁰ ETYJ 2013a, s. 23 ja YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 5 kohta 12. Ks. kuitenkin Piotrowicz 2021, s. 320, joka katsoo rankaisemattomuusperiaatteen ulottumisen vakaviin rikoksiin olevan epäselvää.

¹⁵¹ Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 83. Ks. myös Derenčinović 2014, s. 19. On lisäksi huomionarvoista, että YK:n huumausaine- ja rikosasioiden toimiston laatima ihmiskaupan vastainen mallilaki sisältää säännöksen (10 artikla 4 kohta) vakavien rikosten rajaamisesta rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalan ulkopuolelle, ks. UNODC 2009, s. 42.

rankaisemattomuusperiaatteen soveltumisesta toissijaisiin rikoksiin (*secondary offences*) ei vallitse kirjallisuudessa täyttä yhteisymmärrystä.¹⁵²

Rankaisemattomuusperiaatteella on rikosoikeuden kontekstissa kolme vaihtoehtoista toteutus-tapaa: salliminen (*non-criminalisation*), syyttämättä jättäminen (*non-prosecution*) ja seuraamuksetta jättäminen (*non-punishment / non-application of penalties*). Toteutustapojen erot liittyvät niihin oikeusvaikutuksiin, jotka seuraavat rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta. Olen ottanut mallia jaotteluun Schloenhardtilta ja Markey-Towlerilta, joiden mukaan *non-criminalisation* tarjoaa ihmiskaupan uhreille laajimman suojan ja *non-prosecution* toiseksi laajimman, kun taas *non-punishment* on uhrien suojelun kannalta kapein tulkinta.¹⁵³ Kuitenkin rankaisemattomuusperiaatteen aineellinen sisältö, kuten periaatteen ulottuvuus sekä pakottamisen ja ihmiskaupan uhrin käsitteet, on sama kaikille periaatteen vaihtoehtoisille tulkinnoille. Puhuessani rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä tarkoitan periaatteen rikosoikeudellisen ulottuvuuden aineellista sisältöä, joka on yhteinen kaikille periaatteen vaihtoehtoisille tulkinnoille.

Käsite *non-criminalisation* tarkoittaa sitä, että ihmiskaupan uhreille ei ylipäätään synny rikosvastuuta pakotettuina tehdyistä teoista. Ihmiskaupan uhrien pakotettuina tekemät rikokset eivät siten ole lainvastaisia, eivätkä edellytä syyttämistä ja rankaisemista. Uhrin oikeuksien toteutumisessa ei ole kysymys vain syyttäjän tai tuomarin harkinnasta, kuten syyttämättäjättämisessä tai rangaistuksen tuomitsematta jättämisessä. Termi *non-criminalisation* ei esiinny velvoittavissa kansainvälisissä instrumenteissa, vaan sitä käytetään ainoastaan kirjallisuudessa.¹⁵⁴ Käsite on hieman harhaanjohtava, koska se ei tarkoita ihmiskaupan uhrien tekemien rikosten suora-naista tai tietoista dekriminisoitua. Käsitteellä viitataan nähdäkseni ennen kaikkea siihen, että teko on oikeusjärjestyksen sallima.¹⁵⁵ Suomen rikosoikeuden näkökulmasta kyse voisi olla siitä, ettei teko ole rikos, koska rikoksen rakenneopin asettamat vastuuperusteiden edellytykset eivät täytyisi tai tapaukseen soveltuisi jokin oikeuttamisperuste. Hyvän suomennoksen puutteessa olen päättänyt kääntää käsitteen *non-criminalisation* sen keskeisen sisällön mukaan sallimiseksi.

¹⁵² Osa katsoo, että rankaisemattomuusperiaatteen tulisi kattaa toissijaiset rikokset ks. esim. ETYJ 2013a, s. 23 kohta 54 ja Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 685–686. Osa taas on sitä mieltä, etteivät rankaisemattomuussäännökset välttämättä kata toissijaisia rikoksia ks. esim. Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 28 & 35 ja Muraszkiwicz 2019, s. 135.

¹⁵³ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32–33. Ks. myös Rodríguez-López 2019, s. 314.

¹⁵⁴ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32. Myös Bijan Hoshi käyttää käsitettä *non-criminalisation*, mutta hän ei perustele valintaansa ks. Hoshi 2013, s. 70.

¹⁵⁵ Ks. pohdintaa myös Stoyanova 2015, s. 242–243.

Syyttämättä jättäminen (*non-prosecution*) tarkoittaa sitä, ettei ihmiskaupan uhreja tulisi syyttää pakotettuina tehdyistä rikoksista. Syyttämättä jättäminen ei ota kantaa teon lainvastaisuuteen samalla tavalla kuin salliminen.¹⁵⁶ Syyttämättä jättämistä pidetään kirjallisuudessa seuraamuksetta jättämistä parempana vaihtoehtona, koska sillä voidaan välttää ihmiskaupan uhrille oikeusprosessista koitua haitta eli toissijainen uhriutumisen (*secondary victimisation*).¹⁵⁷ Syyttämättä jättäminen on ensi sijassa prosessioikeudellinen periaate, jolla pyritään katkaisemaan ihmiskaupan uhrin rikosprosessi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Syyttämättä jättämiseen voidaan siten lukea myös esitutkintaviranomaisen tekemä esitutkinnan päättäminen. Syyttämättä jättäminen on toisin sanoen prosessioikeudellinen vaihtoehto seuraamuksetta jättämiselle.

Schloenhardtin ja Markey-Towlerin mukaisessa suppeassa merkityksessä rankaisemattomuusperiaate (*principle of non-punishment*) tarkoittaa ainoastaan rikosoikeudellista seuraamuksista pidättäytymistä.¹⁵⁸ Ihmiskauppadirektiivin 8 artiklan suomenkielisen version otsikossa puhutaan seuraamusten soveltamatta jättämisestä (*non-application of penalties*), joka tarkoittaa ilmaisuna samaa. Käytän tutkielmassa syyttämättä jättämisen kanssa yhtenevää käsitettä ”seuraamuksetta jättäminen” tarkoittamaan sitä, ettei ihmiskaupan uhrille langeteta rikosoikeudellista seuraamusta. Seuraamuksetta jättäminen eroaa suomenkielisestä rangaistuksen tuomitsematta jättämisen käsitteestä siten, että jälkimmäinen on vain yksi tapa toteuttaa rankaisemattomuusperiaate seuraamuksetta jättämisen merkityksessä. Katson nimittäin, että rankaisemattomuusperiaatteen tulkitseminen anteeksiantoperusteeksi on oikeusvaikutuksiltaan myös seuraamuksetta jättämistä (ks. luku 3.1.4). Seuraamuksetta jättämisestä voisi kaikesti puhua myös rankaisemattomuutena, mutta tällöin olisi olemassa sekaantumisen vaara ihmiskauppaleysoimimuksen 26 artiklassa käytettyyn laajempaan rankaisemattomuuden käsitteeseen. Sekaannusvaaran vuoksi on järkevää pysytellä myös ihmiskauppadirektiivin mukaisessa englanninkielisessä ilmaisussa (*non-application of penalties*).

Ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännös on ihmiskauppaleysoimimuksen määritelmää laajempi, koska se pitää sisällään myös ajatuksen syyttämättä jättämisestä.¹⁵⁹ Toisaalta

¹⁵⁶ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 32. Ks. myös Rodríguez-López 2019, s. 314.

¹⁵⁷ Muraszkievicz 2019, s. 109–110. Ks. myös Hoshi 2013, s. 54. Edes oikeuttamisperusteen soveltaminen ei estä toissijaista uhriutumista yhtä tehokkaasti kuin syyttämättä jättäminen ks. Cross 2013, s. 409.

¹⁵⁸ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 33. Ks. myös Rodríguez-López 2019, s. 314. Vrt. Stoyanova 2015, s. 245, joka katsoo syyksilukevan tuomion olevan jo rangaistus itsessään.

¹⁵⁹ Muraszkievicz 2019, s. 124.

ihmiskauppadirektiivin määritelmä on suppeampi siltä osin, että se koskee vain rikollista toimintaa, kun taas ihmiskauppaleyssopimus soveltuu kaikkiin lainvastaisiin tekoihin (*unlawful activities*) eli se suojaa ihmiskaupan uhreja myös hallinnollisilta seuraamuksilta.¹⁶⁰ Ihmiskauppaleyssopimuksen rankaisemattomuussäännös pitää siis sisällään seuraamuksetta jättämisen (*non-application of penalties*) lisäksi rankaisemattomuusperiaatteen hallinnollisen ulottuvuuden. Ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännös ilmentää seuraamuksetta jättämistä (*non-application of penalties*) ja syyttämättä jättämistä (*non-prosecution*), mutta se ei ulotu hallinnolliseen vastuuseen. Kumpikaan instrumentti ei sääntele sallimisesta (*non-criminalisation*).

2.3.2 Ihmiskaupan uhrin käsite

Ihmiskauppaleyssopimukselle ja ihmiskauppadirektiiville on yhteistä se, että molempien rankaisemattomuussäännökset koskevat ainoastaan ihmiskaupan uhreja.¹⁶¹ Täten ihmiskaupan lähirikosten tai muiden rikosten uhrin eivät kuulu rankaisemattomuussäännösten soveltamisalaan.

Ihmiskauppaleyssopimuksen 4 artiklan mukaan ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan luonnollista henkilöä, joka on Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan 3 artiklan mukaisesti määritellyn ihmiskaupan kohteena. Erona on kuitenkin se, ettei soveltamisalaa ole rajattu vain valtionrajat ylittävään ihmiskauppaan. Ihmiskauppadirektiivissä ei suoraan määritellä ihmiskaupan uhria. Kuitenkin ihmiskauppa määritellään direktiivin 2 artiklassa yhtenevästi ihmiskaupan kansainvälisen määritelmän kanssa, jolloin ihmiskaupan uhrilla tarkoitettaneen samaa kuin ihmiskauppaleyssopimuksessa. Ihmiskaupan uhrin käsite on täten erottamattomasti sidottu Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan mukaiseen ihmiskaupan määritelmään. Näin ollen rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen edellyttää, että luonnolliseen henkilöön on kohdistettu ihmiskaupparikos, jonka kolmesta osasta (tekotapa, keino ja hyväksikäyttötarkoitus) koostuva tunnusmerkistö täyttyy.¹⁶²

Ihmiskaupan uhreista tulee uhreja sillä hetkellä, kun ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö täyttyy. On huomionarvoista, että ihmiskauppa edellyttää vain tekijän hyväksikäyttötarkoitusta eli teon täyttyminen ei edellytä uhrien tosiasiallista hyväksikäyttöä.¹⁶³ Ihmiskaupan uhrin käsite

¹⁶⁰ Muraszkievicz 2019, s. 113 & 126. Ks. myös Stoyanova 2015, s. 227, Bosma –Rijken 2016, s. 320 ja Piotrowicz 2021, s. 319–320.

¹⁶¹ Muraszkievicz 2019, s. 110–111 & 128.

¹⁶² Ks. Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 671. Vrt. Muraszkievicz 2019, s. 133–134, joka katsoo, ettei ihmiskauppadirektiivin sanamuoto välttämättä edellytä kaikkien kolmen elementin täyttymistä

¹⁶³ Muraszkievicz 2019, s. 111.

rajaa rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista myös ajallisesti, koska ihmiskaupparikoksen on oltava käynnissä sillä hetkellä, kun ihmiskaupan uhri pakotetaan lainvastaisen teon tekemiseen. Sen sijaan jo päättynyt ihmiskaupparikos ei oikeuta rankaisemattomuusperiaatteesta hyötymiseen.

Ihmiskauppaleyssopimuksen ja ihmiskauppadirektiivin rankaisemattomuussäännökset eivät säädä erikseen lapsiuhrien asemasta, jota on pidetty kirjallisuudessa menetettynä mahdollisuutena.¹⁶⁴ Yleissopimuksen 4 artiklan c ja d kohtien sekä direktiivin 2 artiklan 5 ja 6 kohtien mukaan lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, eikä ihmiskaupan määritelmän täyttyminen heidän osaltaan edellytä keinoa, kuten esimerkiksi väkivallalla uhkaamista. Näin ollen rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen tulisi olla helpompaa lapsiuhrien kuin aikuisten uhrien osalta. Nimittäin ihmiskaupan määritelmä, ja siten myös ihmiskaupan uhrin käsite, edellyttää vain kahden komponentin eli tekotavan ja hyväksikäyttötarkoituksen käsillä oloa.

Ihmiskaupan kansainvälistä määritelmää on kritisoitu sen laiveasta muotoilusta. Koska ihmiskaupan kansainvälinen määritelmä on löyhä, myös ihmiskaupan uhrin käsitteen rajat ovat häilyvät. Tämä asettaa haasteita etenkin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle, koska kysymys ihmiskaupan uhriarvasta on ratkaistava, jotta rankaisemattomuusperiaatetta voidaan soveltaa.¹⁶⁵ Ihmiskaupan uhrin käsite täsmentyy kuitenkin kansallisessa oikeudessa ihmiskaupan kansallisen tunnusmerkistön avulla (ks. Suomen osalta luku 3.1.2).

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen kytkeytyy ihmiskaupan uhrin käsitteen osalta olennaisesti ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselta ei voida edellyttää rikostuomion tasoista näyttöä ihmiskaupasta.¹⁶⁶ Yhdyn Muraszkieviczin näkemys siihen, että rankaisemattomuusperiaatetta tulisi voida soveltaa, kun on olemassa perusteltu syy uskoa henkilön olevan ihmiskaupan uhri. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen ei siten tule edellyttää myöskään virallista uhriarvaston tunnistamista.¹⁶⁷ Toisaalta rikosprosessin toimijat eivät ole rankaisemattomuusperiaatteen tulkinnassa sidottuja muiden

¹⁶⁴ Muraszkievicz 2019, s. 116–117.

¹⁶⁵ Muraszkievicz 2019, s. 49–50 & 111.

¹⁶⁶ Muraszkievicz 2019, s. 48–49. Ks. myös UNODC 2009, 5 artikla kohta (v).

¹⁶⁷ Muraszkievicz 2019, s. 111–112. Ks. kuitenkin Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 33–34, jotka kiinnittävät huomiota oikeustilan epäselkeyteen ja käytännön haasteisiin. Vrt. Stoyanova 2015, s. 227, joka katsoo rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen edellyttävän virallista uhriarvaston tunnistamista.

viranomaisten käsitykseen ihmiskaupan uhriasetmasta.¹⁶⁸ Näin ollen rankaisemattomuusperiaate soveltuu luonnolliseen henkilöön, kun on olemassa perusteltu syy uskoa, että hän on lainvastaisen teon tekohetkellä ollut ihmiskaupparikoksen kohteena.

2.3.3 Pakottamisen käsite

Pakottaminen rankaisemattomuussäännöksissä. Ihmiskauppatilanteen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välinen yhteys on ehkäpä rankaisemattomuusperiaatteen kiistanalaisin kysymys.¹⁶⁹ Tältä osin ihmiskauppaleyssopimuksen ja ihmiskauppadirektiivin määritelmät eivät ole yhtenevät, vaikka molemmat onkin kytketty pakottamisen käsitteeseen. Ihmiskauppadirektiivi nimittäin edellyttää ihmiskauppaleyssopimusta tiiviimpää yhteyttä ihmiskauppatilanteeseen. Yleissopimuksen rankaisemattomuussäännös koskee laitonta toimintaa siltä osin kuin ihmiskaupan uhrin on pakotettu siihen. Direktiivin rankaisemattomuussäännös koskee sen sijaan *osallistumista rikolliseen toimintaan*, johon ihmiskaupan uhrin on pakotettu *suorana seurauksena* ihmiskaupparikoksen kohteeksi joutumisesta. Pakottamisen lisäksi ihmiskauppadirektiivi asettaa siis lisävaatimuksen siitä, että lainvastaisen teon on oltava *suora seuraus* ihmiskaupan kohteeksi joutumisesta. Sen sijaan ihmiskauppaleyssopimus edellyttää ainoastaan pakottamista.¹⁷⁰

Vaikka ihmiskauppaleyssopimuksen sanamuoto ei nimenomaisesti kytke pakottamisen käsitettä ihmiskauppakokemukseen, on yleissopimusta kuitenkin tulkittava selitysmuistion valossa siten, että pakottamiselta edellytetään jonkinlaista yhteyttä ihmiskauppaan. Toisin sanoen vastuuvapautta ei myönnetä täysin ihmiskauppatilanteeseen liittymättömistä teoista.¹⁷¹ Ihmiskauppadirektiivin mukainen suoran seurauksen vaatimus edellyttää sen sijaan läheistä ja välitöntä yhteyttä lainvastaisen teon ja ihmiskauppatilanteen välillä.¹⁷² Vaikuttaa siltä, että ihmiskauppadirektiivin sanamuoto on epäonnistunut, koska se johtaa tosiasiallisesti yleissopimusta kapeampaan tulkintaan. Kirjallisuudessa on kritisoitu suoran seurauksen vaatimusta epäselkeäksi ja

¹⁶⁸ Stoyanova 2015, s. 227–228 ja Muraszkievicz 2019, s. 128–129. Olen tosin Muraszkieviczin kanssa eri mieltä siitä, että tämä olisi huono asia, koska rikosprosessissa edellytetään eri tasoista varmuutta ja asiantuntemusta kuin avun tarjoamisessa ihmiskaupan uhreille. Mikäli syyttäjä olisi sidottu muun viranomaisen ratkaisuun eikä syyttäjällä olisi mahdollisuutta arvioida itsenäisesti uhriasetman käsillä oloa, voisi tämä johtaa toimivallan lipsumiseen muulle viranomaiselle. Luonnollisesti syyttäjän olisi joka tapauksessa arvioitava itsenäisesti pakottamiskriteeriä, koska pelkkä uhriasetma ei oikeuta rankaisemattomuusperiaatteesta hyötymiseen.

¹⁶⁹ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 34.

¹⁷⁰ Muraszkievicz 2019, s. 130. Ks. myös Stoyanova 2015, s. 232.

¹⁷¹ Stoyanova 2015, s. 230–321 ja Muraszkievicz 2019, s. 113–114.

¹⁷² Muraszkievicz 2019, s. 132.

ongelmalliseksi etenkin oikeusvarmuuden näkökulmasta.¹⁷³ Nähdäkseni lisävaatimus suorasta seurauksesta mutkistaa pohdintaa tarpeettomasti. Katson myös, että ihmiskauppaleyssopimuksen ainoastaan pakottamisen käsitteeseen kytketty sanamuoto ilmentää paremmin rankaisemattomuusperiaatteen eetosta.

Vaihtoehtoiset mallit. Tulkinnan kytkeminen pakottamisen käsitteeseen ei ole kuitenkaan ainoa tapa mieltää rankaisemattomuusperiaatetta. Schloenhardt ja Markey-Towler ovat onnistuneesti käsitteellistäneet ihmiskauppatilanteen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välistä yhteyttä. Heidän mukaansa tätä yhteyttä voidaan lähestyä kolmella tavalla: pakkomallin (*compulsion model*), kausaatiomallin (*causation model*) ja olettamismallin (*presumption model*) avulla. Schloenhardt ja Markey-Towler eivät tosin pidä mitään mallia täysin tyydyttävänä.¹⁷⁴

Pakkomalli edellyttää ihmiskaupparikoksen tekijältä *pakottamista* rikoksen tekemiseksi, kun taas kausaatiomallin mukaan rikoksen tulee olla *suora seuraus ihmiskauppatilanteesta*.¹⁷⁵ Kausaatiomalli on toisin sanoen soveltamisalaltaan laajempi, koska se ei kytke ihmiskauppatilanteen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välistä yhteyttä pakottamisen käsitteeseen, vaan kausaalinen yhteys voi olla myös jotain muuta.¹⁷⁶ Viimeaikaisessa kirjallisuudessa on esitetty monia kannanottoja kausaatiomallin puolesta, koska pakkomallia pidetään liian kapeana erityisesti toissijaisten rikosten osalta.¹⁷⁷ Schloenhardt ja Markey-Towler kuitenkin kritisoivat kausaatiomallia liian epämääräiseksi ja laajaksi, mikä puolestaan johtaa tulkintaongelmiin käytännössä.¹⁷⁸ Ihmiskauppaleyssopimus ja -direktiivi sekä ILO:n pöytäkirja edustavat pakkomallia.¹⁷⁹ Kausaatiomallista on sen sijaan vain *soft law* -tasoista sääntelyä.¹⁸⁰ Käsittelem rankaisemattomuusperiaatetta pakkomallin näkökulmasta, koska vahvasti velvoittavat kansainväliset oikeuslähteet on kytketty pakottamisen käsitteeseen. Mallien rajat voivat tosin käytännössä olla

¹⁷³ Muraszkievicz 2019, s. 130–131 & 138. Ks. myös Hoshi 2016, s. 60–61.

¹⁷⁴ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 34–37. Ks. pakko- ja kausaatiomallista myös Hoshi 2013, s. 55. Lisäksi *soft law* -instrumenteista UNODC 2009, s. 41, YK 2010, s. 2–5 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 7 kohta 22 tunnistavat pakkomallin (tosin ilmaisulla *duress*) ja kausaatiomallin, mutta eivät olettamismallia.

¹⁷⁵ Hoshi 2013, s. 55. Ks. myös YK 2010, s. 3–4.

¹⁷⁶ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35–36.

¹⁷⁷ Ks. pakkomallin kritiikistä etenkin Hoshi 2013, s. 55. Ks. myös Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35–37 ja Muraszkievicz 2019, s. 135–137.

¹⁷⁸ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35–37.

¹⁷⁹ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 35 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 7 kohta 7. Ks. myös Hoshi 2013, s. 59–61, joka tosin katsoo ihmiskauppadirektiivin osalta kysymyksen tulkinnanvaraiseksi. Ks. toisin Stoyanova 2015, s. 232, joka katsoo ihmiskauppaleyssopimuksen jättävän valtioille paljon tulkinnanvaraa siitä, miten ihmiskauppatilanteen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välinen yhteys tulisi mieltää.

¹⁸⁰ Ks. ihmiskaupan vastainen mallilaki UNODC 2009, s. 42 artikla 10 kohta 1 ja YK:n ihmisoikeusvaltuutetun suosituksen OHCHR 2002, s. 1 kohta 7 ja s. 5 kohta 5. Ks. myös YK 2010, s. 2–5.

häilyviä, koska konkreettiset lainsäädäntöratkaisut voivat yhdistellä elementtejä sekä pakko-
että kausaatiomallista.¹⁸¹ Esimerkiksi ihmiskauppadirektiivin sanamuoto vaikuttaa olevan pakko-
mallin ja kausaatiomallin epäonnistunut hybridi.

Ennen pakkomalliin syventymistä on kuitenkin syytä esitellä myös kolmas – tosin merkityksel-
tään vähäinen – tapa jäsentää ihmiskauppatilanteen ja tehdyn rikoksen välistä yhteyttä. Oletta-
mismallin mukaan ihmiskaupan uhrien vastuuvapaus oletetaan tietyistä rikoksista, ellei voida
osoittaa rikoksen johtuvan jostain muusta syystä kuin ihmiskaupan uhriasemasta. Olettamis-
mallin käyttöala on kuitenkin suppea. Olettamismalli soveltuu hyvin varsinkin yksioikoisiin sta-
tusrikoksiin, mutta se ei kuitenkaan sovellu muihin rikoksiin, jotka ovat luonteeltaan vakavim-
pia tai moniulotteisempia. Vahvasti velvoittavat kansainväliset oikeuslähteet eivät noudata olet-
tamismallia, mutta Schloenhardt ja Markey-Towler tunnistavat olettamismallin kahdesta kes-
keisestä *soft law* -instrumentista.¹⁸²

Pakkomalli. Pakkomallin taustalla on ajatus siitä, että ihmiskaupparikos ja siihen liittyvä pa-
kottaminen poistavat uhrin vapaan toimijuuden, eikä pakotettuna tehtyä tekoa näin ollen tule
pitää rangaistavana.¹⁸³ Tässä yhteydessä pakottamisella (*compulsion*) ei kuitenkaan tarkoiteta
samaa kuin *common law* -järjestelmien pakkoa tarkoittavilla puolustuksilla (*coercion* tai *du-
ress*), vaan kyseessä on kattavampi käsite. Nimittäin ihmiskauppaleysoimuksen selitysmuis-
tion kohdassa 273 todetaan, että pakottamisella tarkoitetaan vähintään ihmiskaupan tunnusmer-
kistössä tarkoitettuja keinoja. Ihmiskauppadirektiivissä ei määritellä pakottamisen käsitettä.
Kilpailevan määritelmän puuttuessa voidaan siis todeta, että pakottamisen käsite on sidottu ih-
miskaupan tunnusmerkistön keinoelementtiin. Pakottamisen käsite on siis varsinkin laaja, eikä ran-
kaisuamattomuusperiaatteen soveltamiselta edellytetä aseella uhkaamista tai muuta vastaavaa
konkreettista ja välitöntä pakkoa. Tällainen tulkinta ei kuvastaisi rankaisuamattomuusperiaatetta
oikein, koska pakottamisen käsite olisi tällöin liian kapea.¹⁸⁴

¹⁸¹ Derenčinović 2014, s. 13.

¹⁸² Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 36–37. Ks. ihmiskaupan vastainen mallilaki UNODC 2009, artikla 10
kohta 2 (*“shall not be held criminally or administratively liable”*) ja YK:n ihmisoikeusvaltuutetun suosituksen
OHCHR 2002, s. 1 kohta 7 (*“shall not be detained, charged or prosecuted”*). Ks. myös Jovanovicin olettamis-
mallia muistuttavat ajatukset statusrikoksista Jovanovic 2017, s. 70.

¹⁸³ ETYJ 2013a, s. 10 kohta 5 ja s. 26–27 kohta 70. Ks. myös YK 2010, s. 3 ja Schloenhardt – Markey-Towler
2016, s. 35.

¹⁸⁴ Stoyanova 2015, s. 234–235 ja Muraszkievicz 2019, s. 114–116. Ks. myös ETYJ 2013a, s. 26–27 kohta 70, De-
renčinović 2014, s. 7, Jovanovic 2017, s. 67–68, Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 175, Piotrowicz 2021, s. 317 ja
YK:n ihmiskaupparaportointi 2020, s. 7–8 kohdat 24 & 25. Ks. tosin Hoshi 2013, s. 55, joka tulkitsee pakottamisen
käsitettä tiukasti.

Pakottamisen keinot. On huomattava, että pakottamisessa käytettyjä keinoja voi olla useita. Se keino, jota käytettiin ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täytyessä ensimmäistä kertaa, ei välttämättä ole enää olennainen rikokseen pakottamisessa.¹⁸⁵ Nähdäkseen pakottamisen mieltäminen yksittäisen keinon ja lainvastaisen teon välisenä kausaalisenä suhteena ei istu hyvin ihmiskaupan prosessiluonteeseen. Ihmiskaupassa on nimittäin olennaista uhrin alisteinen asema, joka ei muodostu vain yksittäisistä teoista, vaan hyväksikäyttötilanteesta kokonaisuutena. Näin ollen pakottamisen arvioinnissa tulee ottaa huomioon ihmiskauppatilanteessa käytetyt keinot kokonaisuutena. Pakottamisen määritelmän täyttymiseen riittää kuitenkin jo yhden keinon käsitellä olo. Selitysmuistion tarkoituksena lieneekin ollut kiinnittää kansallisen lainsäätäjän huomiota ihmiskaupan keinoelementtiin. Tästä on tulkinta-apua siinä mielessä, että voimankäytön tai sillä uhkaamisen lisäksi ainakin haavoittuvaisen aseman hyödyntäminen ja myös erehdyttämiseen kallistuvat tekotavat on tulkittava pakottamiseksi. Tällöin pakottaminen pitkälti samastetaan hyväksikäyttäjän kontrolliin keinoihin. Täten esimerkiksi velkasuhteen tai päihderiippuvuuden hyväksikäyttäminen, passin vieminen tai eristäminen ja kiristäminen häpäisevän materiaalin julkaisemisella tai jopa juju-kirouksella voivat olla pakottamisen keinoja. Pakottamisen käsite on rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa yleiskielistä määritelmää merkittävästi laajempi, koska myös esimerkiksi harhaanjohtaminen väärennettyjen asiakirjojen laillisuudesta voi olla pakottamista.

Hyväksikäyttäjän tahdonilmaisu lainvastaisen teon tekemiseen. Äkkiseltään vaikuttaa siltä, että pakottamisen ja ihmiskaupan uhrin käsitteet ovat päällekkäisiä. Jos nimittäin täysi-ikäinen henkilö katsotaan ihmiskaupan uhriksi, häneen on jo kohdistettu jokin ihmiskaupan tunnusmerkistössä tarkoitettu keino, jolloin pakottamisenkin määritelmän tulisi täytyä.¹⁸⁶ Katson, ettei uhriasema itsessään voi tehdä lainvastaisia tekoja hyväksyttäviksi, mutta ihmiskauppatilanne vaikuttaa merkittävästi ihmiskaupan uhrien mahdollisuuksiin vastustaa hyväksikäyttäjän tahtoa.¹⁸⁷ Rankaisemattomuusperiaatetta ei voida tulkita siten, että pakottaminen tarkoittaisi ainoastaan keinoelementin mukaista menettelyä. Nimittäin tällöin kaikki ihmiskaupan uhrien tekemät rikokset kuuluisivat rankaisemattomuusperiaatteen piiriin riippumatta siitä, mikä on rikoksen tekomotiivi. Toisin sanoen kyse on siitä, mikä erottaa ”pelkän” ihmiskaupparikoksen ja pakottamisen toisistaan. Argumentoin sen puolesta, että erottava tekijä on hyväksikäyttäjän tahto lainvastaisen teon tekemiseen.

¹⁸⁵ Ks. Jovanovic 2017, s. 69.

¹⁸⁶ Näin myös Jovanovic 2017, s. 67–68.

¹⁸⁷ Ks. Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 674.

Käsitteellisesti pakottaminen on toisen ihmisen taivuttamista jonkin asian tekemiseen vastoin tämän tahtoa. Nähdäkseni rankaisemattomuusperiaatteen kontekstissa pakottaminen edellyttää ihmiskaupan keinojen lisäksi ihmiskaupparikoksen tekijältä tahdonilmaisua lainvastaisen teon tekemiseen.¹⁸⁸ Jos tällaista tahdonilmaisua ei ole, on näiden keinojen käyttämisessä kyse ”vain” ihmiskaupan uhrin hyväksikäyttämisestä, mutta ei pakottamisesta. Näin ollen hyväksikäyttäjän tahdonilmaisu lainvastaisen teon tekemiseen tekee hyväksikäytöstä pakottamista.

Tahdonilmaisu on eräänlainen juridinen apukonstruktio, joka auttaa ymmärtämään pakottamisen käsitettä. Tahdonilmaisun toteennäyttämistä ei siten tule edellyttää rikosprosessissa. Lisäksi suuressa osassa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteista ihmiskaupparikos jäänee joka tapauksessa selvittämättä, jolloin tahdonilmaisulle ei tule antaa turhan suurta merkitystä. Tahdonilmaisun esittäjän henkilöllisyys tai esitystapa eivät mielestäni ole ennalta rajattuja, kunhan tahdonilmaisu on jotenkin jäljitettävissä ihmiskaupan uhrin hyväksikäyttäjätahoon. Tahdonilmaisun ei tarvitse olla nimenomainen käsky jonkin teon tekemiseksi, vaan tahdonilmaisu voi olla myös implisiittinen tai sen käsillä olo voi olla muutoin olosuhteista pääteltävissä. Tahdonilmaisu voi myös olla yleisluontoinen eli sellainen, että ihmiskaupan uhrilta odotetaan rikoksella hankittua hyötyä, mutta teon tai tekojen yksityiskohtia ei yksilöidä sen tarkemmin. Pakottamiselta ei tule myöskään edellyttää tahdonilmaisuun kytkettyä nimenomaista uhkausta, vaan tämä uhkaus on johdettavissa hyväksikäyttötilanteesta. Sen sijaan olennaista on hyväksikäytön historia eli aiemmin käytetyt keinot ja odotettavissa oleva seuraus kieltäytymisestä. Ainakin tarkoituks rikosten ja statusrikosten kohdalla tulee vallita varsin vahva oletus siitä, että niiden tekeminen on hyväksikäyttäjän tahdon mukaista.¹⁸⁹

Hyväksikäyttäjän tahdonilmaisun sisältö myös rajaa niitä tekoja, jotka kuuluvat rankaisemattomuusperiaatteen piiriin. Esimerkkinä mainittakoon, että hyväksikäyttäjä pakottaa ihmiskaupan uhrin anastamaan omaisuutta myymälästä, mutta ihmiskaupan uhri päätyy epäonnistuneen näpistyksen yhteydessä pahoinpitelemään myyjän. Tällöin pakottaminen ei nähdäkseni enää ulotu pahoinpitelyrikokseen, eikä rankaisemattomuusperiaatetta tulisi tällöin soveltaa. Todellisuudessa hyväksikäyttäjän tahdonilmaisun sisältö tuskin on niin jäsentynyt, että sen ulottuvuus rajaisi rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisalaa.

¹⁸⁸ Ks. samansuuntaisesti Muraszkievicz 2019, s. 114–116: *“When a victim is compelled to commit a crime, they are the subjects of someone’s command.”*

¹⁸⁹ Rankaisemattomuusperiaatteen soveltumisesta tarkoituks rikoksiin ja statusrikoksiin ks. Muraszkievicz 2019, s. 132 ja Jovanovic 2017, s. 70, jonka mukaan rankaisemattomuusperiaatteen tulisi soveltua statusrikoksiin automaattisesti. Ks. myös Stoyanova 2015, s. 232.

Pakottamisen riittävyys suhteessa lainvastaiseen tekoon. Katson siis, että henkilö on pakotettu rikoksen tekemiseen, kun hän on todennäköinen ihmiskaupan uhri eli alisteisessa asemassa hyväksikäyttäjään nähden, ja hyväksikäyttäjä on esittänyt jonkinlaisen tahdonilmaisun lainvastaisen teon tekemiseksi. Rankaisemattomuusperiaatteeseen kuuluu lisäksi eräänlainen sisäänrakennettu suhteellisuusvaatimus. Kun on todettu, että henkilö on pakotettu lainvastaisen teon tekemiseen, tulee vielä punnita, onko pakottaminen ollut riittävän voimakasta suhteessa lainvastaiseen tekoon. Esimerkiksi passin vieminen ja uhkaaminen alastonkuvien levittämisellä tuskin oikeuttaisi murhan tekemisen, mutta huumausainerikoksen osalta näin voisi olla. Hyväksikäyttöä on tässäkin yhteydessä arvioitava kokonaisuutena, eikä vain yhden ihmiskaupan keinon valossa. Kyseessä on tapauskohtainen objektiivinen punninta, jossa tulee ottaa huomioon ihmiskaupan uhrin alisteinen asema suhteessa hyväksikäyttäjään. Täten ei tule pohtia sitä, miten järkevä tai huolellinen ihminen olisi toiminut kyseisessä tilanteessa, vaan miten keskimääräinen ihmiskaupan uhri olisi toiminut vastaavassa tilanteessa. Mikäli pakottamisen katsotaan olleen riittävää suhteessa lainvastaiseen tekoon, rankaisemattomuusperiaate soveltuu tapaukseen. Mikäli päädytään siihen lopputulokseen, ettei pakottaminen ole ollut riittävän voimakasta, tulisi siinä tapauksessa vakavasti harkita rangaistuksen lieventämistä koskevien säännösten soveltamista.

Kirjallisuudessa on esitetty joitakin tulkintaohjeita pakottamisen ja lainvastaisen teon välisen suhteen arvioimiseksi. Lainvastaisen teon vakavuudella on merkitystä pakottamisen ja siten rankaisemattomuusperiaatteen soveltumisen arvioimisessa. Mitä vakavampi rikos on kyseessä, sitä voimakkaampaa pakottamista rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen edellyttää.¹⁹⁰ Lisäksi mitä etäisempi yhteys lainvastaisella teolla on ihmiskauppatilanteeseen, sitä tiiviimpää pakottamista tulee edellyttää.¹⁹¹ Nähdäkseni myös mitä nimenomaisempi kehoitus lainvastaisen teon tekemiseen ja siihen kytketty uhka on kyseessä, sitä voimakkaampaa pakottaminen on.

Pakottaminen ja lapsiuhrit. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä lapsiuhrien osalta keinoelementtiä. Mielestäni pakottamisen käsitettä voidaan arvioida edellä esitetyllä tavalla myös lapsiuhrien kohdalla. Lapsi on siis pakotettu lainvastaisen teon tekemiseen, kun hän on todennäköinen ihmiskaupan uhri, ja hyväksikäyttäjä on esittänyt tahdonilmaisun lainvastaisen teon tekemiseksi. Täysi-ikäisten ihmiskaupan uhrien ja lapsien kohdalla tulkinta eroaa ennen kaikkea ihmiskaupaksi luettavassa menettelyssä. Katson, että myös alaikäisten

¹⁹⁰ Bosma – Rijken 2016, s. 321.

¹⁹¹ Jovanovic 2017, s. 69.

ihmiskaupan uhrien osalta pakottamisen on tullut olla riittävää suhteessa lainvastaiseen tekoon, jolloin ihmiskaupan keinoelementtiin voidaan käyttää tulkinta-apuna, kun hyväksikäyttöä arvioidaan kokonaisuutena.¹⁹² Kuitenkin pakottamisen arvioinnissa on syytä antaa painoarvoa sille, että lapsiuhrien osalta ei tule edellyttää yhtä voimakasta pakottamista kuin täysi-ikäisten uhrien osalta vastaavassa tilanteessa.¹⁹³

Pakkomalli ja toissijaiset rikokset. Rankaisemattomuusperiaatteen ulottumisesta toissijaisiin rikoksiin ei vallitse kirjallisuudessa täyttä yhteisymmärrystä. Monet ovat kuitenkin sitä mieltä, että rankaisemattomuusperiaate soveltuu toissijaisiin rikoksiin.¹⁹⁴ Nähdäkseni pakottamisen käsite kuitenkin rajaa jo itsessään rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista toissijaisiin rikoksiin. Toissijaiset rikokset eivät nimittäin johdu suoranaisesta pakottamisesta, sillä toissijaiset rikokset, kuten esimerkiksi pakeneminen, eivät usein noudata hyväksikäyttäjän tahtoa. Jos hyväksikäyttäjän tahdonilmaisua ei ole, kyse ei käsitteellisesti ole enää pakottamisesta. Mielestäni tällaisia tekoja ei ole ylipäättään perusteltua arvioida rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta, vaan kyse on yleisten pakkotila- ja hätävarjeluoppien piiriin kuuluvasta asiasta.¹⁹⁵ Tällöin ihmiskaupan ja muiden rikosten uhrien pakenemista arvioitaisiin samojen sääntöjen valossa. Olisi jopa varsin nurinkurista, että ihmiskaupan uhri saisi paetessaan laajempaa suojaa vastuulta kuin esimerkiksi vapaudenriiston uhri.

Pakkomalli ei kuitenkaan tarjoa tyydyttävää ratkaisua ihmiskaupan uhrin osallisuudesta ihmiskaupparikokseen. Uhrin tietoinen pakottaminen ihmiskaupparikokseen kuuluisi rankaisemattomuusperiaatteen piiriin, mutta uhrin ajautuminen ihmiskaupparikokseen selviytymiskeinona taas ei.¹⁹⁶ Tällaisten tilanteiden yhteys pakkotila- ja hätävarjeluoppeihin on myös jokseenkin etäinen. Kausaatiomalli voisi tarjota ihmiskaupan uhreille parempaa suojaa näissä tilanteissa. Kausaatiomallin kompastuskivi on kuitenkin se, ettei se tarjoa selkeää vastausta siihen, mistä vastuu alkaa ja milloin vastuuvapaus tulisi myöntää.¹⁹⁷

¹⁹² Ks. osin toisin Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 176–177, joiden mukaan lapsiuhrien osalta pakottamista ei tule edes arvioida, sekä ETYJ 2013a, s. 20 kohta 41 ja YK:n ihmiskaupparaportoiija 2020, s. 8 kohta 26 & s. 12 kohta 43, joiden mukaan lapsiuhrien osalta riittäisi se, että teko liittyy ihmiskauppatilanteeseen.

¹⁹³ Ks. laajaa tulkintaa peräänkuuluttava ETYJ 2013a, s. 20 kohta 41. Ks. myös Dettmeijer-Vermeulen – Esser 2017, s. 85, joiden mukaan uhrin ikä ja henkinen tila tulee ottaa huomioon pakottamista arvioitaessa.

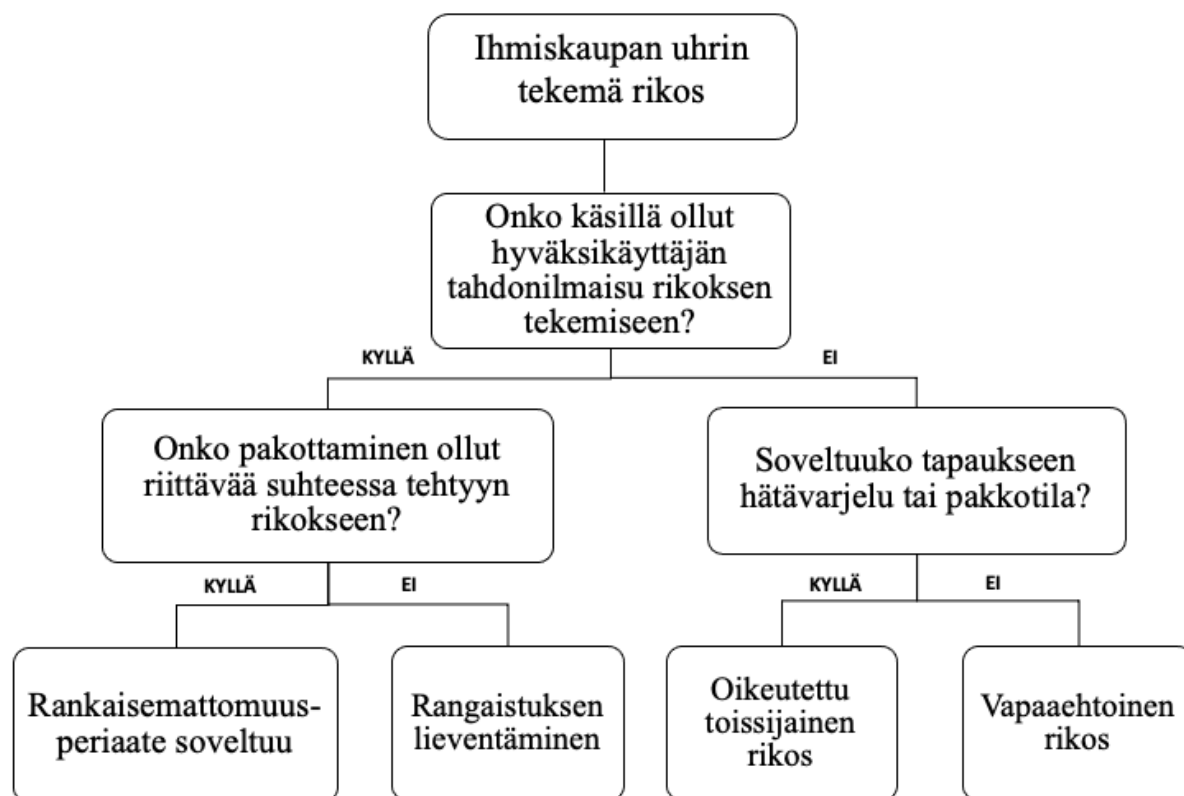
¹⁹⁴ Ks. ETYJ 2013a, s. 23 kohta 54 ja Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 685–686. Ks. toisin esim. Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 28 & 35, joiden mukaan rankaisemattomuussäännökset eivät välttämättä kata toissijaisia rikoksia. Vrt. myös Muraszkievicz 2019, s. 135.

¹⁹⁵ Ks. myös Schloenhardt ja Markey-Towlerin tulkinta ihmiskaupan vastaisen mallilain 10 artiklan 3 kohdasta Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 27.

¹⁹⁶ Ks. vastaavasti myös ETYJ 2013a, s. 23 ja Piotrowicz 2021, s. 320.

¹⁹⁷ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 36.

Yhteenveto pakottamisen käsitteestä. Pakkomalli ei siis ole täydellinen tapa mieltää ihmiskaupparikoksen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välistä suhdetta. Katson kuitenkin, että pakkomalli on rajoitteistaan huolimatta kausaatiomallia parempi vaihtoehto, koska sille voidaan asettaa selkeämmät rajat. Pakottamisen käsitettä ja rankaisemattomuusperiaatteen soveltumisesta konkreettiseen tilanteeseen voidaan havainnollistaa seuraavan kaavion avulla.

Kuvio 2. Pakottamisen käsite.

Tiivistetysti ihmiskaupan uhrin pakottaminen tarkoittaa sitä, että hyväksikäyttäjä on ihmiskaupparikoksen lisäksi esittänyt ihmiskaupan uhrille tahdonilmaisun lainvastaisen teon tekemiseen. Pakottaminen koostuu siis käsillä olevassa ihmiskaupparikoksessa käytetyistä pakottamisen keinoista ja hyväksikäyttäjän tahdonilmaisusta lainvastaisen teon tekemiseen. Tämän jälkeen ratkaistaan, onko pakottaminen eli hyväksikäyttö kokonaisuutena arvioiden ollut riittävää suhteessa ihmiskaupan uhrin tekemään lainvastaiseen tekoon. Pakkomallin näkökulmasta mielletynä rankaisemattomuusperiaate soveltuu hyvin tarkoituksirikoksiin ja statusrikoksiin, mutta huonosti toissijaisiin rikoksiin. Kuitenkin toissijaisten rikosten osalta pakenemisessä on nähdäkseni ensi sijassa kyse hätävarjelu- ja pakkotilasäännösten piiriin kuuluvasta asiasta.

2.4 Johtopäätös rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä

Ihmiskauppaleyssopimuksen 26 artiklan ja ihmiskauppadirektiivin 8 artiklan rankaisemattomuussäännökset ja niiden kansallinen implementointi ilmentävät rankaisemattomuusperiaatetta säännösten tasolla. Rankaisemattomuussäännökset ovat toisin sanoen abstraktin rankaisemattomuusperiaatteen konkreettinen ilmiö. Rankaisemattomuussäännökset eivät kiellä ihmiskaupan uhrien syyttämistä tai rankaisemista, vaan edellyttävät jäsenvaltioita vain tarjoamaan lainsäädännössään mahdollisuuden siihen, ettei lainvastaisiin tekoihin pakotettuja ihmiskaupan uhreja rangaistaisi. Rankaisemattomuusperiaate on kuitenkin jotakin muuta kuin vain rankaisemattomuussäännösten sanamuoto. Rankaisemattomuussäännösten lisäksi *soft law* -instrumentit ja etenkin oikeuskirjallisuus tarjoavat tietoa rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä. Rankaisemattomuusperiaatelle ole siksi annettavissa yksiselitteistä ja tarkkarajaista määritelmää, koska periaate toisaalta ohjaa lainkäyttöä, mutta myös täsmentyy uusien kansainvälisten instrumenttien sekä annettujen ratkaisujen myötä. Seuraavaksi esitän kuitenkin oman käsitykseni rankaisemattomuusperiaatteen sisällöstä.

Nähdäkseni rankaisemattomuusperiaate on kansainvälinen oikeusperiaate, joka ulottuu rankaisemattomuussäännösten asettamia varsin rajallisia velvoitteita pidemmälle. Rankaisemattomuusperiaate tarkoittaa sitä, ettei ihmiskaupan uhreja tule syyttää tai rangaista osallisuudesta lainvastaisiin tekoihin, joihin heidät on pakotettu. Rankaisemattomuusperiaate ei siis tarkoita vain sitä, että tämä olisi lainsäädännössä mahdollista. Sen sijaan rankaisemattomuusperiaate edellyttää, ettei rikokseen pakotettuja ihmiskaupan uhreja tosiasiallisesti rangaista tai syytetä.¹⁹⁸

Oikeusperiaatteiden normatiivisen pätevyyden ehtona on se, että määrätyn oikeusyhteisön jäsenillä on jaettu asenne siitä, että kyseinen oikeusperiaate on pätevä. Toisin sanoen oikeusperiaatteet ovat konventionaalaisia tosiasioita. Rankaisemattomuusperiaatella on institutionaalista tukea rankaisemattomuussäännösten, *soft law* -instrumenttien ja ennen kaikkea kansainvälisen kirjallisuuden muodossa. Voidaan sanoa, että rankaisemattomuusperiaate on ainakin jossain määrin normatiivisesti pätevä, koska siitä käydään akateemista keskustelua ylikansallisella tasolla. Rankaisemattomuusperiaate on siis olemassa, koska siitä puhutaan. Toisin sanoen kyseessä ei ole vain ulko-oikeudellinen moraaliperiaate, vaan oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa huomioitava periaate. Määrätty oikeusyhteisö lienee kuitenkin rankaisemattomuusperiaatteen

¹⁹⁸ Ks. ETYJ 2013a, s. 11 kohta 10, Piotrowicz 2015, kohta 17, Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 11, Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 669, Piotrowicz – Sorrentino 2018, s. 172, ja Muraszkiwicz 2019, s. 8.

tapauksessa yleiseurooppalainen, jolloin on lähes mahdotonta ottaa kantaa siihen, kuinka vaikiintunut ja sisäistetty periaate todella on käytännön toimijoiden keskuudessa.¹⁹⁹

Rankaisemattomuusperiaate soveltuu lähtökohtaisesti kaikkiin rikoksiin ja tämän lisäksi myös hallinnollisiin seuraamuksiin. Rankaisemattomuusperiaate voidaan toteuttaa oikeusvaikutuksiltaan erilaisilla tavoilla, joita ovat salliminen (*non-criminalisation*) eli kyseessä on oikeusjärjestyksen näkökulmasta sallittu teko, syyttämättä jättäminen (*non-prosecution*) eli rikosprosessi keskeytetään jo aikaisessa vaiheessa tai seuraamuksetta jättäminen (*non-application of penalties*) eli ihmiskaupan uhrille ei tuomita rikosoikeudellista sanktiota.

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate soveltuu vain ihmiskaupan uhreihin eli Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan mukaisen kansainvälisen määritelmän rajaamaan ihmisjoukkoon. Näin ollen rankaisemattomuusperiaate soveltuu luonnolliseen henkilöön, kun on olemassa perusteltu syy uskoa, että hän on lainvastaisen teon tekohetkellä ollut ihmiskaupparikoksen kohteena, joka koostuu tekotavasta, keinosta ja hyväksikäyttötarkoituksesta. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen ei kuitenkaan edellytetä keinoa alle 18-vuotiaiden ihmiskaupan uhrien osalta.

Rankaisemattomuusperiaate ei tarjoa ihmiskaupan uhreille vastuuvapautta kaikista lainvastaisista teoista, vaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen edellyttää pakottamisen käsillä oloa. Ihmiskauppatilanteen ja ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen välistä yhteyttä voidaan lähestyä kolmella tavalla: pakkomallin (*compulsion model*), kausatiomallin (*causation model*) tai olettamismallin (*presumption model*) avulla. Rankaisemattomuussäännökset edustavat kuitenkin pakkomallia, joka mielestäni tarkoittaa sitä, että myös rankaisemattomuusperiaate tulee ymmärtää pakottamisen käsitteen kautta.

Ihmiskaupan uhrin pakottaminen tarkoittaa nähdäkseni sitä, että hyväksikäyttäjä on ihmiskaupparikoksen tekemisen lisäksi esittänyt ihmiskaupan uhrille tahdonilmaisun lainvastaisen teon tekemiseen. Pakottaminen koostuu siis käsillä olevassa ihmiskaupparikoksessa käytetyistä keinoista eli hyväksikäytöstä kokonaisuutena ja hyväksikäyttäjän tahdonilmaisusta lainvastaisen teon tekemiseen. Rankaisemattomuusperiaatteeseen kuuluu lisäksi eräänlainen sisäänrakennettu suhteellisuusvaatimus. Kun on todettu, että ihmiskaupan uhri on pakotettu lainvastaisen teon tekemiseen, tulee arvioida pakottamisen riittävyttä. Tässä arvioinnissa punnitaan

¹⁹⁹ Ks. tuomarin ratkaisuharkintaa ohjaavien periaatteiden kontekstissa Hyttinen 2015, s. 172–180.

ihmiskaupan uhrin kokemaa hyväksikäyttöä ja pakottamisen keinoja kokonaisuutena suhteessa lainvastaisen tekoon. Rankaisemattomuusperiaate soveltuu tekoon, jos arvioinnissa katsotaan pakottamisen olleen riittävää.

Ihmiskaupan uhrien tekemät rikokset voidaan ryhmitellä tarkoituksirikoksiin (*purpose offences*), statusrikoksiin (*status offences*) ja toissijaisiin rikoksiin (*secondary offences*).²⁰⁰ Rankaisemattomuusperiaate soveltuu ainakin statusrikoksiin ja tarkoituksirikoksiin, mutta rankaisemattomuusperiaatteen soveltumisesta toissijaisiin rikoksiin ei vallitse yhteisymmärrys.²⁰¹ Katson, että pakkomallin näkökulmasta miellettyinä toissijaisia rikoksia ei tulisi lähtökohtaisesti arvioida rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta. Pakenemisen osalta on nähdäkseni ennemminkin kyse hätävarjelu- ja pakkotilasäännösten piiriin kuuluvasta asiasta. Sen sijaan pakkomalli ei vastaa hyvin sellaisiin toissijaisiin rikoksiin, jossa ihmiskaupan uhri ajautuu osalliseksi ihmiskaupparikokseen, jonka uhri hän myös itse on.

Rankaisemattomuusperiaatteeseen liittyy myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vahvistamia prosessuaalisia velvoitteita, joilla on suuri merkitys sen kannalta, mitä jäsenvaltioiden tulee tosiasiallisesti tehdä rankaisemattomuusperiaatteen turvaamiseksi. Ratkaisu *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta* asettaa jäsenvaltioille velvollisuuden selvittää ihmiskaupan uhrin uhrinasemaa ja harkita rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista. Näin ollen yksittäisillä ihmiskaupan uhreilla on käytettävissään koeponnistettu oikeussuojakeino, mikäli rankaisemattomuusperiaatetta ei tunnisteta tai edes yritetä noudattaa jäsenvaltiossa.

Rankaisemattomuusperiaatteen määritelmä kansainvälisten oikeuslähteiden valossa ei ole aukoton, ja sillä on monia vaihtoehtoisia toteutustapoja. Rankaisemattomuusperiaatteen tulkintaa on siksi selkeytettävä kansallisessa lainsäädännössä tai kansallisissa käytännöissä, jotta rankaisemattomuusperiaatetta tosiasiallisesti sovellettaisiin ja vältettäisiin tulkintaongelmia käytännön lainsoveltamistilanteissa.

²⁰⁰ Jovanovic 2017, s. 66–67.

²⁰¹ Ks. esim. ETYJ 2013a, s. 23 kohta 54, Piotrowicz – Sorrentino 2016, s. 685–686, Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 28 & 35 ja Muraszkievicz 2019, s. 135.

3 RANKAISEMATTOUMUSPERIAATE JA SUOMEN OIKEUSJÄRJESTYS

3.1 Rankaisemattomuusperiaatteen jäsentäminen Suomen näkökulmasta

3.1.1 Rankaisemattomuusperiaatteen sääntely Suomessa

Palermon sopimus on ollut Suomessa voimassa vuodesta 2004 (SopS 20/2004) ja sen ihmiskauppaa koskeva lisäpöytäkirja vuodesta 2006 (SopS 70–71/2006). Palermon sopimuksesta kumpuavien kansainvälisten velvoitteiden johdosta ihmiskauppa (RL 25:3) ja törkeä ihmiskauppa (RL 25:3a) otettiin ensimmäistä kertaa Suomen rikoslakiin vuonna 2004 lailla (650/2004). Samalla lailla säädettiin myös ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta valtionrajarikoksen (RL 17:7) ja lievän valtionrajarikoksen (RL 17:7a) yhteydessä rikoslain 17 luvun 7 §:n 2 momentissa. Säännöksen mukaan valtionrajarikoksesta ei tuomita ulkomaalaista, joka on tehnyt tunnusmerkistön mukaisen teon sen vuoksi, että hän on ollut ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan kohteena. Käsittelen valtionrajarikoksen erityistä rankaisemattomuussäännöstä kootusti tuonnempana (ks. luku 3.3).

Suomi on ratifioinut Euroopan neuvoston ihmiskauppaleyssopimuksen vuonna 2012 (SopS 43–44/2012). Suomi on samoihin aikoihin implementoinut EU:n ihmiskauppadirektiivin yhteensä kahdellakymmenellä erillislailla, joissa ei kuitenkaan säädetä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta.²⁰² Lainsäätäjä on ottanut kantaa ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuuteen kootusti ihmiskauppaleyssopimuksen kansallisen täytäntöönpanon yhteydessä, jolloin lainsäädäntömuutoksille ei katsottu olevan tarvetta.²⁰³ Suomi on ratifioinut myös ILO:n pakollista työtä koskevan sopimuksen vuoden 2014 pöytäkirjan vuonna 2017 lailla (980/2016) ja antanut sen nojalla valtioneuvoston asetuksen (29/2017). Näin ollen ihmiskauppaleyssopimus, ihmiskauppadirektiivi ja pakollista työtä koskevan yleissopimuksen pöytäkirja sekä niiden rankaisemattomuussäännökset ovat osa Suomen oikeusjärjestystä.

Suomessa ei siis ole yleistä rankaisemattomuusperiaatetta koskevaa säännöstä. Suomessa on valittu lähestyä rankaisemattomuusperiaatetta siten, että ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään erikseen ainoastaan valtionrajarikoksen ja lievän valtionrajarikoksen yhteydessä. Muilta osin rankaisemattomuusperiaate on jätetty voimassa olevan oikeusjärjestyksen

²⁰² Suomen EU:lle ilmoittamista täytäntöönpanotoimista ks. Euroopan unioni 2013.

²⁰³ Tästä kertoo se, että hallituksen esityksessä puhutaan myös syyttämättä jättämisestä, jota ei mainita ihmiskauppaleyssopimuksessa ks. HE 122/2011 vp, s. 60.

varaana. Lainsäätäjät on tyytynyt toteamaan, että ihmiskaupan uhreihin saattavat soveltua syyttämättäjäättämisperusteet (ROL 1:7–8) ja tuomitsemättäjäättämisperusteet (RL 6:12). Lisäksi esitöissä mainitaan rikosoikeudellisista periaatteista toisintoimimismahdollisuus.²⁰⁴ Suomen oikeusjärjestys ei siis tunne nimenomaista vahvasti velvoittavaa säännöstä, joka kieltäisi ihmiskaupan uhrien rankaisemisen tai syyttämisen, lukuun ottamatta valtionrajarikoksen ja lievän valtionrajarikoksen muodostamaa poikkeusta. On lisäksi huomionarvoista, ettei suomalaisissa virallislähteissä mainita rankaisemattomuusperiaatetta nimeltä.

Korkein oikeus ei ole antanut ratkaisuja rankaisemattomuusperiaatteesta tai valtionrajarikosta ja lievää valtionrajarikosta koskevasta rankaisemattomuussäännöksestä. Suomessa on kuitenkin otettava huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö, joka asettaa viranomaisille ihmiskaupan uhrien suojeluun ja tunnistamiseen liittyviä velvoitteita.

3.1.2 Ihmiskaupan uhrin ja pakottamisen käsitteet Suomessa

Rankaisemattomuusperiaatteen arviointikynnys. Rankaisemattomuusperiaatteen arviointikynnys ylittyy silloin, kun ihmiskaupan uhri on pakotettu rikoksen tekemiseen. Toisin sanoen rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista konkreettiseen tapaukseen tulee arvioida, kun nämä edellytykset täyttyvät. Jotta tietäisimme, milloin rankaisemattomuusperiaatetta tulisi Suomessa soveltaa, on syytä tarkastella, miten rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen kannalta keskeiset käsitteet – ihmiskaupan uhri ja pakottaminen – täsmentyvät Suomen oikeusjärjestyksessä. Rankaisemattomuusperiaatteen ulottuvuuden osalta voidaan nähdäkseni lähteä siitä, että luvussa 2.3.1 esitetyt yleiset lähtökohdat pätevät myös Suomessa. Koska Suomessa ei ole säädetty yleistä rankaisemattomuusperiaatetta koskevaa säännöstä, jossa ihmiskaupan uhrin ja pakottamisen käsitteiden sisältöä olisi avattu, on tulkinta-apua haettava muualta – etenkin kansallisesta ihmiskaupan tunnusmerkistöstä.

Ihmiskaupan uhrin käsite. Rikoslaisissa ei nimenomaisesti määritellä ihmiskaupan uhrin käsitettä. Ihmiskaupan uhrin käsite on kuitenkin määritelty erikseen ulkomaalaislaissa (UlkL 3 § kohta 23) ja laissa kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (vastaanottolaki 3 § kohta 7, 388/2015). Ulkomaalaislain mukaan

²⁰⁴ HE 122/2011 vp, s. 60. Ks. myös ILO:n pöytäkirjan täytäntöönpanon osalta HE 69/2016 vp, s. 16. Ks. myös Muraszkievicz 2019, s. 105–106, jossa Muraszkievicz arvostelee Suomen valitsemaa ihmiskauppaleyseisopimuksen implementointiratkaisua toteamalla, ettei rankaisemattomuussäännöksen sisältöä harkita aktiivisesti, kun ne kuitataan nojaamalla voimassa olevan lainsäädännön joustavuuteen.

ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan ulkomaalaista, jonka voidaan perustellusti epäillä joutuneen ihmiskaupan uhriksi. Vastaanottolaissa ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmässä olevaa henkilöä eli virallisesti tunnistettua ihmiskaupan uhria. Nämä määritelmät pohjautuvat siis ihmiskaupparikoksen kansalliseen tunnusmerkistöön. Lisäksi Pa-lermon sopimuksen lisäpöytäkirjan kansallisen täytäntöönpanon yhteydessä lainsäätäjä on to-dennut yleiseksi lähtökohdaksi sen, että ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan ihmiskaupparikoksen asianomistajaa tai esitutkinnan aikana henkilöä, jonka voidaan perustellusti arvioida olevan sel-laisen rikoksen asianomistaja.²⁰⁵

Täten on johdonmukaista tulkita, että Suomen oikeusjärjestyksessä rankaisemattomuusperiaa-tetta voidaan soveltaa luonnolliseen henkilöön, kun on saatu riittävä selvitys siitä, että hän on ollut lainvastaisen teon tekohetkellä rikoslaisissa määritellyn ihmiskaupparikoksen kohteena. Tä-ten jo päättynyt tai yrityksen asteelle jäänyt ihmiskaupparikos ei oikeuta rankaisemattomuus-periaatteesta hyötymiseen. Ihmiskaupan uhrin käsite lähenee siis ulkomaalaislain ja vastaanot-tolain määritelmiä, koska ihmiskaupasta ei tule vaatia tuomitsemiskynnyksen ylittävää näyttöä, vaan uskottava selvitys uhriasemasta on riittävä edellytys rankaisemattomuusperiaatteen sovel-tamiselle.²⁰⁶

Koska ihmiskaupan uhrin käsite määrittyy ihmiskaupan tunnusmerkistön kautta, on myös tässä yhteydessä lyhyesti käsiteltävä ihmiskauppasäännöksen tulkintaa.²⁰⁷ On huomattava, että ih-miskaupan tunnusmerkistön arvioiminen rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta on jos-sain määrin käännteistä rikosoikeudelle tyypilliseen tekijäkeskeiseen tarkasteluun verrattuna.²⁰⁸ Tässä arvioinnissa ei nimittäin pyritä kartoittamaan yksittäisten tekijöiden rikosvastuuta, vaan sitä, onko johonkin henkilöön ylipäättään kohdistettu ihmiskaupparikos. Näin ollen arvioinnissa on olennaista tarkastella etenkin ihmiskaupan tekotapa-, keino- ja tarkoituselementin täytty-mistä, eikä tahallisuusarvioinnille tule antaa niin suurta painoarvoa. Ihmiskaupasta säädetään rikoslain vapauteen kohdistuvia rikoksia sääntelevän 25 luvun 3 §:ssä (34/2004) seuraavasti:

Joka

1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,

²⁰⁵ HE 221/2005 vp, s. 27.

²⁰⁶ Ks. samansuuntaisesti HE 34/2004 vp, s. 73.

²⁰⁷ Ks. kattava esitys ihmiskaupan tunnusmerkistön tulkinnasta Matikkala teoksessa *Keskeiset rikokset 2018*, s. 474–481.

²⁰⁸ Cross 2013, s. 401.

- 2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
- 3) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
- 4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen

ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseen 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoreman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

Yritys on rangaistava.

Törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistö (RL 25:3a.1 kohta 1) laajentaa ihmiskaupan soveltamisalan kattamaan myös kokonaisuutena arvostellen törkeät teot, joissa käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta.²⁰⁹

Ihmiskaupan kansallinen tunnusmerkistö muistuttaa läheisesti ihmiskaupan kansainvälistä määritelmää. Keskeinen ero on se, että kansallinen tunnusmerkistö on tarkempi, ja lain esitöissä on avattu keskeisten käsitteiden tulkintaa Suomen oikeusjärjestyksen näkökulmasta.²¹⁰ Myös ihmiskaupan kotimainen tunnusmerkistö koostuu kolmesta osatekijästä: keinosta, tekotavasta ja teon tarkoituksesta. Tunnusmerkistön täytyminen edellyttää kaikkien kolmen osatekijän käsillä oloa. Osatekijöiden välillä on lisäksi oltava yhteys eli tunnusmerkistössä tarkoitetun keinon on tullut johtaa tunnusmerkistössä tarkoitetun tekotavan käyttämiseen.²¹¹ Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä uhrin tosiasiallista hyväksikäyttöä. Nimittäin tunnusmerkistö täyttyy jo silloin, kun tekotapa on toteutettu keinoa käyttäen, ja tekijällä on ollut hyväksikäyttötarkoitus.²¹² Ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy siten melko varhaisessa vaiheessa.²¹³ Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta ei ole merkitystä, mihin hyväksikäyttötarkoitukseen tekijä on suunnitellut käyttävänsä uhria hyväksi, kunhan jokin tunnusmerkistössä tarkoitettu hyväksikäyttötarkoitus on käsillä.

²⁰⁹ Törkeästä ihmiskaupasta syvemmin ks. Matikkala teoksessa *Keskeiset rikokset 2018*, s. 479–482.

²¹⁰ Ks. HE 34/2004 vp, s. 92.

²¹¹ HE 34/2004 vp, s. 93. Ks. myös Matikkala teoksessa *Keskeiset rikokset 2018*, s. 475.

²¹² HE 34/2004 vp, s. 96 ja Matikkala teoksessa *Keskeiset rikokset 2018*, s. 477.

²¹³ HE 34/2004 vp, s. 99. Ks. myös Nuutila – Majanen teoksessa *Rikosoikeus 2013*, II RIKOSLAJIT > 14. RL 25: Vapauteen kohdistuvat rikokset > Vapaudenriisto > Ihmiskauppa (RL 25:3) > Yritys.

Alaikäinen ihmiskaupan uhri. Kun ihmiskaupan uhri on alle 18-vuotias, ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen ei 2 momentin mukaisesti edellytä keinoa, vaan tunnusmerkistö täyttyy pelkästään tekotavasta ja hyväksikäyttötarkoituksesta.²¹⁴ Toisin sanoen ihmiskauppasäännös tarjoaa lapsille kattavampaa suojaa kuin täysi-ikäisille.²¹⁵ Suomen oikeusjärjestys tarjoaa alaikäisille ihmiskaupan uhreille kattavampaa suojaa myös rikosvastuusta pakotettuina tehtyjen tekojen osalta, koska ihmiskaupan uhrin käsite on alaikäisten osalta laajempi. Suomessa rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on 15 vuotta (RL 3:4.1). Näin ollen rankaisemattomuusperiaatetta ei tarvitse edes pohtia tapauksissa, joissa ihmiskaupan uhri on alle 15-vuotias, koska rikosvastuu sulkeutuu pois jo yleisen säännöksen johdosta. Rankaisemattomuusperiaatteen kannalta mielenkiintoinen ryhmä on kuitenkin yli 15-vuotiaat, mutta alle 18-vuotiaat, ihmiskaupan uhrit. He ovat lapsia, mutta kuitenkin rikosoikeudellisessa vastuussa. Näin ollen rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa ihmiskaupan uhri on myös luonnollinen henkilö, joka on ollut lainvastaisen teon tekohetkellä yli 15-vuotias, mutta alle 18-vuotias, ja rikoslain 25 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisen tai saman luvun 3 a§:n mukaisen ihmiskaupparikoksen kohteena.

Pakottamisen käsite. Rankaisemattomuusperiaatetta koskevissa esitöissä ei tarkenneta pakottamisen käsitteen tulkintaa.²¹⁶ Täten katson, että luvussa 2.3.3 tekemäni tulkinta pakottamisesta soveltuu Suomeen sellaisenaan. Pakottaminen on siis ennen kaikkea ihmiskaupparikoksen tekijän tahdonilmaisu rikoksen tekemiseen, joka on kohdennettu hyväksikäytön kohteena ollelle ihmiskaupan uhrille. Tämän jälkeen arvioidaan sitä, ovatko hyväksikäytössä käytetyt keinot kokonaisuutena riittävässä suhteessa ihmiskaupan uhrin tekemään lainvastaiseen tekoon. Ihmiskaupan kansallinen tunnusmerkistö laajentaa ja tarkentaa keinoelementin tulkintaa nimenomaan tässä jälkimmäisessä punninnassa.

Etenkin ihmiskaupan keinoista painostaminen on merkittävä lisä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen kannalta, koska se vastaa hyvin ihmiskaupan uhrien kokemaa todellisuutta. Esitöiden mukaan painostamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa rikosentekijä on painostettua vahvemmassa asemassa ja siihen perustuen voimakkaasti taivuttaa tätä. Painostamiseen voi liittyä uhkaamisen ja kiristämisen piirteitä. Painostamisen on tarkoitus kattaa sellaiset epäasialliset tahdonmuodostukseen vaikuttavat toimet, jotka eivät kuitenkaan ole riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä. Painostamisen ei tarvitse olla käsillä alusta

²¹⁴ Ks. tästä myös Matikkala teoksessa *Keskeiset rikokset 2018*, s. 478–479.

²¹⁵ HE 34/2004 vp, s. 98. Ks. myös Nuutila – Majanen teoksessa *Rikosoikeus 2013*, II RIKOSLAJIT > 14. RL 25: Vapauteen kohdistuvat rikokset > Vapaudenriisto > Ihmiskauppa (RL 25:3) > Alle 18-vuotiaat.

²¹⁶ Ks. HE 122/2011 vp, s. 60.

pitäen, vaan teko voi muuttua ihmiskaupaksi, jos esimerkiksi toimintaan alun perin suostuneen henkilön ei sallita lopettaa toimintaa. Esitöissä todetaan, ettei painostamiselta edellytetä nimenomaisilla seuraamuksilla uhkaamista, vaan painostaminen voi ilmetä uhrille tilanteen olosuhteista.²¹⁷ Näin ollen katson esitöiden antavan tukea ajatukselle siitä, että myös implisiittinen tahdonilmaisu rikoksen tekemiseen oikeuttaa rankaisemattomuusperiaatteesta hyötymiseen.

Esitöistä on johdettavissa myös tulkintaohjeita pakottamisen ja lainvastaisen teon välisen suhteen arvioimiseen. Esitöiden mukaan painostamista arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota tilanteen, asianosaisten aseman ja heidän välisensä suhteen kokonaisarviointiin. Esitöissä todetaan lisäksi, että painostamisen voimakkuutta arvioitaessa voidaan kiinnittää huomiota vaikuttamisen intensiteettiin ja sen keston. Painostamisen tulee olla vähintään niin voimakasta, että sen voidaan katsoa vaikuttavan uhrin tahdonmuodostukseen. Painostamista ei ole kuitenkaan pelkästään se, että kohdehenkilön huomiota kiinnitetään esimerkiksi mahdollisuuksiin ansaita rahaa prostituutiolla.²¹⁸

Katson täten, että Suomessa rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista konkreettiseen tilanteeseen tulee arvioida silloin, kun on saatu riittävä selvitys siitä, että luonnolliseen henkilöön on kohdistettu ihmiskaupparikoksen (RL 25:3–3a) tunnusmerkistön täyttävä teko ja jonkinlainen tahdonilmaisu rikoksen tekemiseksi.

3.1.3 Rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeudellisen tulkinnan lähtökohdat

Rankaisemattomuusperiaate on lähtökohtaisessa ristiriidassa rikosoikeuden keskeisen funktion eli rikosvastuun toteuttamisen kanssa. Suomen oikeusjärjestys tuntee lukuisia poikkeuksia vastuuseen saattamisesta. Nähdäkseni ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate ei kuitenkaan sellaisenaan ole suomalaisen rikosoikeuden yleisissä opeissa vakiintunut rikosoikeudellisen vastuun poissulkeva tekijä. Se ei myöskään ole suomalaisessa oikeusyhteisössä konventionaalisenä tosiseikkana tunnustettu oikeusperiaate. Suomen rikosoikeuden yleiset opit eivät ylipäätään tunne yleistä pakottamiseen perustuvaa vastuuvapausperustetta, jonka soveltumista rankaisemattomuusperiaatteeseen voitaisiin arvioida.²¹⁹ Tällaisen *common law* -

²¹⁷ HE 103/2014 vp, s. 50.

²¹⁸ HE 103/2014 vp, s. 50.

²¹⁹ Huomionarvoista on, että 2000-luvun rikoslakiuudistuksen yhteydessä rikoslakiin kaavailtiin ”pakottavat olosuhteet” -nimistä voimakkaaseen pakkoon tai painostukseen perustuvaa anteeksiantoperustetta, mutta se karsittiin lopullisesta hallituksen esityksestä lausuntokierroksella esitetystä vastustuksesta johtuen. Tämä on varsin vahva osoitus siitä, ettei lainsäätäjällä ole tarkoitettu säätää pakottamiseen perustuvaa vastuuvapausperustetta. Ks. tarkemmin oikeusministeriö 2002, s. 49–52, Backman 2004, s. 403 etenkin alaviite 10 ja Ruutiainen 2004, s. 35–36.

oikeuskulttuurille tyypillisen *duress*-puolustuksen ajatus on siis suomalaiselle oikeusjärjestykselle lähtökohtaisesti vieras asia.²²⁰

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellyttää, että syyksilukeva tuomio voidaan perustaa ainoastaan kirjoitettuun lakiin. Rankaisemattomuusperiaatteen tapauksessa ei kuitenkaan ole kyse syyksilukemisesta, vaan rikosvastuun supistamisesta. Vastuuvapauden sen sijaan ei täydy perustua rikoslakiin, vaan vastuuvapauden perustana voivat olla esimerkiksi perus- ja ihmisoikeudet tai EU-oikeuden asettama velvoite. Rikosvastuun perustava rikoslain säännös voi siis syrjäytyä, jos se on ristiriidassa muun vahvasti velvoittavan normin kanssa.²²¹ Rankaisemattomuusperiaatetta koskevien kansainvälisten velvoitteiden ja Suomen rikoslain säännösten välillä ei ole kuitenkaan ristiriitaa. Ei nimittäin ole olemassa sellaista vahvasti velvoittavaa kansainvälistä oikeuslähdetä, joka kieltäisi ihmiskaupan uhrien rankaisemisen. Ihmiskauppaleysovimuksen ja -direktiivin rankaisemattomuussäännöksiin heikko sanamuoto edellyttää ainoastaan sitä, että tämä on lainsäädännön tasolla mahdollista. Ihmiskaupan uhreilla ei myöskään ole perus- tai ihmisoikeuksien tasoista oikeutta välttyä rangaistukselta, vaikka ihmiskaupan uhrien suojelemisen laiminlyönti voi olla ihmisoikeusloukkaus. Rankaisemattomuusperiaatteen ei siten liity rikoslakia hierarkkisesti ylempiä vahvasti velvoittavia normeja, jotka ovat ristiriidassa rikoslain kanssa.

Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate rajoittaa tulkintaa ainoastaan vastaajan vahingoksi, mutta ei hänen eduksensa. Vastaajan eduksi voidaan vedota myös sallittuihin oikeuslähteisiin, kuten oikeustieteeseen, oikeusperiaatteisiin tai reaalisiin argumentteihin. Mikä tahansa mielivaltainen syy ei kuitenkaan kelpaa vastuuvapauden perusteeksi.²²² Laillisuusperiaate ei täten estä sitä, että tuomioistuimet luovat oikeuskäytännössä uusia kirjoitettuun lakiin perustumattomia vastuuvapausperusteita.²²³ Rankaisemattomuusperiaate ei kuitenkaan itsessään ole kovin vahva oikeuslähde, jos tähän vedottaisiin kansallisessa tuomioistuimessa. Kotimaisessa oikeustieteessä vakiintuneet periaatteet, kuten syyllisyysperiaate ja toisintoimimismahdollisuus, tarjoavat kuitenkin oikeusajattelun tasolla merkittävää tukea ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudelle. Nähdäkseni ei ole estettä sille, että tuomioistuin käyttäisi luovuutta ja katsoisi rankaisemattomuusperiaatteen muodostavan uuden itsenäisen vastuuvapausperusteen etenkin, kun ottaa

²²⁰ Ks. vertaileva esitys *duress*-puolustuksen suhteesta pakkotilaan Ruutiainen 2004, s. 28–30.

²²¹ Hyttinen 2015, s. 158–160. Ks. myös Pesonen 2017, s. 56–58.

²²² Hyttinen 2015, s. 99–101, 140 & 163–164.

²²³ Melander 2019, s. 54 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 116–117 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 48, 74–75 & 245–246. Ks. kriittinen näkökulma Hyttinen 2015, s. 99–101.

huomioon rankaisemattomuusperiaatteen heikosti velvoittavan kansainvälisen oikeuslähdepohjan.²²⁴ Tällaisen uuden vastuuvapausperusteen vakiintuminen edellyttäisi kuitenkin käytännössä korkeimman oikeuden ennakkoratkaisua.

Lakiin perustumattomien vastuuvapausperusteiden tulkinnessa on kuitenkin kiinnitettävä huomiota etenkin rikosoikeuden yhdenvertaisuuden toteutumiseen.²²⁵ On huomattava, että rankaisemattomuusperiaatteesta puhutaan vain ihmiskaupan uhrien yhteydessä. Rikosoikeuden yhdenvertaisuus edellyttää, että ihmiskaupan uhrien asemaa tarkastellaan kriittisesti suhteessa muiden rikosten uhrien asemaan, sillä ihmiskaupan uhrit eivät saisi päätyä perusteetta muiden rikosten uhreja edullisempaan asemaan. Samankaltaiseen painostamistilanteeseen voitaisiin päätyä myös muiden rikosten, kuten pakottamisen (RL 25:8), kiristyksen (RL 31:3–4) tai rikokseen yllytyksen seurauksena. Esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2017:57 oli kyse siitä, että A oli uhkaamalla katkoa B:n sormet pakottanut B:n ryöstämään elintarvike liikkeen. Ratkaisussa käsiteltiin pääasiassa lainkonkurrensia yllytyksen ja pakottamisen välillä. Ratkaisusta kuitenkin ilmenee, että B tuomittiin ryöstöstä, eikä mahdollista vapautumista rikosvastuusta edes mainittu. Nähdäkseni tätä ongelmaa ei kuitenkaan tule nähdä rankaisemattomuusperiaatteen jarruna, vaan myös muiden rikosten uhrien osalta voitaisiin kiinnittää enemmän huomiota rankaisemattomuutta puoltaviin argumentteihin.

En tarkastele rankaisemattomuusperiaatetta itsenäisenä vastuuvapausperusteena tämän enempää, vaan arvioin jatkossa ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta voimassa olevien säännösten näkökulmasta. Jovanovic kiinnittää huomiota siihen, että jos rankaisemattomuusperiaatteesta ei ole säädetty erillistä vastuuvapaussäännöstä, ihmiskaupan uhrin menettely tulee eräänlaisen kaksinkertaisen arvioinnin kohteeksi. Ensin arvioidaan sitä, tuleeko tilanteeseen soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta eli onko todennäköinen ihmiskaupan uhri pakotettu rikoksen tekemiseen. Tämän jälkeen arvioidaan sitä, täyttääkö kyseinen tilanne kansallisten säännösten asettamat kriteerit, jotta ihmiskaupan uhri voitaisiin jättää seuraamuksetta tai syyttämättä. Kaksien kriteerien soveltaminen voi johtaa siihen, että ihmiskaupan uhrien suojelukynnys asettuu korkealle.²²⁶

²²⁴ Tuomioistuimien voisi katsoa rankaisemattomuusperiaatteen olevan joko oikeuttamisperuste tai anteeksiantoperuste. Uskon kuitenkin, että rikosoikeussystemaattisista syistä tuomioistuimien pitäisi kiinnittää enemmän huomiota rankaisemattomuusperiaatteeseen anteeksiantoperusteena. Kyse voisi olla myös sellaisesta luovasta tulkinnasta, jossa tuomioistuimien soveltaisi toisintoimismahdollisuutta sen heikossa muodossa tai *Unzumutbarkeit*-tyylisten kohtuusoppia itsenäisenä vastuuvapausperusteena.

²²⁵ Hyttinen 2015, s. 99–101 & 140 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

²²⁶ Jovanovic 2017, s. 58.

3.1.4 Rankaisemattomuusperiaatteen rikosoikeussystemaattinen luonne

Analyysin teoreettiset lähtökohdat. Esitöissä ei ole nimenomaisesti otettu kantaa syyttämättä jättämisen, rangaistuksen tuomitsematta jättämisen ja toisintoimimismahdollisuuden keskinäiseen suhteeseen, vaan ne on esitetty ikään kuin vaihtoehtoina lainsoveltajille.²²⁷ Seuraavan rikosoikeussystemaattisen analyysin tarkoitus on selventää näiden vaihtoehtojen suhdetta toisiinsa ja luoda selkeä kehikko rankaisemattomuusperiaatteen tulkinnalle. En tarkastele tässä yhteydessä syyttämättä jättämistä (ks. luku 3.4), koska syyttämättä jättämisessä on kyse rikosprosessioikeudellisten normien soveltumisesta, joka on jokseenkin irrallinen kysymys rikosoikeussystematiikasta. Olen valinnut analyysin teoreettiseksi lähtökohdaksi kaksiosaisen rikoksen rakenteen perinteisen kolmijako-opin sijasta, koska kaksijakoinen malli on minulle henkilökohtaisesti tutumpi ja intuitiivisempi malli mieltää rikoksen rakennetta.

Perinteisen kolmijako-opin mukaan rikos on tunnusmerkistön mukainen, oikeudenvastainen ja syyllisyyttä osoittava inhimillinen teko. Kaksiosaisessa mallissa rikos jaetaan kahteen luokkaan eli vastuuperusteisiin ja vastuuvapausperusteisiin. Vastuuperusteet tarkoittavat samaa tunnusmerkistön mukaisuuden kanssa. Vastuuperusteita ovat rikoksen tunnusmerkistö, teko, syy-yhteys, ja uudemmalle lainopille tyypillisesti myös vaara, tahallisuus ja tuottamus kuuluvat tähän yhteyteen. Vastuuvapausperusteisiin kuuluvat oikeuttamisperusteet ja anteeksiantoperusteet, joista ensimmäinen vastaa perinteisen jaottelun oikeudenvastaisuutta ja jälkimmäinen on lähimpänä syyllisyyttä.²²⁸

Toimenpiteistä luopuminen. Sekä syyttämättä jättäminen että rangaistuksen tuomitsematta jättäminen luetaan rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumiseksi. Toimenpiteistä luopuminen on kattokäsite laissa tarkemmin säädetyille järjestelyille, joissa viranomaisilla on mahdollisuus luopua rangaistuksesta.²²⁹ Toimenpiteistä luopumisen tarkoitus on säästää yhteiskunnan resursseja siten, että vähäisissä rikoksissa pyritään välttämään tarkoituksetonta rikosprosessia, ja rajalliset resurssit suunnataan sen sijaan vakavampien rikosten käsittelyyn. Toimenpiteistä luopumisella voidaan myös välttää kohtuuttomat tai tarkoituksettomat ratkaisut

²²⁷ Ks. HE 122/2011 vp, s. 60

²²⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 3–5. Myös Melander on valinnut käyttää kaksijakoista rakennetta ks. Melander 2019, s. 107–109. Ks. kuitenkin vakuuttavat perustelut kolmiportaisen rakennemallin puolesta Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 7–9.

²²⁹ Lappi–Seppälä 2000, s. 271 ja Lappi–Seppälä teoksessa Rikosoikeus 2013, I YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ > 6. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet > Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen > Yleistä. Ks. myös Tapani – Tolvanen 2016, s. 179.

yksittäistapauksissa. Tämä kohtuusajattelu ja aineellisen oikeudenmukaisuuden edellyttämä joustomahdollisuus vaikuttavat etenkin poikkeuksellisuus- ja kohtuusperusteiden taustalla.²³⁰

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen ei ole vastuuvapausperuste, vaan se kuuluu seuraamusoppiin eli seuraamuslajien, seuraamuksen määräämisen ja rangaistuksen täytäntöönpanon yhteyteen.²³¹ Rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä on kuitenkin luonnehdittu eräänlaiseksi varaventtiiliksi, joka täydentää vastuuvapausperusteita.²³² Rankaisemattomuusperiaatteen toteutustavoista se vastaa seuraamuksetta jättämistä (*non-application of penalties*), jossa ihmiskaupan uhrille ei tuomita rikosoikeudellista sanktiota.

Toisintoimimismahdollisuus ja syyllisyysperiaate. Ihmiskauppaleyssopimuksen kansallista täytäntöönpanoa koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että toimenpiteistä luopumisen lisäksi ”rikosoikeudellisen periaatteen perusteella pakotettuna rikoksen tehnyt ihmiskaupan uhri voi jäädä rankaisematta toisintoimimismahdollisuuden puuttumisen vuoksi”.²³³ Myös ILO:n pöytäkirjan täytäntöönpanon osalta viitataan rikosoikeuden yleisiin oppeihin ja todetaan, että ”rikosoikeuden yleisten rangaistavuuden poistumista koskevien oppien mukaan henkilöä ei voida rangaista teosta, johon hänet on pakotettu”.²³⁴ Tulkitsen, että molemmissa kohdissa tarkoitetaan toisintoimimismahdollisuuden puuttumisen vaikutusta rikosvastuuseen.

Toisintoimimismahdollisuus pitää sisällään ajatuksen siitä, ettei henkilö ole rikosvastuussa tunnusmerkistön mukaisesta teosta, jos hän ei olisi voinut noudattaa lain säännöksiä. Rikoslaisissa ei ole säännöstä toisintoimimismahdollisuudesta, vaan se on rikosoikeuden yleisiin oppeihin kuuluva rangaistusvastuusta luopumista koskeva kohtuutta ja oikeudenmukaisuutta painottava kriminaalipoliittinen periaate.²³⁵ Toisintoimimismahdollisuus tulee ottaa huomioon etenkin lainsäätämisvaiheessa, mutta myös tuomioistuimet voivat antaa sille painoarvoa konkreettisesti tapauksessa, vaikka ne eivät aina niin teekään.²³⁶ Toisintoimimismahdollisuus ei ole itsenäinen vastuuvapausperuste tai rikosvastuun positiivinen edellytys, vaan se voi konkretisoitua vahvassa muodossaan vastuuperusteiden yleisten edellytysten puutteena tai heikossa

²³⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 273–275 ja Jokela 2018, s. 277. Ks. myös Matikkala 2010, s. 172–173 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

²³¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 10 ja 409–410. Ks. myös HE 44/2002 vp, s. 99.

²³² Matikkala 2010, s. 172 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

²³³ HE 122/2011 vp, s. 60.

²³⁴ HE 69/2016 vp, s. 16

²³⁵ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340–341.

²³⁶ Jareborg 2001, s. 302–303, joka käyttää toisintoimimismahdollisuudesta nimitystä konformiteettiperiaate (*konformitetsprincipen*).

muodossaan vastuuvapausperusteena. Toisintoimimismahdollisuus sijoittuu oikeuden tasoissa oikeuskulttuuriin.²³⁷ Toisintoimimismahdollisuuden punninta kuuluu siis vastuupin piiriin, joka kattaa rikosvastuun yleisiä edellytyksiä koskevat kirjoitetut ja kirjoittamattomat säännöt ja periaatteet.²³⁸

Toisintoimimismahdollisuudella on vahva yhtymäkohta syyllisyysperiaatteeseen, ja niiden voidaan jopa katsoa tarkoittavan samaa. Toisintoimimismahdollisuus on joka tapauksessa syyllisyysperiaatteen keskeinen elementti.²³⁹ Syyllisyysperiaatteen mukaan rikosoikeudellista rangaistusta tai moitetta ei voida kohdistaa henkilöön, joka ei olisi voinut toimia tilanteessa toisin. Toisin sanoen tekijällä on tullut olla toisintoimimismahdollisuus.²⁴⁰ Syyllisyysperiaatteen tärkein ilmiäsu on rangaistusvastuun edellytykseksi asetettu tahallisuuden tai tuottamuksen vaatimus (RL 3:5), joka kieltää ankaran vastuun rikosvastuun edellytyksenä.²⁴¹ Syyllisyysperiaate ilmenee kuitenkin myös vastuuvapausperusteiden arvioinnissa, koska tekijää ei voida moittia teosta, jos hänellä ei ole riittävää kykyä säädellä toimintaperusteitaan.²⁴²

Toisintoimimismahdollisuus ei suoranaisesti perustu pakottamisen ajatukselle. Rankaisemattomuusperiaatteen yhteydessä toisintoimimismahdollisuutta kuitenkin tarkastellaan suhteessa toisen ihmisen harjoittamaan pakottamiseen, joka rajoittaa ihmiskaupan uhrin toimintamahdollisuuksia. Pakottamisen voimakkuus ja toisintoimimismahdollisuuden suuruus ovat nähdäkseni kääntäen verrannollisia. Mitä voimakkaampaa pakottaminen on, sitä pienempi on pakottamisen kohteen toisintoimimismahdollisuus.

Vastuuperusteet ja toisintoimimismahdollisuus vahvassa muodossa. Toisintoimimismahdollisuuden puute voi vahvassa muodossaan johtaa siihen, etteivät vastuuperusteille asetetut vaatimukset täyty. Toisintoimimismahdollisuuden puute voi tarkoittaa sitä, ettei kyseessä ole rikosoikeudellisessa mielessä teko, tai se voi sulkea pois tahallisuuden tai tuottamuksen. Mikäli jokin vastuuperuste puuttuu, ei kyseessä ole rikos. Toisintoimimismahdollisuus vahvassa muodossaan liittyy etenkin rutiininomaisiin ja automaattisiin toimintoihin, kuten reaktioaikaan auton kuljettamisen yhteydessä. Vaikka toisintoimimismahdollisuus liitetään leimallisesti

²³⁷ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340–341. Ks. myös Lappi–Seppälä 1987, s. 138–143.

²³⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 10.

²³⁹ Syyllisyysperiaatteesta kattavasti Melander 2019, s. 148–156. Ks. periaatteen oikeutuksesta myös Lappi–Seppälä 1987, s. 138–143.

²⁴⁰ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 278.

²⁴¹ Melander 2019, s. 149–150. Ks. ankarasta vastuusta tässä yhteydessä myös Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340–341.

²⁴² Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 278.

tuottamuksellisiin tekoihin, toisintoimimismahdollisuus voi oikeuskirjallisuuden mukaan soveltua myös tahallisiin rikoksiin.²⁴³

Rikosoikeudellisen tekokäsitteen ulkopuolelle rajautuvat esimerkiksi luonnonilmiöt, koska nämä eivät ole ihmisen tekemiä eli inhimillisiä tekoja. Lisäksi eräät tahdonvastaiset kehonliikkeet eivät ole rikosoikeudellisessa mielessä tekoja, koska henkilöllä ei tällöin ole rikosoikeuden edellyttämää kontrollointikykyä menettelyynsä.²⁴⁴ Nähdäkseni voimakas fyysinen pakottaminen voisi äärimmäisessä tilanteessa johtaa siihen, ettei kyseessä ole teko. Kuvitellaan esimerkiksi tilanne, jossa A, B ja C ovat keittiössä laittamassa ruokaa, ja B:llä on kädessään keittiöveitsi. Mikäli fyysisesti voimakkaampi A tarttuu B:tä veitsikädestä ja puukottaa täten C:tä, ei B:n osalta olisi kyse edes teosta. Rikokseen pakottamisessa ei kuitenkaan ole kyse tämänkaltaisesta absoluuttisesta fyysisen toisintoimimismahdollisuuden puuttumisesta, vaan henkisestä painostamisesta. Mielestäni henkinen painostus ei voi tavanomaisessa tilanteessa johtaa sellaiseen toisintoimimismahdollisuuden puuttumiseen, ettei kyseessä olisi rikosoikeudellisessa mielessä teko. Täydellinen toisintoimimismahdollisuuden puuttuminen edellyttäisi nähdäkseni hypnoosin tasoista henkistä vaikuttamista.²⁴⁵ Katson siten, että ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemä rikos on rikosoikeudellisessa mielessä teko.

Rankaisemattomuusperiaatetta koskevien esitöiden mukaan joissain tapauksissa ihmiskaupan uhrin rankaisemattomuus on myös selvää sen perusteella, ettei hänen voida katsoa syyllistyneen pakottamisen seurauksena tahalliseen tekoon.²⁴⁶ Edellisessä kappaleessa kuvattu esimerkki tarkoittaa myös sitä, ettei B ole toiminut tahallisesti eikä edes huolimattomasti suhteessa C:hen kohdistuneeseen puukoniskuun. Rankaisemattomuusperiaate voi mielestäni soveltua tahallisten tekojen lisäksi myös tuottamuksellisiin tekoihin, vaikka tahalliset teot lienevätkin olennaisimmassa roolissa. Rankaisemattomuusperiaate soveltuu luonnollisesti myös rikoksen yritykseen, koska se koskee myös täytettyä tekoa.

Tahallisuuden puuttumisessa voi lisäksi olla kyse siitä, ettei ihmiskaupan uhrin tahallisuus kata peittämisperiaatteen mukaisesti kaikkia tunnusmerkistötekijöitä. Pakottaminen voi tarkoittaa

²⁴³ Ks. Jareborg 2001, s. 303–304 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 340–342. On mielenkiintoista, että Tapani, Tolvanen ja Hyttinen ovat sijoittaneet toisintoimimismahdollisuutta käsittelevän luvun vastuuperusteiden yhteyteen huolimattomuuden alle, vaikka he käsittelevät toisintoimimismahdollisuutta myös sen heikossa muodossa.

²⁴⁴ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 217. Ks. myös Melander 2019, s. 116–117 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 103.

²⁴⁵ Ks. hypnoosista Melander 2019, s. 116.

²⁴⁶ HE 34/2004 vp, s. 73.

sitä, että ihmiskaupan uhri on pimennossa oman menettelynsä vaikutuksesta rikoskokonaisuuteen. Tahallisuuden kohteena voi nimittäin olla mitä vaihtelevimpia asioita kyseessä olevasta rikoksesta riippuen. On kuitenkin huomattava, että tietämättömyys teon lainvastaisuudesta ei kuitenkaan lähtökohtaisesti poista tahallisuutta.²⁴⁷ Tahallisuuden puuttuminen ei sulje rikosvastuuta pois säännönmukaisesti kaikissa rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa. Esimerkiksi taskuvarkauteen pakotetun ihmiskaupan uhrin on tullut mieltää oman menettelynsä varsin todennäköiseksi seuraukseksi se, että omaisuutta poistuu toisen hallusta ilman tämän lupaa. Pakottamisesta huolimatta ihmiskaupan uhri menettelee tahallisesti suhteessa tekonsa seuraukseen, eikä käsillä ole ainakaan reaktioaikaan rinnastettavaa toisintoimimismahdollisuuden puutetta sen vahvassa muodossa.

Rankaisemattomuusperiaatteen yhteydessä ei ole kyse toisintoimimismahdollisuudesta sen vahvassa muodossa. Toisintoimimismahdollisuuden puute ei siis tule vastaan vielä vastuuperusteiden tasolla, vaan vastuuperusteet lähtökohtaisesti täyttyvät, kun ihmiskaupan uhri tekee rikoksen. Mikäli jokin vastuuperuste puuttuu, ei kyseessä ole rikos. Tällöin ei kuitenkaan ole kyse rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta, koska ihmiskaupan uhrin ei voida ylipäätään katsoa syyllistyneen rikokseen yleisten rikosvastuun edellytysten nojalla. Tällöin ei ole edes tarpeen arvioida, että tulisiko henkilöön soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta.

Vastuuvapausperusteet ja toisintoimimismahdollisuus heikossa muodossa. Toisintoimimismahdollisuus voi heikossa muodossaan koskea tekotilanteeseen liittyviä pakottavia syitä, jotka rajoittavat sitä, mitä tekijän käyttäytymiseltä on järkevää edellyttää normatiivisesti.²⁴⁸ Toisintoimimismahdollisuus saa tässä heikossa muodossaan ilmiänsä vastuuvapausperusteena. Rankaisemattomuusperiaatteessa vaikuttaa olevan kyse nimenomaan tästä heikommasta toisintoimimismahdollisuuden muodosta. Sillä, että katsotaanko käsillä olevan oikeuttamisperuste vai anteeksiantoperuste, on oikeusvaikutuksien kannalta keskeinen merkitys. Teon katsominen oikeutetuksi on nimittäin oikeusvaikutuksiltaan vahvempi kuin sen katsominen vain anteeksiannettavaksi.²⁴⁹

Rankaisemattomuusperiaatteen mieltäminen oikeuttamisperusteeksi vastaa rankaisemattomuusperiaatteen toteutustavoista sallimista (*non-criminalisation*), koska tällöin rikosvastuu katsotaan kokonaisuudessaan poissuljetuksi. Vastaaaja ei siis ole syyllistynyt rikokseen, ja teko

²⁴⁷ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 182–183.

²⁴⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 342–343. Ks. myös Lappi-Seppälä 1987, s. 139.

²⁴⁹ HE 44/2002 vp, s. 99.

on oikeusjärjestyksen näkökulmasta sallittu. Hänelle ei voida tuomita rangaistusta eikä menettämisseuraamusta. Kolmiportaisessa rikoksen rakenteessa oikeuttamisperusteet poistavat teon oikeudenvastaisuuden. Oikeuttamisperusteen nojalla tehdyn teon kohteella ei tavanomaisesti ole vastustusoikeutta. Oikeuttamisperuste ei ole luonteeltaan henkilökohtainen, jolloin myös ulkopuolisilla on oikeus auttaa oikeuttamisperusteen nojalla toimivaa henkilöä.²⁵⁰ Lisäksi oikeuttamisperusteen nojalla tehdystä teosta ei aiheudu vahingonkorvausvelvollisuutta.²⁵¹ Rikosprosessissa syyte hylätään, jos oikeuttamisperuste soveltuu.²⁵²

Rankaisemattomuusperiaatteen tulkitseminen anteeksiantoperusteeksi vastaa nähdäkseni rankaisemattomuusperiaatteen toteutustavoista seuraamuksetta jättämistä (*non-application of penalties*), koska anteeksiantoperusteet vaikuttavat ainoastaan teosta seuraavaan rangaistukseen. Anteeksiantoperusteen soveltuessa tekijä on lain sanamuodon mukaan rangaistusvastuusta vapaa. Tekijälle ei tällöin tuomita rikosoikeudellista rangaistusta, mutta rangaistusvastuun poisulkeutuminen ei sisällä kannanottoa korvausvastuuseen tai menettämisseuraamukseen. Hänen menettelynsä katsotaan anteeksiannettavaksi, koska häneltä ei kohtuudella voitu edellyttää toisenlaista menettelyä. Anteeksiantoperusteen nojalla tehty teko on siis ymmärrettävä, mutta kuitenkin yleisellä tasolla kielletty. Kolmiportaisessa rikoksen rakenteessa anteeksiantoperusteet poistavat syyllisyyden, koska vastaajaan ei voida kohdistaa syyllisyysmoitetta.²⁵³ Teon moitearvostelu voi poistua joko kokonaan tai osittain. Hienosyiselle jäljelle jäävän moitteen tason arvioinnille ei kuitenkaan ole tarvetta, koska tekijä jää joka tapauksessa rankaisematta.²⁵⁴ Anteeksiantoperusteen nojalla tehtyyn tekoon on vastustusoikeus. Anteeksiantoperuste on henkilökohtainen vastuuvapausperuste, jolloin anteeksiantoperusteen nojalla toimivaa henkilö auttavat ulkopuoliset henkilöt voidaan katsoa osalliseksi rikokseen.²⁵⁵ Anteeksiantoperusteen nojalla toimiminen ei vapauta vahingonkorvausvastuusta.²⁵⁶

Esitöistä on luettavissa, ettei anteeksiantoperusteiden ole tarkoitettu sisältää syyllisyyden vahvistamista.²⁵⁷ Oikeustieteessä on katsottu, että anteeksiantoperusteen soveltaminen tarkoittaa

²⁵⁰ HE 44/2002 vp, s. 99–100. Ks. myös Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 389–391 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 245–247.

²⁵¹ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 390 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 50–51.

²⁵² Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 390.

²⁵³ HE 44/2002 vp, s. 99–100. Ks. myös Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 390–391, Melander 2019, s. 265–267 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 277–280.

²⁵⁴ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 278.

²⁵⁵ HE 44/2002 vp, s. 100.

²⁵⁶ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 391 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 50–51

²⁵⁷ HE 44/2002 vp, s. 99.

sitä, ettei kyseessä ole rikos, koska kaikki rikoksen rakenteen osatekijät eivät täyty.²⁵⁸ Anteeksiantoperusteet poistavat siis teon syyksiluettavuuden.²⁵⁹ Korkeimman oikeuden oikeuskäytännön perusteella on kuitenkin jokseenkin epäselvää, mihin oikeusvaikutuksiin anteeksiantoperusteen soveltaminen johtaa käytännössä.²⁶⁰ Anteeksiantoperusteen soveltaminen ei johda syytteen hylkäämiseen korkeimman oikeuden tuoreessa ratkaisukäytännössä.²⁶¹ Ratkaisun KKO 2019:22 (ään.) tuomiolauselmassa todetaan selväsanaisesti, että anteeksiantoperustetta sovellettaessa teko luetaan syyksi, mutta tekijä on rangaistusvastuusta vapaa. Käytännössä anteeksiantoperusteen nojalla tehty teko näyttää siis olevan syyksiluettava rikos, jolloin tekijään kohdistetaan ainakin yleiskielen merkityksessä moitearvostelu, mutta ei rikosoikeudellista seuraamusta.²⁶² Syyksilukevalla rikostuomiolla voi olla kielteisiä rankaisemattomuusperiaatteen hallinnolliseen ulottuvuuteen kuuluvia vaikutuksia, kuten esimerkiksi maasta karkottaminen.²⁶³

Oikeuttamisperusteita ovat hätävarjelu (RL 4:4.1) ja pakkotila (RL 4:5.1).²⁶⁴ Rikokseen pakottamisessa on kyse enemmän pakkotilasta kuin hätävarjelusta, koska ihmiskaupan uhrin tekemä rikos kohdistuu kolmannen suojattuihin oikeudellisiin intresseihin eikä käsillä ole oikeudetonta hyökkäystä.²⁶⁵ Tällöin on luontevaa lähteä siitä, että soveltuvin anteeksiantoperuste on pakkotilaoikeuden rajojen ylittäminen eli pakkotila anteeksiantoperusteena (RL 4:5.2). Pakkotilassa on kyse vaaratilanteesta, jossa jokin oikeudellisesti suojattu etu uhrataan, jotta voidaan pelastaa tärkeämpi oikeudellisesti suojattu etu pakottavalta ja välittömästi uhkaavalta vaaralta.²⁶⁶

Vaikuttaa siltä, ettei lainsäätäjät ole tarkoittanut rankaisemattomuusperiaatteen olevan oikeuttamisperuste, koska esitöissä käytetyt ilmaisut ”voi jäädä rankaisematta” ja ”ei voida rangaista” viittaavat anteeksiantoperusteeseen.²⁶⁷ Mikäli lainsäätäjät olisi tarkoittanut soveltaa ensi sijassa oikeuttamisperustetta, esitöissä olisi viitattu nimenomaisesti pakkotilaan tai käytetty ilmaisua ”voi olla sallittu”. Rankaisemattomuusperiaatteen mieltäminen oikeuttamisperusteeksi johtaisi lisäksi varsin erikoisiin tulkintatilanteisiin, koska tällöin ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen

²⁵⁸ Ks. Melander 2019, s. 267 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 5.

²⁵⁹ Hyttinen 2015, s. 62–63.

²⁶⁰ Ks. kokoava esittely Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 409–411.

²⁶¹ Ks. etenkin Melander 2019, s. 267, jonka mukaan anteeksiantoperusteen soveltuessa syyte tulisi hylätä, koska kaikki rangaistusvastuun edellytykset eivät täyty.

²⁶² Ks. Hyttinen 2015, s. 62–63, jonka mukaan anteeksiantoperusteen soveltuessa on kyse yleiskielen merkityksessä moitittavasta teosta, joka annetaan lain nojalla anteeksi.

²⁶³ Ks. karkottamisesta lähemmin Matikkala 2010, s. 230–232.

²⁶⁴ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 5.

²⁶⁵ Ks. HE 44/2002 vp, s. 118–123. Ks. myös Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 273, jotka katsovat, että pakottava uhka rikoksen tekemiseksi voi olla pakkotilana arvioitava asia.

²⁶⁶ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 416 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 293.

²⁶⁷ HE 122/2011 vp, s. 60 ja HE 69/2016 vp, s. 16.

uhrilla ei olisi vastustusoikeutta, ja periaatteessa kuka vain hyväksikäyttötilanteesta tietoinen ohikulkija voisi auttaa ihmiskaupan uhria tämän rikoksen toteuttamisessa. Rankaisemattomuusperiaate on nähdäkseni perustellumpaa mieltää Suomen oikeusjärjestyksessä henkilökohtaiseksi anteeksiantoperusteeksi. Esitöissä viitatuista toisintoimimismahdollisuudesta puhutaankin heikossa muodossaan syyllisyyden eli anteeksiantoperusteiden yhteydessä.²⁶⁸ Toisintoimimismahdollisuuden puute tarkoittaa rankaisemattomuusperiaatteen yhteydessä siten ennemmin anteeksiantoperustetta kuin oikeuttamisperustetta.

Ei ole kuitenkaan poissuljettua, että pakkotila soveltuisi oikeuttamisperusteena tietyissä voimakkaan pakottamisen tapauksissa myös rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin. Pakkotilasääntelyssä ei ole kuitenkaan lähtökohtaisesti ajateltu sellaista tilannetta, että henkilö pakotettaisiin tekemään rikos. Tästä kertoo se, ettei esitöissä ole annettu esimerkkejä rikoksiin pakottamisesta ja oikeustieteen perusteoksissa pakkotilaa ei juurikaan arvioida rikoksiin pakottamisen näkökulmasta.²⁶⁹ Kuvitellaan esimerkiksi, että ihmiskaupan uhri pakotetaan aseella uhkaamalla loukkaamaan selvästi vähäpätöisempää oikeudellista etua, kuten esimerkiksi näpistämään. Näissä kaikkein voimakkaimmissa pakottamistilanteissa ihmiskaupan uhri on sinänsä onnellisessa asemassa, että oikeusjärjestelmä voi tunnistaa tämänkaltaisen pakottamisen jopa oikeuttamisperusteeksi. Tällaisessa tilanteessa ihmiskaupan uhriasemalla ei kuitenkaan ole merkitystä, koska oikeuttamisperusteesta voisi hyötyä myös entuudestaan toisilleen ventovieraat henkilöt. Tällöin on selvää, että myös ihmiskaupan uhri toimii oikeuttamisperusteen nojalla, vaikka rankaisemattomuusperiaate ei lähtökohtaisesti ole luonteeltaan oikeuttamisperuste.

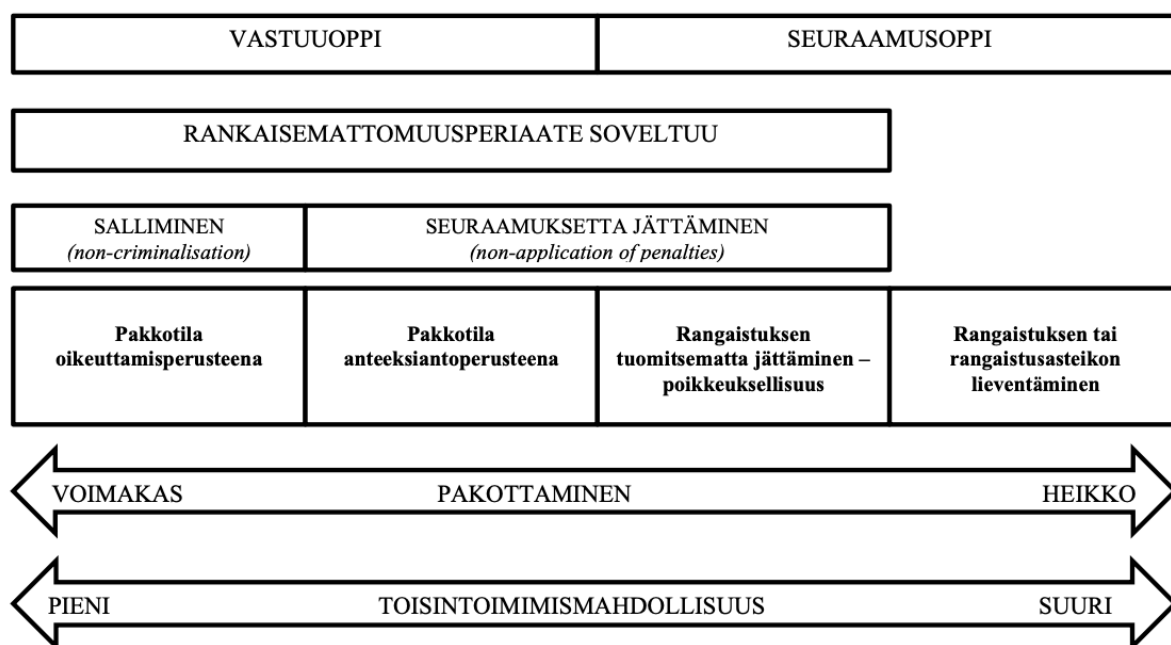
Pakkotilasääntely ei nähdäkseni sellaisenaan vastaa rankaisemattomuusperiaatteen asettamiin vaatimuksiin, koska rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisongelmat liittyvät välitöntä ja pakottavaa vaaraa hienovaraisimpiin pakottamisen keinoihin. Ihmiskaupan uhrien pakotettuina tekemät rikokset eivät pääsääntöisesti ole Suomen oikeusjärjestyksen sallimia. Suomessa rankaisemattomuusperiaate ei siis toteudu sallimisen merkityksessä (*non-criminalisation*) kuin hyvin rajatuissa poikkeustapauksissa eli tilanteissa, jotka joka tapauksessa kuuluisivat pakkotilan piiriin riippumatta siitä, onko rikokseen pakotettu henkilö ihmiskaupan uhri vai ei. Suomessa

²⁶⁸ Ks. toisintoimimismahdollisuudesta syyllisyyden yhteydessä Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 278 ja myös Melander 2019, s. 265.

²⁶⁹ Ks. HE 2002, s. 118–120. Ks. kuitenkin Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 273, jotka katsovat, että pakottava uhka rikoksen tekemiseksi voi olla pakkotilana arvioitava asia – tosin he eivät katsoneet pakkotilan soveltuvan antamaansa esimerkkiin.

rankaisemattomuusperiaate näyttää rikosoikeussystemaattisesti ottavan seuraamuksetta jättämisen (*non-application of penalties*) roolin.

Vastuuvapausperusteiden ja rangaistuksen tuomitsematta jättämisen systematiikka. Rikosoikeussystemaattisesti on selvää, että vastuuopin kysymykset on ratkaistava ennen seuraamusoppiin siirtymistä. Tämä tarkoittaa siis sitä, että pakkotilan soveltuminen sekä oikeuttamisperusteena että anteeksiantoperusteena on arvioitava ennen kuin rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevaa säännöstä voidaan soveltaa. Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskeva korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1991:88 (ään.) kuvastaa hyvin vastuuvapausperusteiden ja rangaistuksen tuomitsematta jättämisen keskinäistä etusijajärjestystä. Ratkaisussa arvioitiin ensin oikeuttamisperusteen (häätävarjelu) soveltumista tilanteeseen, sitten anteeksiantoperustetta (häätävarjeluun liioittelu) ja vasta viimeisenä rangaistuksen tuomitsematta jättämistä. Tämän jälkeen voidaan vielä arvioida rangaistuksen lieventämistä. Vastuuvapausperusteet ovat toisin sanoen asteikollisia.²⁷⁰ Seuraava kuvio havainnollistaa vastuuvapausperusteiden asteikollisuutta rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa.

Kuvio 3. Rankaisemattomuusperiaate ja vastuuvapausperusteiden asteikollisuus.

²⁷⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 409–411 etenkin alaviite 77. Ks. myös Melander 2019, s. 266 & 273 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 279–280 etenkin alaviite 710.

Kyseessä on liukuva asteikko, jossa pakottamisen voimakkuus ja toisintoimimismahdollisuuden suuruus ovat kääntäen verrannollisia: mitä voimakkaampaa pakottaminen on, sitä pienempi toisintoimimismahdollisuus vuorostaan on. Rankaisemattomuusperiaatteen kuviteltavissa olevien soveltamistilanteiden kirjo on sellainen, ettei sama säännös sovellu kaikkiin tapauksiin. Kaaviossa ihmiskaupan uhrin menettelyä tulee arvioida vasemmalta oikealle. Joissain tapauksissa pakottaminen voi olla niin voimakasta, että ihmiskaupan uhri toimii oikeuttamisperusteen nojalla, joissain tapauksissa kyse on anteeksiantoperusteesta ja joissain tapauksissa kyseeseen tulee rankaisemattomuusperiaatteen uloin raja eli rangaistuksen tuomitsematta jättäminen.

Rangaistuksen tai rangaistusasteikon lieventäminen ei enää vastaa rankaisemattomuusperiaatteen asettamiin vaatimuksiin edes suppeimmassa seuraamuksetta jättämisen merkityksessä, koska tällöin ihmiskaupan uhrille tuomitaan rikosoikeudellinen seuraamus. Nämä rikoslain säännökset tulevat kuitenkin arvioitaviksi kiperissä rajatapauksissa, joissa päädytään siihen lopputulokseen, ettei rankaisemattomuusperiaate sovellu.²⁷¹ En kuitenkaan käsittele rankaisemattomuusperiaatteen vaikutusta rangaistuksen mittaamiseen tämän enempää.

Seuraavaksi arvioin rankaisemattomuusperiaatetta tarkemmin seuraamuksetta jättämisen merkityksessä eli pakkotilaa anteeksiantoperusteena ja etenkin rangaistuksen tuomitsematta jättämistä.

3.2 *Seuraamuksetta jättäminen (non-application of penalties)*

3.2.1 Rankaisemattomuusperiaate ja pakkotila anteeksiantoperusteena

Rikoslain 4 luvun 5 §:n 2 momentissa säädetään pakkotilasta anteeksiantoperusteena. Säännöstä voidaan soveltaa, mikäli oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole pidettävä oikeuttamisperusteen tasoisena pakkotilana. Säännöksen mukaan tekijä on rangaistusvastuusta vapaa, jos häneltä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

²⁷¹ Rikoslain 6 luvun 6 §:n 1 kohdan mukaan rikoksen tekemiseen vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka on rangaistuksen lieventämisperuste ks. erinomainen analyysi Matikkala 2010, s. 131–132. Rikoslain 6 luvun 8 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan rangaistus määrätään noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa, jos rikos on tehty olosuhteissa, jotka läheisesti muistuttavat vastuuvapausperusteiden soveltamiseen johtavia olosuhteita ks. syvemmin Matikkala 2010, s. 148–154.

Esitöiden mukaan pakkotilalla voidaan puolustaa kaikkia oikeudellisesti suojattuja etuja.²⁷² Anteeksiannettavan pakkotilan soveltaminen kuitenkin edellyttää, että pelastettu etu on ylipäättään oikeudellisesti suojattu. Täten esimerkiksi lainvastaisia etuja ei voida puolustaa pakkotilalla.²⁷³

Esitöissä asetetaan tulkintaohje sille, millaista suhtautumista tekijältä voidaan kohtuudella vaatia. Esitöiden mukaan anteeksiannettavassa pakkotilassa lähtökohtana on, että pelastettava etu ei ole olennaisesti uhrattua etua arvokkaampi. Tekijän menettelyä tulee siis voida pitää ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana.²⁷⁴ Kyseessä on intressipunninta, jossa tilannetta on arvioitava kokonaisuutena. Lähtökohtaisesti anteeksiantoperuste ei sovellu, jos oikeudellisesti suojattujen etujen ero on huomattava. Vastaavasti mitä pienempi ero on, sitä suuremmalla todennäköisyydellä anteeksiantoperuste tulee sovellettavaksi. Anteeksiannettava pakkotila tulee kyseeseen lähinnä tapauksissa, joissa henkeen tai terveyteen kohdistuu vakava uhka.²⁷⁵

Pelastettavan edun tärkeys tarkoittaa edun subjektiivista merkitystä tekijälle, jolloin esimerkiksi julkiset ja yleiset intressit jäävät anteeksiannettavan pakkotilan ulkopuolelle.²⁷⁶ Lähtökohtaisesti uhratun ja pelastetun edun välinen intressipunninta on tehtävä objektiivisesta näkökulmasta. Jos arvoero on kuitenkin pieni, voidaan ottaa huomioon tekijän subjektiivinen näkökulma.²⁷⁷

Tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus on asetettu arvioinnin kriteeriksi siksi, että ulkoiset seikat, kuten ajan puute, voivat estää järkeväen punninnan, jolloin sanktiollakaan ei ole motivoivaa vaikutusta.²⁷⁸ Pakottavuus tarkoittaa sitä, että pakkotila on viimesijainen keino, johon turvautua, kun tilanteesta ei voi pelastautua muulla tavalla. Pakottavuuden vaatimuksen ei kuitenkaan tule johtaa kohtuuttomuuksiin, jolloin esimerkiksi vaivalloisen keinon huomioimatta jättäminen voi olla anteeksiannettavaa pakkotilaa. Kyseessä ei kuitenkaan voi olla pakkotila oikeuttamisperusteena, mikäli tällainen vaivalloinenkin toinen keino ylipäättään on olemassa. Lisäksi pakottavuus johtaa siihen, ettei pakkotila sovellu aivan pieniin vaaroihin.²⁷⁹

²⁷² HE 44/2002 vp, s. 121.

²⁷³ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 427 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 294.

²⁷⁴ HE 44/2002 vp, s. 122.

²⁷⁵ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 294–295. Ks. pakkotilasta anteeksiantoperusteena myös Melander 2019, s. 284–285 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 426–428.

²⁷⁶ HE 44/2002 vp, s. 122–123.

²⁷⁷ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 295.

²⁷⁸ HE 44/2002 vp, s. 123.

²⁷⁹ HE 44/2002 vp, s. 121.

Muilla seikoilla tarkoitetaan esitöissä tekijän henkilöön tai asemaan ja omaan käyttäytymiseen liittyviä syitä. Myös tekijän myötäsyyllisyydellä voi olla vaikutusta. Tämä tarkoittaa sitä, että jos tilanne on itse aiheutettu, tekijän menettely ei lähtökohtaisesti ole ymmärrettävää ja siten anteeksiannettavaa.²⁸⁰

Mikäli kokonaisarvioinnissa päädytään siihen, että nämä edellytykset täyttyvät, teko on anteeksiannettava. On täysin mahdollista, että pakkotilaa sovellettaisiin anteeksiantoperusteena ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemään rikokseen. Pakkotilasäännöksessä on kuitenkin rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta ongelmallisia arviointikriteerejä, jotka voivat estää anteeksiantoperusteen soveltamisen tilanteissa, joissa rankaisemattomuusperiaatetta kuitenkin tulisi soveltaa. Pakkotilasääntelyssä ei nimittäin ole lähtökohtaisesti ajateltu rikoksiin pakottamista, mikä voi tarkoittaa, ettei sitä herkästi sovellettaisi tällaiseen tilanteeseen. Pakkotilasääntely ei myöskään huomioi sitä, että henkilö tekisi rikoksen pitkäaikaisen ja monisyisen alisteisen aseman johdosta.²⁸¹ Sen sijaan pakkotilasääntely painottaa pakottamisen voimakkuutta ja tilanteen yllätyksellisyyttä. Tämä ei ole rankaisemattomuusperiaatteen tapauksessa oikea tulokulma, koska ihmiskaupassa käytetyt kontrollin keinot ovat usein tätä hienovaraisempia ja hyväksikäyttö ei ole yllätyksellinen tilanne, vaan jatkuva asiantila.

On olemassa tilanteita, jossa lainvastainen toiminta nähdään arkikielen merkityksessä ainoana vaihtoehtona selvitä tietystä tilanteesta. Rikosoikeudellisessa mielessä pakkotila on viimesijainen vaihtoehto, jonka arviointi poikkeaa jokseenkin arkiajattelusta.²⁸² Ihmiskaupan uhrin pakottaminen rikokseen tuskin olisi pakkotilan näkökulmasta pakottavaa, koska ihmiskaupan uhrilla on todellisuudessa mahdollisuus hankkia esimerkiksi viranomaisapua. On olemassa riski, että tekijältä kohtuudella vaadittavaa suhtautumista arvioitaisiin suhteessa keskimääräiseen ihmiseen ja pakottavuuskriteerin arviointi johtaisi uhrin syyllistämiseen. Tällainen tulkinta ei oikein ota huomioon ihmiskauppailmiön todellisuutta. Mikään ei tietysti estä pakkotilan arvioimista siten, että tulkinnassa otettaisiinkin huomioon ihmiskauppailmiö, asetettaisiin mittatikuksi keskimääräinen ihmiskaupan uhri ja annettaisiin painoarvoa ihmiskauppatilanteelle kokonaisarvioinnissa huomioitavana muuna seikkana.

²⁸⁰ HE 44/2002 vp, s. 123.

²⁸¹ Ks. kuitenkin Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 295, jossa he arvioivat lyhyesti anteeksiannettavan pakkotilan soveltumista lähisuhdeväkivallan kontekstissa.

²⁸² Backman 2004, s. 395.

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa pelastettava etu voisi olla varsin tärkeä perusoikeus, kuten rikokseen pakotetun ihmiskaupan uhrin tai tämän läheisen henki, terveys tai vapaus. Toisaalta on kysyttävä, että pelastaako ihmiskaupan uhri todellisuudessa mitään etua, jos hän tekee rikoksen pakotettuna. Käynnissä oleva ihmiskauppatilanne loukkaa näitä samaisia perusoikeuksia joka tapauksessa. Tällöin on jokseenkin vaikeaa arvioida, miten rikollisesta toiminnasta kieltäytyminen lisääisi tätä oikeudenvastaisuutta. Toisin sanoen pelastettava oikeudellisesti suojattu etu on vaikeaa määritellä tapauksissa, joissa pakottaminen ei sisällä nimenomaista uhkausta tietystä kielteisestä seurauksesta.

3.2.2 Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen

Rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä säädetään rikoslain 6 luvun 12 §:ssä seuraavasti:

Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos:

- 1) rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä;
- 2) tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana ja teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta;
- 3) rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava;
- 4) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon edellä 6 §:n 3 kohdassa (sovinto) ja 7 §:ssä tarkoitetut seikat tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet; taikka
- 5) rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen tarkoittaa tuomioistuimen päätöstä, jossa teko luetaan syyksi, mutta rangaistusta ei tuomita rikoslaissa tarkoitetun tuomitsemattajättämisperusteen nojalla. Syytettä ei siis hylätä, vaan tuomitsematta jättäminen sisältää moitearvostelun, vaikka tekijälle ei määrätäkään rangaistusta teosta.²⁸³ Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen poikkeaa tavoitteiltaan muista toimenpiteistä luopumista koskevista säännöksistä, koska se ei siivilöi rikosprosessista juttuja, vaan rikosprosessi käydään joka tapauksessa alusta loppuun saakka. Nimittäin vasta oikeudenkäynnin aikana voi ilmetä toimenpiteistä luopumista puoltavia seikkoja, jotka eivät ole tulleet aiemmin ilmi. Rangaistuksen tuomitsematta jättämisessä on ennen

²⁸³ HE 44/2002 vp, s. 210, Lappi–Seppälä 2000, s. 300 ja Lappi–Seppälä teoksessa Rikosoikeus 2013, I YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ > 6. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet > Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen > Tuomitsematta jättäminen > Pääperusteet. Ks. myös Matikkala 2010, s. 174.

kaikkea kyse siitä, että tuomioistuimella on viime kädessä valta päättää, onko vastaaja tuomitava teosta rangaistukseen vai ei.²⁸⁴ Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen on siis eräänlainen varaventtiili, joka täydentää vastuuvapausperusteita.²⁸⁵ Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskeva säännös on samalla myös rankaisemattomuusperiaatteen toteutumisen uloin raja.

Edellä on todettu, että mikäli anteeksiantoperuste soveltuu tekoon, tekijän syyllisyyttä ei tulisi vahvistaa.²⁸⁶ Näyttää kuitenkin siltä, että oikeuskäytännössä anteeksiantoperusteen nojalla tehdyt teot luetaan syyksi.²⁸⁷ Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevan lainkohdan soveltaminen johtaa täten käytännössä samaan lopputulokseen kuin rankaisemattomuusperiaatteen tulkitseminen anteeksiantoperusteeksi. Kummassakaan tapauksessa syytettä ei hylätä, jolloin syyksilukeva tuomio sisältää moitearvostelun, vaikka tekijälle ei määrätäkään rangaistusta teosta. Näin ollen ihmiskaupan uhrin näkökulmasta ei ole juuri merkitystä, että jätetäänkö hänelle rangaistus tuomitsematta vai katsotaanko käsillä olevan anteeksiantoperuste, jolloin hän on rangaistusvastuusta vapaa. Rankaisemattomuusperiaatteen toteutustavoista on joka tapauksessa kyse seuraamuksetta jättämisestä. Tällä hiuksenhienolla erolla on kuitenkin rikosoikeussysteemaattista merkitystä.

Säännöksen sanamuodon mukaan tuomioistuin *saa* jättää rangaistuksen tuomitsematta. Kyse on siis tuomioistuimen harkinnassa olevasta asiasta, eikä rikoslaki velvoita pidättäytymään rangaistuksen tuomitsemisesta.²⁸⁸ Tämä on linjassa ihmiskauppaleysoimimuksen ja ihmiskauppadiirektiivin asettamien velvoitteiden kanssa, joiden mukaan ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuuden tulee olla lainsäädännössä mahdollista, mutta sen soveltaminen on harkinnanvaraista. Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen on poikkeus lähtökohtaisesta rikosvastuun toteutumisesta, jonka soveltamisessa tulee kiinnittää erityistä huomiota rikosoikeuden yhdenvertaisuuteen. Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä sovelletaankin verrattain harvoin ja usein vain verrattain lievissä rikoksissa.²⁸⁹ Rankaisemattomuusperiaate kansainvälisenä oikeusperiaatteenä eli sallittuna oikeuslähteenä tarjoaa kuitenkin selkänokkaa kotimaisten rangaistuksen tuomitsematta jättämistä koskevan säännöksen tulkintaan.

²⁸⁴ Tapani – Tolvanen 2016, s. 180–181.

²⁸⁵ Matikkala 2010, s. 172 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

²⁸⁶ Ks. HE 44/2002 vp, s. 99 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 5.

²⁸⁷ Ks. Melander 2019, s. 267 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 409–411.

²⁸⁸ Matikkala 2010, s. 174.

²⁸⁹ Ks. Lappi-Seppälä 2000, s. 307 ja Tapani – Tolvanen 2016, s. 181–182.

Rankaisemattomuusperiaatteen kannalta olennaisin tuomitsemattajättämisperuste on säännöksen 3 kohdan mukainen poikkeuksellisuusperuste, johon myös viitataan ihmiskauppaleysoikumuksen täytäntöönpanoa koskevissa esitöissä nimenomaisesti.²⁹⁰ Kuitenkin myös 1 kohdassa tarkoitettu vähäisyysperuste sekä 2 kohdassa tarkoitettu nuoruusperuste voisivat nähdäkseni tulla yksittäistapauksissa arvioitaviksi rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta. Näiden tuomitsemattajättämisperusteiden valossa ei kuitenkaan ole mahdollista tavoittaa systemaattisesti tyydyttävää ja kaikkiin lainsoveltamistilanteisiin soveltuvaa ratkaisua, koska nuoruusperusteen soveltaminen edellyttää rikoksenteijältä alle 18-vuoden ikää ja vähäisyysperuste kytkee tarkastelun teon vakavuuteen. Seuraavassa luvussa tarkastelen seuraamuksetta jättämistä syvemmin poikkeuksellisuusperusteen näkökulmasta.

3.2.3 Rankaisemattomuusperiaate ja poikkeuksellisuusperuste

Rikoslain 6 luvun 12 §:n 3 kohtaa kutsutaan vakiintuneesti poikkeuksellisuusperusteeksi, jonka mukaan tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava. Tekoon liittyvillä erityisillä syillä tarkoitetaan sitä, että tekijän mahdollisuudet noudattaa lakia ovat olleet ulkoisista syistä tavanomaista heikommat. Tekijään liittyvillä erityisillä syillä viitataan sen sijaan sisäisiin syihin.²⁹¹

Esitöiden mukaan erityiset syyt voi liittyä joko tekijän syyllisyyteen tai tekijän henkilöön ja hänen syyntakeisuusarvioonsa. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa on nähdäkseni kyse tekijän syyllisyydestä, jolla tarkoitetaan tyypillisesti teon motivaatiotaustaan liittyviä perusteita, jotka ovat lähellä anteeksiantoperusteita. Esitöissä mainitaan tällaisista perusteista tekijään kohdistunut voimakas painostus tai uhka, voimakas ja äkkiarvaamaton houkutus, pakkotilaa tai hätävarjelua taikka rangaistavuuden poistavaa oikeuserehdystä lähellä olevat tilanteet, sekä tapaukset, joissa uhri on provosoinut tekijän rikokseen tai muuten myötävaikuttanut rikokseen.²⁹²

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa on kyse nimenomaan esitöissä tarkoitusta voimakkaasta painostuksesta tai uhasta taikka pakkotilaa lähellä olevista tilanteista.

²⁹⁰ HE 122/2011 vp, s. 60.

²⁹¹ Ks. Lappi-Seppälä teoksessa Rikosoikeus 2013, I YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ > 6. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet > Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen > Tuomitsematta jättäminen > Täydentäviä perusteita.

²⁹² HE 79/1989 vp, s. 19–20 ja HE 44/2002 vp, s. 211. Ks. myös Matikkala 2010, s. 177 ja Tapani – Tolvanen 2016, s. 185–186.

Katson, että ihmiskaupan uhrin pakottaminen rikokseen on sellainen teon motivaatiotaustaan liittyvä erityinen syy, jonka nojalla ihmiskaupan uhrin tekemä rikos voi olla anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava. Tämä lienee ollut myös lainsäätäjän näkemys, koska ihmiskauppayleissopimuksen täytäntöönpanon esitöissä viitataan nimenomaisesti poikkeuksellisuusperusteeseen rankaisemattomuuden toteutuskeinona.²⁹³ On mielenkiintoista, että vasta rangaistuksen tuomitsematta jättämisen yhteydessä puhutaan nimenomaisesti painostuksesta rikoksen tekemiseen. Painostuksen vaikutusta ei mainita erikseen pakkotilaa koskevissa esitöissä. Tästä voisi päätellä, että lainsäätäjä on saattanut tarkoittaa, että painostuksen vaikutus tulisi ottaa huomioon vasta seuraamusopin puolella.

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltaminen poikkeuksellisuusperusteen kautta tarkoittaisi käytännössä sitä, että tuomioistuin katsoo vastaajan olevan todennäköinen ihmiskaupan uhri, joka on pakotettu rikoksen tekemiseen ja tämä rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava. Toisin sanoen poikkeuksellisuusperuste toimii mittatikkuna, kun arvioidaan, onko pakottaminen ollut riittävässä suhteessa ihmiskaupan uhrin tekemään rikokseen. Pakottaminen on täten ollut riittävä, kun ihmiskaupan uhrin tekemä rikos on ollut anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava. Anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava rikos on siis sellainen, ettei tekoon sovellu anteeksiantoperuste, mutta tilanne kuitenkin muistuttaa tätä. Toisin sanoen anteeksiannettavan pakkotilan osalta tämä tarkoittaa sitä, että poikkeuksellisuusperuste voi tulla kyseeseen tilanteissa, jos ihmiskaupan uhrilta olisi kohtuudella voitu vaatia muuta suhtautumista. Poikkeuksellisuusperuste ei myöskään lähtökohtaisesti rajaa mitään rikoksia soveltamisen ulkopuolelle, vaikka teon vakavuudella onkin merkitystä kokonaisharkinnassa. Poikkeuksellisuusperuste vaikuttaa siten kaikkein soveltuvimmalta säännökseltä seuraamuksetta jättämisen toteuttamiseen, koska se on sanamuodoltaan varsin joustava. Poikkeuksellisuusperustetta ei ole kuitenkaan oikeuskäytännössä tulkittu kovin joustavasti.

Korkein oikeus on antanut poikkeuksellisuusperusteen soveltamisesta joitain ratkaisuja. Ratkaisussa KKO 1992:78 korkein oikeus on todennut selväsanaisesti, että rangaistuksen tuomitsematta jättäminen on poikkeussäännös, jota on sovellettava rajoitetusti.²⁹⁴ Korkein oikeus on tiivistänyt hyvin ratkaisun KKO 2020:80 yhteydessä vallitsevaa oikeustilaa toteamalla, että kynnys rangaistuksen tuomitsematta jättämiselle on varsin korkea. Rangaistuksen

²⁹³ HE 122/2011 vp, s. 60.

²⁹⁴ KKO 1992:78, perustelujen viimeinen kappale. Korkein oikeus ei kuitenkaan avannut onnettoman lyhyissä perusteluissa, miksi kyseisessä tapauksessa ei päädytty pitämään kihlakunnanoikeuden puheenjohtajan tuottamuksesta virkavelvollisuuden rikkomista tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavina.

tuomitsematta jättäminen on yleensä edellyttänyt, että tekoon tai tekijän syyllisyyteen on liittynyt sellaisia *erityisiä moitittavuutta vähentäviä seikkoja*, jotka tekevät rikoksesta vähäisen tai anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavan.²⁹⁵ Korkein oikeus on jättänyt rangaistuksen tuomitsematta poikkeuksellisuusperusteella vain kahdessa tapauksessa: KKO 1991:88 (ään.) ja KKO 2000:40 (ään.).

Ratkaisussa KKO 1991:88 (ään.) oli kyse hätävarjelua lähellä olevasta tilanteesta, kun ravintolan omistaja ampui haulikolla ravintolaan tunkeutuneiden varkaiden autoa, jolla yksi varkaista oli pakenemassa rikospaikalta. Ravintolan omistajan tarkoitus oli merkitä auto, jotta se voitaisiin myöhemmin tunnistaa. Korkein oikeus katsoi, ettei ravintolan omistajalla ollut oikeutta ampua varkaiden autoa haulikolla sen pysäyttämiseksi tai merkitsemiseksi.²⁹⁶ Ravintolan omistaja jätettiin kuitenkin rangaistukseen tuomitsematta, koska korkeimman oikeuden mukaan hänen menettelyään oli pidettävä anteeksiannettavana ottaen huomioon ravintolaan aikaisemmin kohdistuneet varkausrikokset, tekeillä ollut anastusrikos ja auton liikkeelle lähdön aiheuttama yllättävä tilanne.²⁹⁷ Näin ollen omaisuuden kohdistuva uhka on tehnyt jopa varsin vakavan teon – vaaran aiheuttamisen haulikolla ampumalla – anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavaksi. Nähdäkseni ihmiskauppatilanteessa on kyse omaisuuden suojaa huomattavasti tärkeämmistä suojeleuintresseistä. Mielestäni voimakas painostus on myös lähtökohtaisesti anteeksiannettava vaikutin teon motivaatiotaustaan kuin tekijän kokemus teon oikeutuksesta.

Ratkaisussa KKO 2000:40 (ään.) oli kyse siitä, olivatko vesioikeuden jäsenet syyllistyneet tuotukselliseen virkavelvollisuuden rikkomiseen vastaanottamalla voimayhtiön tarjoamaa kestitystä. Korkein oikeus katsoi, ettei rikos ollut vesioikeuden päällikkötuomarin osalta anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava, mutta jätti vesioikeuden insinöörijäsenet rangaistukseen tuomitsematta. Korkein oikeus perusteli rangaistuksen tuomitsematta jättämistä kestityksen vähäisyydellä, alalla vallinneella kestityskäytännöllä ja heidän asemallaan tuomioistuimen rivijäsenenä.²⁹⁸ Toisin sanoen korkein oikeus on vahvistanut, että virkamiehen huolimaton menettely voi tietyissä olosuhteissa olla anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavaa. Virkamiehen huolimaton menettely on nähdäkseni luonteeltaan moitittavampaa kuin rikoksen tekeminen pakotettuna, koska virkamiehillä on erityinen velvollisuus olla toimimatta huolimattomasti.

²⁹⁵ KKO 2020:80, perustelujen kohta 9.

²⁹⁶ KKO 1991:88 (ään.), perustelun ensimmäinen kappale.

²⁹⁷ KKO 1991:88 (ään.), perustelun toiseksi viimeinen kappale.

²⁹⁸ KKO 2000:40 (ään.), perustelujen toiseksi viimeinen kappale.

On kuitenkin huomattava, että poikkeuksellisuusperuste soveltuu virkamiehen huolimattomaan menettelyyn vain erityisistä syistä. Ratkaisussa KKO 2020:80 korkein oikeus ei pitänyt tutkinnanjohtajan menettelyä anteeksiannettavana tekoon rinnastettavana, kun tutkinnanjohtaja oli riittävästi asiaan perehtymättä määrännyt henkilön pidätettäväksi puhelimitse vapaa-ajallaan. Korkein oikeus katsoi, ettei vakiintuneen menettelytavan noudattaminen tee teosta anteeksiannettavaa, vaan tutkinnanjohtajan olisi tullut perehtyä asiaan huolellisemmin tai ohjata asia eteenpäin päivystävälle pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle. Korkein oikeus antoi asiassa painoarvoa sille, ettei asiassa ollut kiire eikä tilanne ollut kehittynyt odottamattomasti tai yllättävästi.²⁹⁹

Rankaisemattomuusperiaatteen kannalta olennaisessa ratkaisussa KKO 1995:203 (ään.) korkein oikeus arvioi esitöiden tarkoittamaa voimakasta painostusta tai uhkaa sekä pakkotilaa tai rangaistavuuden poistavaa oikeuserehdystä lähellä olevia tilanteita. Tapauksessa oli kyse poikkeuksellisuusperusteen soveltumisesta tilanteeseen, jossa poliisimies syyllistyi liikenneturvallisuuden vaarantamiseen ajamalla runsasta ylinopeutta kuljettaessaan sisäasianministeriä, joka oli myöhässä tapaamisesta. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta on mielenkiintoista, ettei sisäasianministeri antanut nimenomaista käskyä ajaa ylinopeutta, mutta korkein oikeus tunnisti silti tilanteen olosuhteista tietynasteisen painostuksen olemassaolon.³⁰⁰ Korkeimman oikeuden enemmistö katsoi kuitenkin, ettei myöhästymisen ollut rinnastettavissa sellaiseen pakottavaan vaaraan, jonka johdosta tekoa olisi pidettävä anteeksiannettavana.³⁰¹ Vähemmistöön jääneet oikeusneuvokset ja esittelijä olivat sen sijaan sitä mieltä, että poliisimiehen tosiasialliset mahdollisuudet toimia toisin olivat vähäiset, ja tekoa olisi siksi pidettävä anteeksiannettavana.³⁰² Ratkaisusta voidaan nähdäkseni tulkita, ettei esitöissä tarkoitettua voimakkaan painostuksen tarvitse olla nimenomaista painostusta jonkin teon tekemiseksi, vaan painostus voidaan päätellä tilanteen olosuhteista.

²⁹⁹ KKO 2020:80, perustelujen kohdat 12–14.

³⁰⁰ KKO 1995:203 (ään.), perustelujen viimeinen kappale.

³⁰¹ KKO 1995:203 (ään.), perustelujen toiseksi viimeinen kappale.

³⁰² Ks. myös Tapani – Tolvanen 2016, s. 186–187. Tapani ja Tolvanen tosin katsovat, että poliisimiehen motiivitilanne oli kokonaisuutena sellainen, että olisi ollut perustellumpaa jättää rangaistus tuomitsematta ks. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 427–428.

Korkein oikeus on todennut ratkaisussa KKO 2005:137 (ään.), että myös kilpailutilanteen aiheuttama kiihtymys voi tapauksesta riippuen vaikuttaa tekijän syyllisyysmoitetta vähentävästi, ja sillä voi siten olla merkitystä poikkeuksellisuusperusteen arvioinnissa.³⁰³

Yhteenvetona todettakoon, että korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on annettu liekaa huomattavasti rikoksiin pakottamista lievemmille tekijän syyllisyyteen liittyville erityisille syyille, jotka ovat tehneet rikoksesta anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavan. Poikkeuksellisuusperusteen tulkinnassa on lisäksi otettava huomioon rankaisemattomuusperiaate kansainvälisenä oikeusperiaatteena, joka tarjoaa selkänöjää rangaistuksen tuomitsematta jättämistä puoltavalle tulkinnalle. Näin ollen oikeuskäytännössä varsin korkealla asetettu poikkeuksellisuusperusteen soveltamiskynnys ole este sille, että ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemä rikos katsottaisiin erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavaksi etenkin, kun lainsäätäjä on viitannut poikkeuksellisuusperusteeseen nimenomaisesti tässä yhteydessä.³⁰⁴ Rankaisemattomuusperiaatteen uloin raja täsmentyy siis poikkeuksellisuusperustetta koskevassa tuomioistuinten ratkaisukäytännössä.

3.2.4 Johtopäätös seuraamuksetta jättämisen toteutumisesta

Suomessa ihmiskaupan uhrien seuraamuksetta jättäminen (*non-application of penalties*) voi toteutua joko anteeksiantoperusteena eli anteeksiannettavana pakkotilana (RL 4:5.2) tai rangaistuksen tuomitsematta jättämisenä poikkeuksellisuusperusteella (RL 6:12 kohta 3), jos anteeksiantoperuste ei sovellu tilanteeseen. Tapaukseen soveltuvalla säännöksellä ei ole juurikaan merkitystä ihmiskaupan uhrin kannalta, koska molemmat säännökset johtavat käytännössä samoihin oikeusvaikutuksiin eli siihen, ettei hänelle tuomita rikosoikeudellista seuraamusta. Soveltuvalla säännöksellä on kuitenkin rikosoikeussystemaattista merkitystä.

Anteeksiannettavassa pakkotilassa on kyse siitä, ettei ihmiskaupan uhrilta olisi voinut kohtuudella edellyttää muunlaista suhtautumista. Pakkotila voi nähdäkseni soveltua anteeksiantoperusteena rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin. Rankaisemattomuusperiaatteen näkökulmasta anteeksiannettavaan pakkotilaan liittyy kuitenkin ongelmallisia arviointikriteerejä, jotka voivat estää anteeksiantoperusteen soveltamisen joihinkin

³⁰³ KKO 2005:137 (ään.), perustelujen kohta 10. Kyseisessä kunnianloukkaustapauksessa korkein oikeus ei kuitenkaan jättänyt rangaistusta tuomitsematta.

³⁰⁴ Ks. HE 122/2011 vp, s. 60.

rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin. Poikkeuksellisuusperusteen soveltuessa teko katsotaan tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettavaksi.

Poikkeuksellisuusperusteen soveltamisessa on nimenomaisesti tarkoitettu ottaa huomioon painostus rikoksen tekemiseksi, jolloin se taipuu pakkotilaa luontevammin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin.³⁰⁵ Katson, että poikkeuksellisuusperuste mahdollistaa rankaisemattomuusperiaatteen toteutumisen varsin laajasti, koska kyseessä on sanamuodoltaan varsin joustava normi, eikä aiempi oikeuskäytäntö näytä asettavan esteitä ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudelle. Poikkeuksellisuusperuste ei lähtökohtaisesti rajaa edes vakavia rikoksia soveltamisen ulkopuolelle, jolloin sen soveltamisala vastaa laajuudeltaan rankaisemattomuusperiaatteen asettamia vaatimuksia.

Näyttää siis siltä, etteivät rankaisemattomuusperiaatteen kaikki soveltamistilanteet kuulu Suomen oikeusjärjestyksen tunnistamien vastuuvapausperusteiden piiriin. Esitöiden perusteella vaikuttaa siltä, että lainsäätäjällä on tarkoittanut, että rankaisemattomuusperiaate mielletään Suomessa pääasiassa toimenpiteistä luopumisena. Lainsäätäjällä on ensin esitelty toimenpiteistä luopumista koskevat normit, jonka jälkeen toisintoimimismahdollisuuden puute on mainittu eräänlaisena lisähuomiona.³⁰⁶ Rikosoikeussystematiikka edellyttää kuitenkin arvioimaan ensin vastuuvapausperusteiden soveltumisen tapaukseen ennen kuin rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä koskevaa säännöstä voidaan soveltaa. Näin ollen rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa ei ole ensi sijassa kysymys vastuuvapausperusteista, vaan nähdäkseni enemmänkin toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten tulkinnasta.

Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen tarkoittaa käytännössä sitä, että rikosprosessi käydään alusta loppuun. Rankaisemattomuusperiaatteen toteuttaminen poikkeuksellisuusperusteen välityksellä on varsin monimutkainen tulkintaketju, joka johtaa siihen, ettei ketään tuomita rangaistukseen. Poikkeuksellisuusperusteen soveltamiseen kytkeytyy kuitenkin moitearvostelu ihmiskaupan uhrin menettelystä, koska rikos luetaan syyksi.

Koska ihmiskaupan uhrien seuraamuksetta jättäminen on mahdollista, Suomen oikeusjärjestys vastaa ihmiskauppaleyssopimuksen ja ihmiskauppadirektiivin asettamia vähimmäisvaatimuksia. Lainsäädäntömuutoksille ei mielestäni ole tarvetta seuraamuksetta jättämisen osalta

³⁰⁵ Ks. HE 79/1989 vp, s. 19–20 ja HE 44/2002 vp, s. 211.

³⁰⁶ HE 122/2011 vp, s. 60

etenkin, kun lainsäätäjät on nimenomaisesti viitannut esitöissä poikkeuksellisuusperusteeseen, joka on tyydyttävä ratkaisu seuraamuksetta jättämisen toteuttamiseksi.³⁰⁷

3.3 Valtionrajarikoksen erityinen rankaisemattomuussäännös (*non-criminalisation*)

Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuus valtionrajarikoksesta poikkeaa rikosoikeussysteemiltä luonteeltaan siitä pääsäännöstä, jonka olen edellä esittänyt. Tämä johtuu valtionrajarikoksen tunnusmerkistöön kuuluvasta erityisestä rankaisemattomuussäännöksestä.

Valtionrajarikoksesta säädetään rikoslain 17 luvun 7 §:ssä ja lievästä valtionrajarikoksesta saman luvun 7 a §:ssä. Valtionrajarikos on tyypillinen statusrikos. Karkeasti tiivistettynä valtionrajarikoksen tunnusmerkistö kieltää Suomen rajan ylittämisen tai tämän yrittämisen ilman asianmukaisia matkustusasiakirjoja ja muiden rajan ylittämistä annettujen säännösten rikkomisen sekä asiattoman oleskelun rajavyöhykkeellä. Rangaistusuhka on sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi.³⁰⁸ Valtionrajarikossäännöksen 2 momentissa (650/2004) säädetään seuraavasti poikkeustilanteista, joissa ulkomaalaista ei tule tuomita valtionrajarikoksesta tai lievästä valtionrajarikoksesta:

Valtionrajarikoksesta ei tuomita ulkomaalaista, joka 1 momentissa tarkoitetun teon johdosta käännytetään tai karkotetaan maasta, eikä ulkomaalaista, joka pakolaisuuden perusteella hakee turvapaikkaa tai oleskelulupaa Suomessa. Valtionrajarikoksesta ei tuomita myöskään ulkomaalaista, joka on tehnyt 1 momentissa tarkoitetun teon sen vuoksi, että hän on ollut 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan kohteena.

Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös ei koske yksinomaan ihmiskaupan uhreja, vaan se liittyy pakolaissopimuksesta kumpuavien velvoitteiden laajempaan kontekstiin.³⁰⁹ Ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan uhrit lisätiinkin valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännökseen vasta jälkikäteen vuonna 2004 eli samassa yhteydessä, kun ihmiskauppasäännökset otettiin rikoslakiin ensimmäistä kertaa. On huomattava, että rankaisemattomuussäännös soveltuu pakolaissopimuksen kontekstista johtuen vain ulkomaalaisiin ihmiskaupan uhriin. Täten kotimaiset ihmiskaupan uhrit eivät voi hyötyä valtionrajarikoksen erityisestä rankaisemattomuussäännöksestä.

³⁰⁷ Ks. HE 122/2011 vp, s. 60.

³⁰⁸ Ks. yksityiskohtaisempi katsaus valtionrajarikokseen Kallio 2016, s. 7–11. Ks. myös Majanen teoksessa Rikosoikeus 2013, II RIKOSLAJIT > 7. RL 17: Rikokset yleistä järjestystä vastaan > Valtionraja- ja maahantulorikokset > Valtionrajarikokset (RL 17:7 ja 17:7a).

³⁰⁹ Ks. HE 6/1997 vp, s. 122–123. Ks. myös kokoava esitys pakolaissopimuksesta vastuuvapauden perustana Korpi 2019, esim. s. 14–22 ja 30–31.

Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen esityöt ovat niitä harvoja oikeuslähteitä, joissa otetaan kantaa rankaisemattomuusperiaatteen tulkintaan Suomen näkökulmasta. Lainsäätäjä on tosin varsin niukkasanainen siitä, miten säännöksen tarkoittamaa rankaisemattomuutta tulisi tulkita. Ihmiskaupan uhrien mainitsemista valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksessä on perusteltu esitöissä uhrien suojelulla ja kohtuussyillä. Erilliselle sääntelylle on todettu olevan tarvetta selvyiden vuoksi. Esitöissä kuitenkin todetaan nimenomaisesti, että tuomitsematta jättäminen ei edellytä sitä, että joku tuomitaan ihmiskaupparikoksesta. Rankaisemattomuussäännöstä voidaan soveltaa myös, jos on muuten selvitetty riittävästi, että ulkomaalainen on ollut ihmiskaupparikoksen uhri.³¹⁰

On huomionarvoista, ettei valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöstä ole kytketty pakottamisen käsitteeseen. Sen sijaan rankaisemattomuussäännös soveltuu henkilöön, joka on tehnyt valtionrajarikoksen *sen vuoksi, että hän on ollut ihmiskaupan kohteena*. Täten ihmiskauppatilanteen ja valtionrajarikoksen välinen yhteys muistuttaa enemmän kausaatiomallille tyypillistä seurasajattelua. Katson kuitenkin, että valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksessä ei ole kyse kausaatiomallista, vaan se edustaa olettamismallia. Säännöksessä käytetty voimakas sanamuoto ”ei tuomita” muistuttaa Schloenhardtin ja Markey-Towlerin tunnistamia olettamismallia edustavia *soft law* -instrumentteja.³¹¹ Valtionrajarikoksessa on lisäksi kyse varsin vähäisestä rikoksesta.³¹² Tällöin on perusteltua lähteä siitä, että rankaisemattomuus oletetaan, jos on saatu riittävä selvitys siitä, että ulkomaalainen on ollut ihmiskaupan kohteena. Täten valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöstä tulee jättää soveltamatta ihmiskaupan uhreihin vain siinä tapauksessa, jos valtionrajarikos ei selvästi liity ihmiskauppaan millään tapaa.³¹³ Tämä tulkinta on nähdäkseni yhdenmukainen etenkin esitöissä korostetun selvyiden tavoitteen kanssa.³¹⁴

Erityisen mielenkiintoista valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksessä on kuitenkin se, mihin oikeusvaikutuksin sen soveltaminen johtaa. Keskiössä on se, miten tunnusmerkistössä käytettyä ilmaisua ”ei tuomita” tulisi tulkita. Rankaisemattomuussäännöksen sanamuoto antaa

³¹⁰ HE 34/2004 vp, s. 73.

³¹¹ Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 36. Ks. ihmiskaupan vastainen mallilaki UNODC 2009, artikla 10 kohta 2 (*“shall not be held criminally or administratively liable”*) ja YK:n ihmisoikeusvaltuutetun suosituksen OHCHR 2002, s. 1 kohta 7 (*“shall not be detained, charged or prosecuted”*).

³¹² HE 6/1997 vp, s. 124.

³¹³ Ks. vastaavasti Jovanovic 2017, s. 68 & 70, joka katsoo rankaisemattomuusperiaatteen soveltuvan automaattisesti statusrikoksiin. Ks. myös Schloenhardt – Markey-Towler 2016, s. 36–37.

³¹⁴ Ks. HE 34/2004 vp, s. 73.

ymmärtää, ettei lainsoveltajalle jätetä tuomitsemisesta harkinnanvaraa, mikäli valtionrajarikos on tehty sen vuoksi, että ulkomaalainen on ollut ihmiskaupan kohteena. Valtionrajarikoksen esitöiden mukaan on ilmeistä, että 2 momentissa tarkoitettuihin tilanteisiin sovellettaisiin toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Esitöiden mukaan olisi kuitenkin tarkoituksenmukaisempaa, ettei ulkomaalaisen oleskelua pitkitettäisi tarpeettomasti valtionrajarikosta koskevan esitutkinnan, syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin vuoksi.³¹⁵ Esityöt antavat siis ymmärtää, että ”ei tuomita” tarkoittaa toimenpiteistä luopumista edeltävää vaihetta. Tämä viittaa nähdäkseni siihen, ettei toimenpiteitä alun alkaenkaan aloitettaisi.

Ilmaisu ”ei tuomita” esiintyy rikoslaissa myös itsepesua koskevassa rahanpesun rajoitussäännöksessä (RL 32:11) ja kaappauksen (RL 34:11.2) sekä laittomaan tuontitavaraan ryhtymisen (RL 46:15.2) yhteydessä. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2020:98 (ään.) käsiteltiin itsepesun rangaistavuutta. Vähemmistöön jääneen oikeusneuvoksen eriävästä mielipiteestä voidaan päätellä, että mikäli rajoitussäännöstä olisi sovellettu, syyte olisi hylätty.³¹⁶ Ilmaisu ”ei tuomita” tarkoittaa siis syytteen hylkäämistä. Tulkinta-apua voidaan hakea myös laittoman maahantulon järjestämisen hyväksyttäviä syitä koskevasta rajoitussäännöksestä (RL 17:8.2), vaikka sanamuoto ei olekaan täysin yhtenevä valtionrajarikoksen rajoitussäännöksen kanssa. Hyväksyttäviä syitä koskeva rajoitussäännös on yksi teon tunnusmerkistötekijöistä, joka rajaa rangaistavan menettelyn alaa. Kyseessä on rikosoikeudelliselta luonteeltaan siis yksittäisen tunnusmerkistön sisään konstruoitu negatiivinen rikosvastuun edellytys.³¹⁷

Valtionrajarikoksen 2 momentti on nähdäkseni juuri tällainen erityinen negatiivinen tunnusmerkistötekijä. Kyseessä ei täten ole toimenpiteistä luopumiseksi luettava säännös. Sen sijaan kyse on siitä, ettei rikoksen tunnusmerkistö täyty tapauksessa, jossa ulkomaalainen ihmiskaupan uhri on tehnyt valtionrajarikoksen ihmiskaupan vuoksi. Esitutkintaviranomainen näyttää myös päättävän valtionrajarikosta koskevat tutkinnat säännönmukaisesti ”ei rikosta” -perusteella (ETL 10:2.2).³¹⁸ Jos teko ei täytä rikoksen tunnusmerkistöä, tekijälle ei luonnollisesti voida määrätä rangaistusta, koska rikosvastuu katsotaan kokonaisuudessaan poissuljetuksi.³¹⁹

³¹⁵ HE 6/1997 vp, s. 124.

³¹⁶ KKO 2020:98 (ään.), eri mieltä olevan jäsenen lausunnon toiseksi viimeinen kappale.

³¹⁷ Pesonen 2017, s. 39–43.

³¹⁸ Korpi 2019, s. 33.

³¹⁹ HE 44/2002 vp, s. 99.

Valtionrajarikoksen erityinen rankaisemattomuussäännös johtaa siihen, että rankaisemattomuusperiaate toteutuu jo vastuuperusteiden tasolla. Toisin sanoen se kuvastaa rankaisemattomuusperiaatteen toteutustavoista sallimista (*non-criminalisation*). Tämä on rikosoikeussysteemaattisesti mielenkiintoinen valinta, koska valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen soveltuessa teko ei ole missään olosuhteissa rikos. Tällöin vastuuvapausperusteiden soveltamista ei ole tarpeen edes arvioida. Koska kyseessä ei ole rikos, rikosprosessia ei tulisi ylipäättään aloittaa tai se tulisi päättää heti, kun riittävä epäily ihmiskaupan uhriarvosta on tullut ilmi. Valtionrajarikoksen osalta ihmiskaupan uhreilla on siis kaikkein kattavin vastuuvapaus. Tämä rikosoikeussysteemaattinen ratkaisu ei kuitenkaan ole yleistettävissä kaikkiin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin, koska kaikkiin olennaisiin rikostunnusmerkistöihin ei ole tarkoituksenmukaista säätää vastaavaa negatiivista tunnusmerkistötekijää. Mikäli rankaisemattomuusperiaate haluttaisiin mieltää sallimisen merkityksessä, olisi systeemaattisesti järkevämpää säätää erikseen nimenomainen oikeuttamisperuste kuin liuta tunnusmerkistöä rajoittavia säännöksiä.

Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännöksen soveltamisala on varsin suppea, koska se soveltuu vain ulkomaalaisiin ihmiskaupan uhreihin ja ainoastaan valtionrajarikoksen tunnusmerkistön täyttäviin tekoihin. Valtionrajarikoksen erityinen rankaisemattomuussäännös on kuitenkin varsin merkittävä osoitus statusrikosten rankaisemattomuudesta Suomessa. Valtionrajarikos ei kuitenkaan ole ainut Suomen lainsäädännön tuntema statusrikos. On nimittäin mielenkiintoista, miksei vastaavaa erillistä rankaisemattomuussäännöstä ole säädetty myös ulkomalaisrikkomuksesta (Ulkl 185 §). Olisi yhdenmukaista harkita kaikkien statusrikosten osalta samaa lähestymistapaa. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös tarjoaa joka tapauksessa suoraviivaisen ratkaisun rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi, mutta vain hyvin rajatuissa tapauksissa.

3.4 Syyttämättä jättäminen (*non-prosecution*)

3.4.1 Rankaisemattomuusperiaate ja syytepakko

Luen rankaisemattomuusperiaatteeseen syyttämättä jättämisen merkityksessä (*non-prosecution*) sekä varsinaisen syyttämättä jättämisen että tätä varhaisemmassa vaiheessa sovellettavat toimenpiteistä luopumista koskevat säännökset, kuten esimerkiksi esitutinnan rajoittamisen (ETL 3:10). Seuraavaksi käsittelen kuitenkin vain syyttämättäjättämisperusteiden soveltumista näytöllisesti selviin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin.

Suomessa vallitsee lähtökohtainen syytepakko, jos syytekynnys ylittyy. Syytekynnyksellä viitataan tavallisesti todennäköisten syiden tasoiseen näyttövaatimukseen, josta on erotettava muut syyteen prosessuaaliset edellytykset.³²⁰ Tätä kutsutaan syytepakko- eli legaliteettiperiaateksi. Legaliteettiperiaate ei kuitenkaan ole poikkeukseton, sillä Suomen rikosprosessissa on vaikutteita myös tarkoituksenmukaisuus- eli opportunitaattiperiaatteesta. Tämä tarkoittaa sitä, että syytekynnyksen ylittyessä syyttäjä saa tehdä rajallista tarkoituksenmukaisuusharkintaa, jossa voidaan huomioida myös rikospoliittisia ja sosiaalisia näkökohtia. Merkittävin osoitus opportunitaattiperiaatteesta on harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen, josta säädetään laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa.³²¹ Oikeuskirjallisuudessa on esitetty myös sellaisia näkökantoja, ettei syyteharkinta ole vain oikeudellista harkintaa syytteen nostamisen laillisten edellytysten täyttymisestä. Näissä ratkaisumalleissa syyttäjältä edellytetään myös eettistä harkintaa siitä, että onko ratkaisu hyvä ja oikeudenmukainen niin asianosaisten kuin yhteiskunnan kokonaisedun kannalta.³²²

Syyttämättä jättäminen on poikkeus, eikä sen tule muodostua missään rikostyyppissä tavanomaiseksi ratkaisuksi. Syyttämättä jättämisen on aina perustuttava yksittäisen tapauksen erityispiirteisiin.³²³ Rankaisemattomuusperiaatteen osalta kyse ei kuitenkaan ole minkään yksittäisen teon faktisesta dekriminallisoinnista, vaan säännönmukaisesta syyttämättä jättämisestä tietyssä vastuuvapausperusteita muistuttavassa tilanteessa. Rankaisemattomuusperiaatteesta ei ole erillistä säännöstä syyttämättä jättämisen merkityksessä, jolloin rankaisemattomuusperiaatteen toteutumista on arvioitava suhteessa voimassa olevaan sääntelykehikkoon.

Edellä on todettu, ettei laillisuusperiaate muodostune tulkinnan esteeksi rikosvastuuta supistettaessa, mutta rikosoikeuden yhdenvertaisuuteen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Syyttämättä jättämisessä ei kuitenkaan ole kyse tuomitsemisesta, vaan prosessipäätöksestä. Syyttäjä ei voi tulkita lakia yhtä vapaasti kuin tuomari, koska tarkasti rajatut syyttämättäjättämisperusteet ovat poikkeus lähtökohtaiselle syyttämispakolle. Toisin sanoen syyttämättäjättämisperusteet eivät ole ainakaan teoriatasolla yhtä joustava rangaistusvastuun viimeinen varaventiili kuin tuomitsemattäjättämisperusteet.³²⁴

³²⁰ Jokela 2018, s. 272.

³²¹ Jokela 2018, s. 258–261. Ks. myös Lappi–Seppälä 2000, s. 280

³²² Jokela 2018, s. 259.

³²³ Jokela 2018, s. 277. Ks. myös HE 82/1995 vp, s. 39.

³²⁴ Ks. Lappi–Seppälä 2000, s. 301, Tapani – Tolvanen 2016, s. 181 ja Lappi–Seppälä teoksessa Rikosoikeus 2013, I YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ > 6. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet > Rikosoikeudellisista toimenpiteistä

Rankaisemattomuusperiaate kansainvälisenä oikeusperiaatteena ei nähdäkseen sellaisenaan mahdollista lähtökohtaisen syytepakon sivuuttamista. Vahvasti velvoittavat kansainväliset oikeuslähteet eivät nimittäin velvoita pidättäytymään syyttämisen rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa. Rankaisemattomuusperiaate tarjoaa kuitenkin tärkeää selkänöjää syyttämättä jättämistä puoltavalle tulkinnalle yksittäistapauksissa, koska syyttämättä jättämisen tueksi on olemassa kansainvälisiä oikeuslähteitä.³²⁵

3.4.2 Syyttämättä jättäminen prosessuaalisella perusteella

Syyttäjän on nostettava syyte epäilystä rikoksesta, jos hän katsoo, että kyseessä on laissa rangaistavaksi säädetty teko, jonka syyteoikeus ei ole vanhentunut, ja on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi (ROL 1:6). Vastaavasti syyttäjän on tehtävä päätös syyttämättä jättämisestä prosessuaalisella perusteella, jos nämä syytteen nostamiselle säädetty edellytykset eivät täyty (ROL 1:6a kohta 1). Syyttäjällä on velvollisuus perustella syyttämättä jättämispäätös (ROL 1:6a.2).

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa ei ole kyse syyteoikeuden puuttumisesta tai vanhentumisesta. Myös syytekynnys ylittyy, jos vain on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi.

Valtakunnansyyttäjän yleisen ohjeen VKS:2016:6 mukaan syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta ”ei rikos” -perusteella, jos syyttäjän käsityksen mukaan kaikki asian oikeudelliselle harkinnalle merkitykselliset seikat ovat tulleet riittävästi selvitetyiksi, mutta tunnusmerkistötekijän, syyllisyyden tai oikeudenvastaisuuden puuttumisen vuoksi asiassa ei ole kyseessä rikos.³²⁶ Nähdäkseen rikoksen tunnusmerkistö ja muut vastuuperusteiden edellytykset lähtökohtaisesti täyttyvät, kun ihmiskaupan uhri on tehnyt rikoksen pakotettuna. Poikkeuksen tähän muodostaa kuitenkin ulkomaalaisen ihmiskaupan uhrin tekemä valtionrajarikos, koska tällöin rikoksen tunnusmerkistö ei täyty valtionrajarikoksen erityisen rankaisemattomuussäännöksen johdosta.

luopuminen > Tuomitsematta jättäminen > Pääperusteet. Ks. myös kohtuus toimenpiteistä luopumisen taustaperiaatteena Lappi-Seppälä teoksessa *Rikosoikeus 2013, I YLEISIÄ KYSYMYKSIÄ* > 6. Seuraamusjärjestelmän pääpiirteet > Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen > Taustaperiaatteet.

³²⁵ Ks. esim. ETYJ 2013a, s. 32–33 kohta 25 ja YK:n ihmiskaupparaporttoija 2020, s. 9 kohta 32–34.

³²⁶ Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje 2016, luku 3.1 Prosessuaaliset syyttämättä jättämispäätökset – Päätösperusteet – Ei rikos.

Näin ollen kyseessä ole laissa rangaistavaksi säädetty rikos, ja syyttäjän on jätettävä syyte nostamatta ”ei rikos” -perusteella.³²⁷

Valtakunnansyyttäjän ohjeessa täsmennetään, että rangaistusvastuun edellytykset voivat puuttua esimerkiksi syyntakeettomuuden vuoksi tai silloin, kun henkilö on toiminut oikeuttamisperusteen, kuten pakkotilan, nojalla. Ohjeessa todetaan kuitenkin, että syyntakeisuuden tai oikeudenvastaisuuden puuttumisesta on oltava esitutkinta-aineiston perusteella vakuuttava selvitys. Lisäksi ohjeessa huomautetaan, että valtaosassa tapauksia tämä harkinta sopii paremmin tuomioistuimen tehtäväksi.³²⁸ On mielenkiintoista, ettei valtakunnansyyttäjän ohjeessa tarkastella erikseen anteeksiantoperusteita, vaikka syyllisyys mainitaankin rikoksen osatekijänä. Sen sijaan puhutaan ainoastaan oikeuttamisperusteista ja syyntakeettomuudesta. Tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että anteeksiantoperusteiden arviointi sopii paremmin tuomioistuimen tehtäväksi. Täten syyttäjä voisi jättää syyttämättä rikokseen pakotettua ihmiskaupan uhria ”ei rikosta” -perusteella ainoastaan näytöllisesti selvissä voimakkaan pakottamisen tapauksissa, jotka kuuluvat kiistatta oikeuttamisperusteen tasoisen pakkotilan piiriin.

Syyttäjän tulee siis jättää syyte nostamatta tai hän voi jättää syytteen nostamatta prosessuaalisella perusteella tapauksissa, joissa on kyse sallimisesta (*non-criminalisation*) rankaisemattomuusperiaatteen toteutustapana.

3.4.3 Syyttämättä jättäminen harkinnanvaraisella perusteella

Harkinnanvaraisilla syyttämättäjättämisperusteilla tarkoitetaan laissa säädettyjä poikkeuksia syytepaktoon tilanteissa, joissa syytteen nostamiselle säädetyt edellytykset täyttyvät (ROL 1:6.2). Harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen ei pidä sisällään syyllisyyden vahvistamista. Sen sijaan päätöksellä viestitään ainoastaan, että syytteen nostamisen edellytykset täyttyvät, mutta toimenpiteistä luovutaan.³²⁹ Syyttäjällä on velvollisuus perustella syyttämättäjättämispäätös. Perusteluista tulee ilmetä ne seikat ja todisteet sekä näytön arviointi ja oikeudellinen päättely, joihin päätös perustuu (ROL 1:6a.2).

³²⁷ Ks. myös HE 6/1997 vp, s. 124 ja HE 34/2004 vp, s. 73, jossa puhutaan valtionrajarikosta koskevasta syytevapaudesta.

³²⁸ Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje 2016, luku 3.1 Prosessuaaliset syyttämättäjättämispäätökset – Päätösperusteet – Ei rikos.

³²⁹ Jokela 2018, s. 280.

Harkinnanvaraisia syyttämättäjättämisperusteita tarkasteltaessa on pantava merkille, ettei niiden joukossa ole tuomitsemattäjättämisperusteiden poikkeuksellisuusperustetta vastaavaa perustetta.³³⁰ Ihmiskauppayleissopimuksen täytäntöönpanoa ja ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuutta koskevissa esitöissä ei ole nimenomaisesti viitattu mihinkään yksittäiseen syyttämättäjättämisperusteeseen.³³¹

Yleiseen ja yksityiseen etuun liittyvät näkökohdat on otettava huomioon kaikkia syyttämättäjättämisperusteita sovellettaessa, vaikka tästä ei nimenomaisesti säädetä vähäisyys- ja nuoruusperusteen kohdalla.³³² Syyttämättäjättämisperusteita ei voida soveltaa, jos se olisi vastoin tärkeää yleistä tai yksityistä etua. Yleinen etu liittyy ennen kaikkea rikosoikeuden yleisestävään vaikutukseen, mutta siihen voidaan liittää myös yleisten oikeusturvaperiaatteiden ja yhdenvertaisuuden arvot. Yksityinen etu tarkoittaa pääasiassa asianomistajan taloudellisia intressejä esimerkiksi vahingonkorvauksen suhteen.³³³

Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa on huomioitava, ettei ihmiskaupan uhrin rankaisemisella ole yleisestävää vaikutusta.³³⁴ Yksityinen etu on olennainen kriteeri uhrillisissa rikoksissa, mutta uhrittomissa rikoksissa, kuten huumausainerikoksissa, yksityinen etu ei vaadi syyttämistä. Nähdäkseni tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei säännönmukaisesti edellytä ihmiskaupan uhrien syyttämistä pakotettuina tehdyistä rikoksista, ellei rikos ole erityisen vakava tai asianomistajan taloudelliset intressit huomattavat.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 §:ssä (670/2014) säädetään syyttämättäjättämisestä vähäisyysperusteella (1 kohta) ja nuoruusperusteella (2 kohta):

Syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta:

1) jos epäilystä rikoksesta ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä rikoksesta epäillyn syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä; sekä

2) epäilystä rikoksesta, josta epäilty ei ollut tekohetkellä täyttänyt kahdeksaatoista vuotta ja josta ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta ja jonka katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan.

³³⁰ Ks. Lappi-Seppälä 2000, s. 302.

³³¹ HE 122/2011 vp, s. 60.

³³² Jokela 2018, s. 284. Ks. myös valtakunnansyyttäjän yleinen ohje 2016, luku 3.2 Harkinnanvaraiset syyttämättäjättämispäätökset – Tärkeä yleinen tai yksityinen etu.

³³³ Lappi-Seppälä 2000, s. 291–292. Ks. myös HE 79/1989 vp, s. 16 ja HE 82/1995 vp, s. 39–40.

³³⁴ Ks. Muraszkievicz 2019, s. 57–59.

Vähäisyysperuste edistää ennen kaikkea prosessiekonomian ja voimavarojen järkevän kohdentamisen intressejä. Nuoruusperusteen taustalla on ajatus seuraamusten tarkoituksenmukaisuudesta suhteessa rikosten ennalta ehkäisyyn.³³⁵

Odotettavissa olevalle rangaistukselle asetetut vaatimukset tarkoittavat sitä, ettei epäilystä rikoksesta ole vakiintuneen yleisen tuomioistuinikäytännön perusteella *in concreto* odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai nuoruusperusteen osalta enintään kuusi kuukautta vankeutta.³³⁶ Selvissä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa *in concreto* seurauksen tulisi olla enintään rangaistuksen tuomitsematta jättäminen, joka on sakkoa lievempi sanktio. Täten vähäisyys- ja nuoruusperuste voisivat soveltua tämän kriteerin valossa jopa hieman vakavampiinkin rikoksiin. Tosin nykyisellään rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisesta ei ole vakiintunutta tuomioistuinikäytäntöä, jolloin lienee perusteltua soveltaa vähäisyys- ja nuoruusperustetta sellaisiin rikostyyppeihin, joihin niitä myös tavallisesti sovelletaan.

Esitöiden mukaan vähäisyysperusteen soveltaminen perustuu kokonaisarviointiin, jossa samanaikaisesti otetaan huomioon sekä teon haitallisuus että tekijän syyllisyys. Vähäisyysperusteen soveltaminen ei kuitenkaan edellytä molempien ehtojen täyttymistä. Teon haitallisuudella tarkoitetaan sen vahingollisuutta ja vaarallisuutta. Syyllisyyden arviointiin puolestaan vaikuttaa muun muassa syyksiluettavuus eli tahallisuuden ja tuottamuksen eri asteet. Esitöissä kuitenkin huomautetaan, että yleensä harkinta tekijän syyllisyyteen liittyvien seikkojen olemassaolosta ja vaikutuksesta rangaistukseen tulee jättää tuomioistuimen tehtäväksi, mutta täysin ilmeisissä tapauksissa voi myös syyttämättä jättäminen olla mahdollista. Arvioitaessa rikoksen vähäisyyttä kokonaisuutena on kiinnitettävä huomiota siihen, onko rikosta pidettävä rikoslajin normaalitapaukseen verrattuna vähäisenä.³³⁷ Mielestäni vähäisyysperuste mahdollistaa rikokseen pakotettujen ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättämisen ainakin lievien rikosten osalta, koska pakottaminen vaikuttaa tekijän syyllisyyttä vähentävästi. Kuitenkin teon haitallisuus ja vakavuus voi johtaa siihen, ettei tekoa voida pitää kokonaisuutena arvostellen vähäisenä.

Nuoruusperuste voi nähdäkseni helpottaa alaikäisten ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättämistä. Nuoruusperuste pitää kuitenkin sisällään arviointikriteerin ihmiskaupan uhrin

³³⁵ Lappi-Seppälä 2000, s. 275.

³³⁶ Ks. HE 82/1995 vp, s. 38 ja valtakunnansyyttäjän yleinen ohje 2016, luku 3.2 Harkinnanvaraiset syyttämättä jättämispäätökset – Päätösperusteet – Vähäisyysperuste & – Nuoruusperuste.

³³⁷ HE 82/1995 vp, s. 38–39 ja HE 79/1989 vp, s. 13. Ks. vähäisyysperusteesta tarkemmin Jokela 2018, s. 281 ja Lappi-Seppälä 2000, s. 282–284.

ymmärtämättömyydestä ja harkitsemattomuudesta, joka sopii huonosti rikoksiin pakottamisen kontekstiin.³³⁸ Ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen on siis mahdollista ainakin lievien rikosten osalta. Vakavien rikosten osalta syyttämättä jättäminen on kuitenkin haastavaa vähäisyys- tai nuoruusperusteella.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 8 §:ssä (670/2014) säädetään syyttämättä jättämisestä kohtuusperusteella (1 kohta), konkurrenssi- eli yhtymisperusteella (2 kohta), kustannusperusteella (3 kohta) ja tunnustamisperusteella (2 momentti):

Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, syyttäjä saa sen lisäksi, mitä 7 §:ssä säädetään, jättää syytteen nostamatta, jos:

- 1) oikeudenkäyntiä ja rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu epäillyn toiminta tekonsa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, teosta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat;
- 2) epäilty rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä tai aikaisemmin tuomitun rangaistuksen huomioon ottamista koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään; tai
- 3) asian käsittelyn jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavissa olevaan seuraamukseen.

Jos syyteharkinnassa on saman henkilön tekemäksi epäiltyjä rikoksia kaksi tai useampi ja hän on tunnustamalla edistänyt yhden tai useamman epäillyn rikoksen selvittämistä, syyttäjä voi päättää, että syytettä ei nosteta kaikista epäillyistä rikoksista. Syyte on kuitenkin nostettava, jos tärkeä yleinen tai yksityinen etu niin vaatii.

Suoralta kädeltä voidaan todeta, etteivät konkurrenssi-, kustannus- ja tunnustamisperuste tarjoa systemaattisesti kestäväää ratkaisua rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin, koska säännösten perusta on yksinomaan prosessiekonomiassa.³³⁹ Konkurrenssi- ja tunnustamisperusteiden soveltaminen on sidottu rikoksesta epäillyn muuhun rikolliseen toimintaan, kun taas kustannusperuste kytkeytyy käsiteltävän asian laadun ja odotettavissa olevien kustannuksien suhteeseen. Kustannusperusteiden osalta on kuitenkin pantava merkille, että selkeissä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa odotettavissa olevan seuraamuksen tulisi olla lievin mahdollinen eli rangaistuksen tuomitsematta jättäminen. Ei ole tietenkään poissuljettua, että kyseiset säännökset tarjoaisivat yksittäistapauksissa soveltuvan keinon ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättämiseksi.

³³⁸ Ks. nuoruusperusteesta tarkemmin Jokela 2018, s. 281–282 ja Lappi–Seppälä 2000, s. 284–285.

³³⁹ Lappi–Seppälä 2000, s. 275. Ks. myös HE 58/2013 vp, s. 21–22.

Nähdäkseni kohtuusperuste on rankaisemattomuusperiaatteetta ajatuksen tasolla lähimpänä oleva syyttämättäjättämisperuste, koska se ottaa huomioon rikoksesta epäiltyyn liittyviä henkilökohtaisia olosuhteita. Kohtuusperuste ottaa siis huomioon teon ulkopuolisia reaalisia argumentteja, joilla ei ole välitöntä yhteyttä itse teon törkeyteen tai tekijän syyllisyyteen.³⁴⁰ Kohtuusperusteen taustalla on kohtuusajattelu ja aineellisen oikeudenmukaisuuden edellyttämä joustomahdollisuus. Lisäksi sen taustalla vaikuttaa ajatus seuraamusten tarkoituksenmukaisuudesta suhteessa rikosten ennalta ehkäisyyn.³⁴¹

Kohtuusperusteen soveltamisalaa ei ole rajattu vain lieviin rikoksiin, vaan teoriassa se voi soveltua mihin rikosnimikkeeseen tahansa. Kuitenkin teon vakavuus vaikuttaa syyteharkinnassa: mitä vakavampi rikos on, sen painavampia siihen liittyvien poikkeuksellisten olosuhteiden on oltava, jotta kohtuusperustetta voitaisiin soveltaa.³⁴² Rikoksen vakavuus painaa vaakakupissa myös silloin, kun punnitaan yleisen edun asettamia vaatimuksia.³⁴³

Rankaisemattomuusperiaatteen kannalta olennaisia kohtuusperusteessa lueteltuja seikkoja ovat epäillyn henkilökohtaiset olot ja muut seikat, joiden perusteella oikeudenkäyntiä ja rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina. On mahdollista, että konkreettiseen tapaukseen liittyy useita kohtuusperusteessa mainittuja seikkoja. Tällöin syyttäjän on tehtävä päätös kohtuusperusteen soveltumisesta kokonaisuutensa perusteella, jossa otetaan huomioon kyseisten seikkojen yhteisvaikutus.³⁴⁴

Esitöiden mukaan henkilökohtaisilla oloilla tarkoitetaan sitä, että epäilty on huomattavan iäkäs tai vaikeasti sairas taikka hän on loukkaantunut vakavasti rikoksen tekemisen yhteydessä. Henkilökohtaisina oloina voidaan huomioida myös eräiden laitokseen sijoitettujen henkilöiden tekemiä rikoksia. Rikoksiin pakottamista ei siis tule pitää säännöksen tarkoittamina henkilökohtaisina oloina. Esitöiden mukaan muita seikkoja voivat olla esimerkiksi asianomistajan nimenomainen toivomus syyttämättä jättämisestä sekä tilanne, jossa rikoksen syytteesenpanon pitkäikäkö vanhentumisaika on kulunut miltei loppuun ja rikos on sattumanvaraisesti vasta tässä vaiheessa tullut viranomaisen tietoon.³⁴⁵ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että tällaisia muita

³⁴⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 285–286.

³⁴¹ Lappi-Seppälä 2000, s. 275.

³⁴² HE 82/1995 vp, s. 39 ja HE 79/1989 vp, s. 15. Ks. myös valtakunnansyyttäjän yleinen ohje 2016, luku 3.2 Harkinnanvaraiset syyttämättäjättämispäätökset – Päätösperusteet – Kohtuusperuste.

³⁴³ Lappi-Seppälä 2000, s. 291.

³⁴⁴ HE 79/1989 vp, s. 15–16. Ks. myös valtakunnansyyttäjän yleinen ohje 2016, luku 3.2 Harkinnanvaraiset syyttämättäjättämispäätökset – Päätösperusteet – Kohtuusperuste.

³⁴⁵ HE 79/1989 vp, s. 15. Ks. myös HE 82/1995 vp, s. 39.

seikkoja voisivat olla myös syytetyn henkilökohtaisessa elämässä tapahtuneet olennaiset muutokset eli se, että rikollisuus on kuulunut aiempaan elämäntilanteeseen.³⁴⁶ Rikoksiin pakottamisessa voisi olla kyse tämänkaltaisesta tilanteesta, jossa rikollisuus olisi liittynyt jo takana olevaan ihmiskauppatilanteeseen.

Nähdäkseni on mahdollista, että ihmiskauppatilanne huomioitaisiin ”muuna seikkana”, joka tekisi oikeudenkäynnistä kohtuuttoman tai tarkoituksettoman. Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuus ei kuitenkaan suoraan mahdu kohtuusperusteen sanamuotoon ilman avoimen ”muut seikat” -tekijän tulkintaa, jolloin lähtökohtainen syytepakko puoltaa syyttämistä etenkin vakavien rikosten osalta.

3.4.4 Johtopäätös syyttämättä jättämisen toteutumisesta

Ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen prosessuaalisella ”ei rikos” -perusteella tulee kyseeseen ainoastaan valtionrajarikoksen erityisen rankaisemattomuussäännöksen ja selvien oikeutettujen pakkotilatekojen kohdalla eli tapauksissa, joissa on kyse sallimisesta (*non-criminalisation*) rankaisemattomuusperiaatteen toteutustapana.

Nähdäkseni tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei säännönmukaisesti edellytä ihmiskaupan uhrien syyttämistä pakotettuina tehdyistä rikoksista, ellei rikos ole erityisen vakava tai asianomistajan taloudelliset intressit huomattavat. Harkinnanvarainen syyttämättä jättäminen on mahdollista lievissä rikoksissa ainakin vähäisyysperusteella, koska pakottaminen vaikuttaa ihmiskaupan uhrin syyllisyyttä vähentävästi. Edellytyksenä on kuitenkin se, että teko on kokonaisuutena arvioituna vähäinen. Lapsiuhrien osalta myös nuoruusperuste voi tulla kyseeseen.

Kohtuusperuste voi teoriassa soveltua jopa kaikkein vakavimpiin rikoksiin. Nähdäkseni on mahdollista, että ihmiskauppatilanne huomioitaisiin ”muuna seikkana”, joka tekisi oikeudenkäynnistä kohtuuttoman tai tarkoituksettoman. Laissa ei kuitenkaan ole nimenomaista säännöstä, jonka nojalla ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen vakavissa rikoksissa olisi mahdollista ilman varsin pitkälle menevää tulkintaa. Kohtuusperusteen soveltuminen ihmiskaupan uhrien tekemiin vakaviin rikoksiin, kuten huumausainerikoksiin, on siis jokseenkin epäselvää.

Syyttämättä jättämiseen ei kytkeydy Suomessa moitearvostelua. Suomessa on mahdollista jättää syyttämättä rikokseen pakotettuja ihmiskaupan uhreja näytöllisesti selvissä tapauksissa

³⁴⁶ Lappi-Seppälä 2000, s. 290–291.

ainakin, kun kyse on lievistä rikoksista. Syyttämättä jättäminen ei kuitenkaan toteudu ongelmitta kaikkien rikosten osalta, koska syyttämättä jättäminen on haastavaa jopa näytöllisesti selvien vakavien rikosten osalta. Näin ollen syyttämättä jättäminen (*non-prosecution*) rankaisemattomuusperiaatteen toteutumiskeinona toteutuu Suomessa osittain.

Oikeustilan epäselvyys etenkin vakavien rikosten osalta voi johtaa epäyhtenäiseen laintulkintaan samanlaisissa tilanteissa. Lisäksi rankaisemattomuusperiaatteen vieraus ja epäselvä rikosoikeussystemaattinen luonne voivat vaikeuttaa syyttämättä jättämistä, koska sovellettavien säännösten epäselvyys puoltaa asian viemistä tuomioistuimeen. Toimenpiteistä luopumista koskevat normit eivät aja asiaansa, jos niiden soveltaminen ei ole suoraviivaista ja selkeää. Kohutusperusteen tulkintaa voitaisiin täsmentää esimerkiksi lainsäädäntötoimin tai valtakunnan-syyttäjän ohjeella siitä, miten rankaisemattomuusperiaate tulisi ottaa huomioon syyteharkinnassa. Mikäli ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen olisi selkeää, rikosprosessi voitaisiin päättää jo esitutkintavaiheessa siten, että syyttäjä rajoittaisi esitutkinnan tutkinnanjohtajan esityksestä (ETL 3:10.1). Lailla säätämällä tai ohjeen antamisella olisi oikeustilan selkeyttämisen lisäksi vahva viestinnällinen funktio siitä, ettei ihmiskaupan uhreja tulisi syyttää pakotettuina tehdyistä rikoksista.

3.5 Johtopäätös rankaisemattomuusperiaatteesta Suomen oikeusjärjestyksessä

Suomessa ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuudesta säädetään erikseen ainoastaan valtionrajarikoksen yhteydessä, mutta muilta osin rankaisemattomuusperiaate on jätetty voimassa olevan oikeuden varaan.³⁴⁷ Rankaisemattomuusperiaate ei ole nähdäkseen sellaisenaan vakiintunut rikosoikeuden yleinen oppi tai yleisesti tunnustettu oikeusperiaate. Ei ole kuitenkaan estettä sille, että rankaisemattomuusperiaatteelle annettaisiin itsenäinen merkityssisältö tuomioistuin-käytännössä.

Rankaisemattomuusperiaatteella on kolme oikeusvaikutuksiltaan erilaista toteutuskeinoa. Näitä ovat salliminen (*non-criminalisation*), jossa teko on oikeusjärjestyksen näkökulmasta sallittu, seuraamuksetta jättäminen (*non-application of penalties*), jossa ihmiskaupan uhrille ei tuomita rikosoikeudellista sanktiota, ja syyttämättä jättäminen (*non-prosecution*), jossa aloitettu rikosprosessi keskeytetään.

³⁴⁷ HE 122/2011 vp, s. 60.

Rankaisemattomuusperiaatteen arviointikynnys ylittyy silloin, kun ihmiskaupan uhri on pakotettu rikoksen tekemiseen. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltumista konkreettiseen tilanteeseen tulee siis arvioida silloin, kun on saatu riittävä selvitys siitä, että luonnolliseen henkilöön on kohdistettu ihmiskaupparikoksen (RL 25:3–3a) tunnusmerkistön täyttävä teko ja jonkinlainen tahdonilmaisu rikoksen tekemiseksi.

Valtionrajarikoksen erityinen rankaisemattomuussäännös on rankaisemattomuusperiaatteen toteutuskeinoista sallimista. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös on erityinen tunnusmerkistötekijä, joka johtaa siihen, ettei rikoksen tunnusmerkistö täyty tapauksessa, jossa ulkomaalainen ihmiskaupan uhri on tehnyt valtionrajarikoksen ihmiskaupan vuoksi. Erityinen rankaisemattomuussäännös tarjoaa siis ulkomaalaisille ihmiskaupan uhreille korkeimman mahdollisen suojan tason. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös kuvastaa nähdäkseni olettamismallia eli rankaisemattomuus oletetaan, mikäli on saatu riittävä selvitys siitä, että ulkomaalainen on ollut ihmiskaupan kohteena. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös tarjoaa siis suoraviivaisen ratkaisun rankaisemattomuusperiaatteen toteuttamiseksi, mutta vain hyvin rajatuissa tapauksissa. Jos kyse ei ole tämän erityissääntelyn piiriin kuuluvasta asiasta, tulee tapausta arvioida yleisten voimassa olevan oikeuden säännösten valossa.

Rankaisemattomuusperiaatteen kuviteltavissa olevien soveltamistilanteiden kirjo on sellainen, ettei sama säännös sovellu kaikkiin tapauksiin. Ihmiskaupan uhrin menettelyä tulee arvioida ensin pakkotilana oikeuttamisperusteena, sen jälkeen anteeksiannettavana pakkotilana ja vasta viimeiseksi rangaistuksen tuomitsematta jättämisen näkökulmasta. Jos nämä säännökset eivät sovellu tapaukseen, tuomioistuimen tulee arvioida vielä rangaistuksen tai rangaistusasteikon lieventämistä.

Nähdäkseni pakkotila soveltuu rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteisiin oikeuttamisperusteena vain poikkeuksellisesti hyvin voimakkaan ja konkreettisen pakottamisen tapauksissa. Suomessa salliminen rankaisemattomuusperiaatteen toteutuskeinona ei siis toteudu kuin hyvin rajatuissa poikkeustapauksissa eli sovellettaessa valtionrajarikoksen erityistä rankaisemattomuussäännöstä tai tilanteissa, jotka joka tapauksessa kuuluisivat pakkotilan piiriin riippumatta siitä, onko rikokseen pakotettu henkilö ihmiskaupan uhri vai ei. Pääsääntöisesti ihmiskaupan uhrien pakotettuna tekemät rikokset eivät ole oikeusjärjestyksen näkökulmasta sallittuja. Suomessa rankaisemattomuusperiaate näyttääkin siis ottavan rikosoikeussystemaattisesti seuraamuksetta jättämisen roolin sallimisen sijasta.

Seuraamuksetta jättäminen on Suomessa mahdollista joko anteeksiannettavana pakkotilana tai rangaistuksen tuomitsematta jättämisenä poikkeuksellisuusperusteella, jolloin ihmiskaupan uhrin rikos on anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava. Koska seuraamuksetta jättäminen on Suomessa mahdollista, Suomen lainsäädäntö täyttää ihmiskauppaleysoikeuden ja -direktiivin asettamat rikosoikeudelliset vähimmäisvelvoitteet.

Ihmiskaupan uhreja ei tule syyttää ihmiskaupan vuoksi tehdystä valtionrajarikoksesta, koska kyseessä ei ole rikos. Muussa tapauksessa ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen pakotettuina tehdyistä rikoksista on mahdollista ainakin lievissä rikoksissa vähäisyysperusteella tai kohtuusperusteella, mutta vakavissa rikoksissa syyttämättä jättäminen on haastavaa. Laissa ei nimittäin ole nimenomaista säännöstä, jonka nojalla ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen vakavissa rikoksissa olisi suoraan mahdollista. Syyttämättä jättäminen rankaisemattomuusperiaatteen toteutuskeinona toteutuu Suomessa siis osittain.

Suomen oikeusjärjestyksessä rankaisemattomuusperiaate tulee nähdäkseni mieltää pääasiassa toimenpiteistä luopumiseksi. Toimenpiteistä luopumista voidaan rankaisemattomuusperiaatteen soveltamistilanteissa perustella etenkin kohtuus- ja tarkoituksenmukaisuussyin.³⁴⁸ On myös systemaattisesti tyydyttävää tarkastella rankaisemattomuusperiaatetta toimenpiteistä luopumisena sekä seuraamuksetta että syyttämättä jättämisen merkityksissä. Lainsäätäjä on mielestäni tehnyt systemaattisesti kestävä ratkaisun kytkiessään rankaisemattomuusperiaatteen jo voimassa olevan kotimaisen toimenpiteistä luopumista koskevan sääntelyn kehikkoon. Näin oikeusjärjestelmälle vieras periaate saa tulkintatukea aiemmasta oikeuskäytännöstä ja -kirjallisuudesta. Rankaisemattomuusperiaate kansainvälisenä oikeusperiaatteena tarjoaa vuorostaan selkänöjää kotimaisten rangaistuksen tuomitsematta jättämistä ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten tulkintaan.

Rankaisemattomuusperiaatteen mieltäminen toimenpiteistä luopumiseksi herättää kysymyksen siitä, että pitäisikö rankaisemattomuusperiaatteen toteutua ennemmin seuraamuksetta jättämisen vai syyttämättä jättämisen merkityksessä. Seuraamuksetta jättäminen olisi paras vaihtoehto oikeusvarmuuden näkökulmasta, koska oikeudenkäynti on varmin keino syyllisyyden ja syyttömyyden selvittämisessä. Tällöin myös kaikki saatavilla oleva näyttö on voitu ottaa huomioon tuomiossa. Syyteharkinnassa näyttö voi olla keskeneräistä, jolloin on vaikeaa ottaa kantaa

³⁴⁸ Ks. Lappi-Seppälä 2000, s. 273–275 ja Jokela 2018, s. 277. Ks. myös Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 117.

siihen, onko henkilö todella ihmiskaupan uhri tai onko hänet pakotettu rikoksen tekemiseen. Näytöllisesti tai oikeudellisesti tulkinnanvaraisissa tilanteissa asian käsittely tuomioistuimessa onkin ainoa mahdollinen vaihtoehto. Oikeudenkäynnit ovat lisäksi julkisempia kuin syyteharjonta, jolloin myös lainsoveltaminen olisi tuomioistuinkäytännön nojalla yleistettävämpää ja siten myös alueellisesti yhdenvertaisempaa. Seuraamuksetta jättäminen turvaa syyttämättä jättämistä paremmin ihmiskaupan uhrin tekemän rikoksen uhrin oikeudet, kuten esimerkiksi oikeuden vahingonkorvaukseen. Asianomistajalla on kuitenkin syyttämättäjättämispäätöksen jälkeen toissijainen syyteoikeus, tosin omalla kuluriskillään.

Seuraamuksetta jättäminen keskittyy kuitenkin rikosprosessin viimeisiin vaiheisiin, jolloin ihmiskaupan uhrin on käytävä läpi koko oikeusprosessi, josta aiheutuu haittaa ihmiskaupan uhrille. Seuraamuksetta jättäminen onkin varsin monimutkainen tulkintaketju, joka onnistuessaan johtaa siihen, ettei ketään lopulta tuomita rangaistukseen. Nähdäkseni on myös kohtuutonta pompotella ihmiskaupan uhreja oikeusjärjestelmän eri portaissa vuosikausia vain sen vuoksi, että voitaisiin pähkäillä rikosoikeussystemaattisia kysymyksiä. Syyttämättä jättäminen on prosessiekonomian näkökulmasta huomattavasti kevyempi ratkaisu, joka myös karsii ihmiskaupan uhrin näkökulmasta vähämerkityksellistä oikeudellista pohdintaa ja nopeuttaa rikosprosessia etenkin, jos toimenpiteistä luopuminen toteutetaan jo esitutkinnan aikana. Syyttämättä jättäminen onkin varsin suoraviivainen tapa päättää rikosprosessi, joka johtaisi yksittäistapauksissa tarkoituksettomaan ja kohtuuttomaan lopputulokseen. Rangaistuksen tuomitsematta jättäminen sisältää myös moitearvostelun ihmiskaupan uhrin menettelystä, kun taas syyttämättä jättämiseen ei sisälly tällaista viestiä. Syyttämättä jättämiseen ei kytkeydy myöskään kielteisiä hallinnollisia seuraamuksia, kuten esimerkiksi maasta karkottaminen, joka voi liittyä syyksilukevaan rikostuomioon.

Syyttämättä jättämistä pidetään kansainvälisessä kirjallisuudessa seuraamuksetta jättämistä parempana vaihtoehtona etenkin siksi, että sillä voidaan välttää ihmiskaupan uhrille oikeusprosessista koituva haitta eli toissijainen uhriutumisen (*secondary victimisation*).³⁴⁹ Jos rikosprosessi päätetään mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, ihmiskaupan uhria voidaan kohdella yksinomaan uhrina eikä samanaikaisesti rikoksesta syytettynä. On myös prosessiekonomisesti tarkoituksenmukaista päättää rikosprosessi mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Näin ollen syyttämättä jättäminen on seuraamuksetta jättämistä parempi vaihtoehto niin ihmiskaupan

³⁴⁹ Muraszkiwicz 2019, s. 109–110. Ks. myös Hoshi 2013, s. 54. Edes oikeuttamisperusteen soveltaminen ei estä toissijaista uhriutumista yhtä tehokkaasti kuin syyttämättä jättäminen ks. Cross 2013, s. 409.

uhrien kuin oikeusjärjestyksen näkökulmasta. Näytöllisesti tai oikeudellisesti tulkinnanvaraisissa tilanteissa asia tulee kuitenkin saattaa tuomioistuimeen.

4 LOPPUPÄÄTELMÄT

Nähdäkseni ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate soveltuu Suomen oikeusjärjestykseen pääasiassa hyvin, vaikka rankaisemattomuusperiaatteesta ei olekaan nimenomaista säännöstä rikoslaissa.

Suomen oikeusjärjestys täyttää ihmiskauppaleysohjelman ja ihmiskauppadirektiivin asettamat rikosoikeudelliset vähimmäisvaatimukset. Kansainvälisten instrumenttien heikosta sanamuodosta ei kuitenkaan tule tehdä sellaista johtopäätöstä, ettei rikokseen pakotettujen ihmiskaupan uhrien suojaaminen olisi tärkeää. Sen sijaan kansainvälisten instrumenttien viitoittamaan tavoitteeseen eli siihen, ettei ihmiskaupan uhreja tosiasiallisesti syytettäisi tai rangaistaisi pakotettuina tehdyistä rikoksista, tulee myös pyrkiä kaikin keinoin. Ei ole myöskään mitään estettä sille, että kansallisessa lainsäädännössä mentäisiin ihmiskauppaleysohjelman ja ihmiskauppadirektiivin vähimmäisvelvoitetta pidemmälle.

Ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen vakavista rikoksista on nykytilanteessa haastavaa. Vaikka rikokseen pakotettujen ihmiskaupan uhrien syyttämättä jättäminen ei ole kansainvälisten velvoitteiden nojalla pakollista, rikosprosessin päättäminen mahdollisimman aikaisessa vaiheessa on järkevää niin ihmiskaupan uhrien kuin prosessiekonomian kannalta. Siksi etenkin kohtuusperusteen soveltumista rikokseen pakotettuihin ihmiskaupan uhreihin olisi syytä selkeyttää joko lainsäädäntötoimin tai valtakunnansyyttäjän antamalla ohjeistuksella. Tällä olisi lisäksi vahva viestinnällinen funktio, joka voisi lisätä rankaisemattomuusperiaatteen soveltamista käytännössä.

On myös huomattava, ettei rankaisemattomuusperiaatteen tarkasta sisällöstä vallitse yhteisymmärrys, vaan sillä on monia vaihtoehtoisia toteutustapoja etenkin oikeusvaikutuksien suhteen. Rankaisemattomuusperiaatteen tulkintaa olisi siksi syytä selkeyttää kansallisissa viranomaiskäytännöissä, jotta rankaisemattomuusperiaatetta tosiasiallisesti sovellettaisiin ja vältettäisiin tulkintaongelmia käytännön lainsoveltamistilanteissa. Tällöin olisi johdonmukaista kiinnittää huomiota ihmiskaupan uhrien lisäksi myös muiden rikosten uhreihin, jotka on pakotettu rikoksen tekemiseen.

Nähdäkseni rankaisemattomuusperiaatteen soveltamiselle ei kuitenkaan ole oikeusjärjestyksen näkökulmasta merkittäviä esteitä. Sen sijaan soveltamisen ongelmat liittyvät rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen ja rankaisemattomuusperiaatteen heikkoon tunnettuuteen.

Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen on rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen keskiössä, jolloin siihen tulisi ennen kaikkea panostaa. Rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjen ihmiskaupan uhrien on itse vaikeaa hakea apua viranomaisilta, koska hyväksikäytöstä ja siten myös uhrin itsensä tekemistä rikoksista kertominen on jännitteisessä suhteessa itsekriminointisuojaan kanssa. Näin ollen rikosprosessin toimijoiden tulee olla oma-aloitteisia niin ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa kuin rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisessa. Tunnistamisen tärkeyttä lisää tuore Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuninkaskunta*, joka asettaa jäsenvaltioille ihmisoikeusrikkomuksen uhalla velvollisuuden selvittää ihmiskaupan uhrin uhriasemaa. Ratkaisu tarkoittaa myös sitä, että yksittäisillä ihmiskaupan uhreilla on käytettävissään koeponnistettu oikeussuojakeino ja mahdollisesti oikeus korvaukseen.

Rankaisemattomuusperiaate ei toteudu, elleivät rikosprosessin toimijat ole tietoisia sen olemassaolosta. Jotta toimenpiteistä luopuminen onnistuisi sujuvasti mahdollisimman aikaisessa rikosprosessin vaiheessa, tulisi rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen olla lisäksi varsin rutinoitunutta ja periaatteen tulkinnan selkeää. Oikeustilan epäselvyys johtaa siihen, ettei toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä osata tai uskalleta käyttää.

Vastauksena sekä ihmiskaupan uhrien tunnistamisen parantamiseen että rankaisemattomuusperiaatteen tunnettuuden lisäämiseen on rikosprosessin toimijoiden koulutus.³⁵⁰ On huomattava, ettei pelkästään ihmiskauppa-asioiden parissa olevien henkilöiden kouluttaminen riitä, koska tapaukset rikoksiin pakottamisesta eivät ohjaudu vain ihmiskauppaan erikoistuneille henkilöille, vaan ne voivat tulla vastaan esimerkiksi päivittäisrikos- tai huumausainerikostutkinnassa. Koulutuksen lisäksi rankaisemattomuusperiaatteesta olisi tärkeää keskustella organisaatiotasolla ja sopia asianmukaisista toimintamalleista myös yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. Toivon lisäksi, että suomalaisessa oikeustieteessä tullaan tulevaisuudessa käymään keskustelua rankaisemattomuusperiaatteesta tai ylipäätään rikokseen pakottamisen vaikutuksesta rikosvastuuseen.

³⁵⁰ Kervinen – Ollus 2019, s. 101–103 ja oikeusministeriö 2021, s. 49, 57 ja s. 61. Ks. myös Cross 2013, s. 414–418 & 422.

Mielestäni on helppoa yhtyä näkemykseen siitä, että ihmiskaupan uhrien rankaiseminen ja syyttäminen pakotettuina tehdyistä rikoksista on epäoikeudenmukaista.³⁵¹ On myös vaikeaa väittää, että yhteiskunta katsoo rankaisemisen oikeudenmukaiseksi tällaisista teoista ja tarvitsee niiltä rikosoikeusjärjestelmän suojaa.³⁵² Ihmiskaupan uhrien oikeuksien ja rankaisemattomuusperiaatteen toteutumisen kannalta on siksi ensiarvoisen tärkeää, että hyväksikäytöstä rikollisessa toiminnasta ja rankaisemattomuusperiaatteesta käytäisiin enemmän yhteiskunnallista keskustelua.

³⁵¹ Ks. ETYJ 2013a, s. 10 kohta 5.

³⁵² Ks. Muraszkievicz 2019, s. s. 57–59.